

INSTITUTUL PEDAGOGIC GR.-OR. ROM. DIN ARAD.

CEI DINTÂI ANI DIN TRECEUTUL ȘI VIEȚA
PREPARANDIEI (ȘCOLII NORMALE) GR.-OR.
ROMÂNE DIN ARAD

DE
Dr. TEODOR BOTIȘ și Dr. AVRAM SĂDEAN,
PROFESORI.

ARĂTARE

DESPRE STAREA ACESTOR NOAO ÎNTRDUSE SHO-
LASTICEȘTI

INSTITUTURI

ALE NAȚIEI ROMÂNEȘTI, SARBEȘTI ȘI GRECEȘTI

DE
DIMITRIE ȚICHINDEAL

REPRODUCERE DIN ANUARUL ANULUI ȘCOLAR 1911/12 AL INSTITUTULUI PEDAGOGIC-
TEOLOGIC ORTODOX ROMÂN DIN ARAD.

Ventul este destinat pentru eternizarea memoriei lui Dimitrie Țichindeal și Moise
Nicoară prin întemeierea unei fundațiuni.

ARAD, 1912.
TIPOGRAFIA DIECEZANĂ GR.-OR. ROM.

Preful 2 cor.

INSTITUTUL PEDAGOGIC GR.-OR. ROM. DIN ARAD.

—○—
CEI DINTÂI ANI DIN TRECUTUL ȘI VIEȚA
PREPARANDIEI (ȘCOLII NORMALE) GR.-OR.
ROMÂNE DIN ARAD

DE
Dr. TEODOR BOTIȘ și Dr. AVRAM SĂDEAN,
PROFESORI.

—○—
ARĂTARE

DESPRE STAREA ACESTOR NOAO ÎNTRDUSE SHO-
LASTICEȘTI

INSTITUTURI

ALE NAȚIEI ROMÂNEȘTI, SÂRBEȘTI ȘI GRECEȘTI

DE
DIMITRIE ȚICHINDEAL

REPRODUCERE DIN ANUARUL ANULUI ȘCOLAR 1911/12 AL INSTITUTULUI PEDAGOGIC-
TEOLOGIC ORTODOX ROMÂN DIN ARAD.

Venitul este destinat pentru eternizarea memoriei lui Dimitrie Țichindeal și Moise
Nicoară prin întemeierea unei fundațiuni.

—•••—
ARAD, 1912.
TIPOGRAFIA DIECEZANĂ GR.-OR. ROM.

Seminarul diecezan inaugurat la anul 1886. Strada Sina Nr. 2.

Cei dintâi ani din trecutul și viața preparandiei (școlii normale) gr.-or. române din Arad¹⁾

ÎNTRDUCERE.

În toamna anului de față, în 3/16 noembrie se va sărbă centenarul preparandiei gr.-or. române din Arad.

Fiind cel mai vechiu și cel mai rodnic așezământ cultural pentru învățători în patria noastră, care răspândise o gândire și simțire românească timp de-o sută de ani la Românii din Banat, din părțile aradane și Bihor, cuvine-se, să cercetăm, întrucât ne permite timpul și împrejurările, sub ce înrâuriri și în ce con-

¹⁾ Această schiță istorică din trecutul institutului nostru pedagogic, scrisă în urma însărcinării conferenței profesionale din 3/16 martie 1912, recunoaștem, că nu e completă, pentru că ne-au lipsit mijloacele și timpul de a descifra, traduce și a consulta temeinic o mulțime de hrisoave însemnate latinești din arhivele, în cari se găsesc îngropate multe momente din trecutul nostru sbuciumat. Timpul scurt, ce ne-a stat la dispoziție, și ocupațiile noastre zilnice ne-au permis numai scrutarea actelor, ce se află în arhiva Seminarului și unele, ce se găsesc în arhiva Consistorului nostru, precum și în arhivele orașului și comitatului Arad.

Arad, 7/20 maiu 1912.

Autorii.

diții i se puseră, după un șir de silinți și suferinți, temeliile în 3/15 noemvrie 1812.

A arată sub ce înrâuriri și în ce condiții a luat întrupare deplină această școală pedagogică, înseamnă a desfășura cea mai însemnată și totodată și cea mai grea parte a istoriei culturale a Românilor dela noi în veacul al XVIII-lea și cea dela începutul veacului al XIX-lea.

Din întâmplările și faptele acestui timp vom aminti mai ales pe acelea, cari au exercitat o influință mijlocită ori nemijlocită asupra întemeierii acestui institut, și cari vor avea menirea, să ne prezinte într'o lumină cât mai clară și mai senină această întemeiere.

* * *

Întemeierea tuturor instituțiilor noastre culturale din patrie, precum și tot ceea ce promovează cultura și binele neamului nostru, este efectul luptei, pe care în mijlocul primejdiilor și suferințelor au purtat-o părinții, moșii și strămoșii noștri cu atâta însuflețire și îndârjire.

Înființarea școlii noastre pedagogice este deasemenea efectul ideilor mântuitoare ale oamenilor noștri mari cu dragoste fanatică de neamul lor, cari știau ce vor, care s'au dezvoltat în urma luminii, ce s'a revărsat asupra unor fii aleși ai neamului nostru prin unirea cu biserica Romei pedeoparte, — pedealta efectul virtuților și vitejiilor poporului nostru, încordate în brațul și inima fiecărui ostaș român și arătate în fața lumii, pe câmpul număroaselor războaie în decursul timpurilor, îndeosebi

însă în războaiele din urmă cu Turcii și Napoleon.

Și aceste idei mântuitoare, precum și aceste virtuți și vitejii ale neamului nostru, care poartă în sufletul său dragostea moștenită a pământului său strămoșesc, și pe temeiul acesta are conștiința chemării sale pe acest pământ, nu puteau fi călcate în picioare cu una cu două; cîndîncontră trebuia să deschidă ochii minții monarhilor ai acestei țări, ca în interesul patriei și al tronului să se îngrijească și de cultura și bunăstarea acestui popor neîndreptățit.

* * *

Veacul al XVIII-lea înfățișează un interes deosebit pentru neamul nostru din Ardeal și Ungaria, care, în urma împrejurărilor măștere și nefavorabile, în cari a trăit, abia acum intră în lupta nobilă pentru desrobirea sa din cătușile rușinoase și apăsătoare, cari îl țineau în întunec. Această luptă nobilă, întreprinsă mai întâiu de episcopul Clain, și continuată cu multă tărie și îndărătnicie de câțiva oameni luminați, cari s'au adăpat în mare parte la izvoarele culturii europene, a fost sprijinită foarte mult și de împrejurarea, că în timpul acesta se împlinește cea mai însemnată evoluție în viața popoarelor din Europa: Instituțiile veacurilor trecute cu jugul lor greu și învechit fac loc la altele nouă, proclamându-se „drepturile omului și ale poporului“.

Poporul român îngenunchiat și încătușat veacuri dearândul de diferite popoare, cari inundaseră ținuturile lui strămoșești, pierduse aproape conștiința de sine cu înstrăinarea clasei culte de limba și legea strămoșească. Conducus însă de instinctul sănătos al rasei sale, această fatalitate nu-i putea atinge și pângări sufletul; germenul vieții și credinței sale strămoșești rămase — spre norocirea și fericirea noastră — neatins și nepângărit. Supus robiei și fără existență legală pe pământul său de baștină, persecutat din toate părțile, iar rodul muncii sale cheltuit pentru interesele apăsătoarelor săi, fu constrâns a închide și ascunde în adâncul inimii sale această credință strămo-

șească, care cu cât fu mai înăbușită, cu atât mai mult se întări, și la sosirea altor vremuri mai priincioase, se și manifestă în tendințe hotărâtoare pentru existența și viitorul nostru. Aceste vremuri și sosiră deodată cu veacul al XVIII-lea, în urma Unirii cu biserica Romei, care deschise și Românilor școlile catolice din patrie și Apus (Roma, Viena etc.)

În timpul acesta au venit bărbați vrednici cu cultură apuseană și învățiați de dorul sfânt, de a vedea această credință și virtute strămoșească în strălucirea ei și de a-și ajuta și ridica neamul în chipul cel mai îndrăzneț pe aceeaș treaptă cu neamurile recunoscute prin legea țării: „nobilii, adecă Ungurii, Sașii și Săcuii“.

Cine n'a auzit și nu cunoaște numele strălucite și glorioase ale episcopului Inocențiu Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, Gheorghe Lazar, Moise Nicoară, Samuil Vulcan, C. Diaconovici Loga etc., cari au fost oameni de luptă și dascălii neamului lor. Atinși de duhul vremii și dorind a realiza visurile scumpe ale inimilor lor, ce izvorau din credința tare a neamului, vestiau în mijlocul celei mai revoltătoare apăsări zorile învierii și renașterii naționale.

Pe acești oameni, vizionari ai românismului, D-zeu cel bun și drept ni i-a trimis, ca prin faptele lor minunate: prin întărirea credinței strămoșești, prin cultivarea limbii și istoriei și prin deschidere și întemeiere de școli cu limbă și duh românesc să inaugureze o direcție națională și să pună temelie conștiin-

tei românești pentru desrobirea și mântuirea neamului nostru de pretutindeni.

Aceste idei mântuitoare ale bărbaților de inimă, jertfă și muncă ai mișcării de regenerare, prin cari se propovăduia adevărul în chipul cel mai puternic la neamul nostru, trebuia să ajungă, dacă nu în întregimea lor, cel puțin în parte la urechile domnitorilor și stăpânitorilor, în formă de jalbe în numele clerului și poporului român neîndreptățit „în veacul predicilor pentru egalitate și viață liberă“.

Cel dintâiu dintre acești oameni luminați, care a cutezat, să-și ridice glasul și să între-prindă lupta pentru regenerarea politică și intelectuală a neamului nostru, a fost îndrăznețul și energicul episcop dela Blaj, Inocențiu Clain, pe al cărui stindard de deșteptare sta scris: „Școale, școale pentru Români și egală îndreptățire cu celelalte națiuni din patrie“. Urmarea firească a sforțărilor neuitatului episcop a fost, că a atras atenția împăratului Carol VI. asupra poporului românesc asuprit, și i-a permis, să-și ridice în Blaj biserică-catedrală, reședință episcopescă, seminar și școli românești, cari dăinuiesc și astăzi pentru propășirea neamului nostru.

El moare, firește ca martir în Roma, în urma unui șir de lupte și suferinți, dar idea națională, idea mântuitoare nu s'a stins, lăsându-o moștenire altor urmași vrednici ai săi. Aceste idei regeneratoare și nouă la neamul nostru aprind inimile calde ale altor oameni, altor apostoli, mai întâiu ca S. Clain, Șincai, Maior, Lazar etc. în Ardeal, apoi ca Paul Ior-

govici, Țichindeal, Nicoară, Loga etc. în Bănat și părțile aradane, în ale căror suflete încolțesc aceste idei și se dezvoltă cu tărie, menite a aduce rod îmbelșugat pe seama tuturor Românilor.

Așa Petru Maior spune în „Cuvântul înainte a istoriei pentru începutul Românilor în Dacia, că văzând Românii din ce viță strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor săi într-o omenie și bunăvoință a le urma”. Șincai exclamă în mai multe locuri ale „Cronicii” sale, cum „neamul românesc, uitându-și vița și sămânța, geme sub jugul altor neamuri”. Tot așa și Samuil Micu Clain în introducerea la „Istoria Românilor” spune, că „mult este a fi născut Roman, cum învățăm dela însuș Pavăl apostolul, carele măcar că eră din sămânță Jidov, tot se lăudă și cinste își ținea, că încă cu numirea este născut Roman, și cu adevărat a se naște din sânge roman, mult este”.¹⁾

Aceste idei de renaștere, propagate de acești trei apostoli, aflară răsunet puternic și în sufletul bărbaților mari din părțile noastre, cari prin duhul și munca lor desfășurară steagul redeșteptării naționale și al desrobirii de jugul apăsător al ierarhiei sârbești.

Distinsul și învățatul avocat, Paul Iorgovici, care, ademenit de exemplul lui Șincai, se duse la Roma, iar mai târziu îl întâlnim la Paris, Londra și Viena, în cărticica sa „Observații la limba română”, publicată la Buda 1788, rostește marele principiu, că „limba și

¹⁾ A. D. Xenopol: Istoria Românilor, vol. V p. 721—722, Iași, 1892.

națiunea cu acelaș pas pășesc“,¹⁾ și întreprinde și el îmbogățirea limbii cu vorbe latine și curățirea ei de străinisme, ce-i înădușiau geniul; lucrarea sa „e plină de observațiuni interesante și sugestive“.

Iar înflăcăratul naționalist Dimitrie Țichindeal cuprinde într'o singură gândire renașterea neamului, zicând: „Să punem nouă înainte, ce dulce și fericire ar fi, a vedea așa mare număr de Români, că se iubesc ca frații și se omenesc!... Nu e aici Grecu, nici Latinu, unit și neunit. Să fim noi Românii toți una drepti și adevărați creștini“... Iar concluziunea tuturor pare a fi exclamațiunea profetică: „Mintea! Mărită nație daco-românească în Banat, în Țara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Țara Ungurească, mintea! când te vei lumina cu învățătura, cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă nație nu va fi pe pământ înaintea ta... Că faptele bune sunt ție firească omenie, mărirea, însuflețirea cea mare, bărbăția, acestea sunt faptele cele bune ale strămoșilor tăi, adevă ale Romanilor celor bătrâni!“²⁾

Iată vizionarii neamului nostru, cari simțiau, că au o chemare sfântă pe lumea asta, și cari „se însemnaseră mai ales prin ideile lor înalte, prin credința lor, prin talentul literar și prin munca lor neobosită“, pe cari, se cuvine, să-i cunoască toată suflarea românească.

Să trecem acuma și să arătăm pe rând rezultatele modeste din veacul al XVIII-lea, la

¹⁾ A. Papiu Ilarianu: Vieța, operele și ideile lui Gh. Șincai, București, 1869, p. 3.

²⁾ Iosif Vulcan: Dimitrie Țichindeal, Analele Academiei Române, seria II. t. XIV p. 315 și 55.

cari au putut ajunge Românii pe calea culturii, în urma mișcării de regenerare a fruntașilor și în urma vitejiei și virtuții poporului nostru depe câmpul de luptă, cari au avut de urmare și întemeierea școlii noastre pedagogice.

Sub domnia genialei regente, Maria Te-rezia, la stăruința fiului său plin de umanitate și a unor sfetnici luminați, s'au făcut mari progrese în întreg imperiul prin organizarea învățământului. Prin regulamentul națiunii ilirice din 1770, îndeosebi însă prin legea școlară „Ratio educationis“ din 1777, dispune înființarea de școli în toate comunele din provinciile marelui imperiu, ca fiecare neam să se poată lumina prin școlile sale naționale, în fruntea cărora să se pună învățători harnici, — prin cari demersuri s'a îmbunătățit foarte mult soarta vitregă a Românilor.

Îngrijorarea luptelor din Apus o făcù, să se gândească și la Români, dintre cari se făcură nouă regimente de grăniceri și pe seama cărora se ridicară școli grănițerești. Se înființă seminar în Viena, în care se primiau și stipendiști români. Bisericii ortodoxe române, „religiunea celor asupriți“, i se îngădui, să-și aibă vlădicii lor, „cari erau întâiu Sârbi“.

La 1780 urmează pe tron luminatul ei fiu, Iosif II. ale cărui „silinți nobile și umanitare i-au făcut memoria nepieritoare la Români, și putem afirma cu siguritate, că acestea au cimentat legăturile noastre cu casa de Austria“.¹)

¹) Dr Gh. Popoviciu: Ist. Românilor băn., Lugoj, 1904, pag. 352.

Este adevărat, că prin întervenirea lui s'a îmbunătățit tot mai mult starea umilită și vrednică de plâns a Românilor. „Națiunea valahă se tratează încă tot într'un mod slavice“, zice nobilul domnitor despre Românii bănățeni, „de unde urmările sunt în parte puțină ei cultivare... e și adevăr, că pentru de a face altora loc dintre coloni, Românilor li s'au luat pământurile cele mai bune, satele lor li s'au strămutat și astfel li s'au făcut mai multe apăsări, când ei sunt totuș cei mai vechi locuitori ai țării“. ¹⁾

Iar despre Românii din Bihor și îndeosebi despre cei din comitatul Aradului scrie: „Ei până întru atâta s'au dedat cu apăsarea și tractarea sclăvească, încât le sunt indiferente chiar și locuințele, au devenit nestatornici și plecați schimbărilor și exceselor. Acestora trebuie să li se deschidă școale și să li se dea preoți mai luminați, în fine ei trebuie să fie tractați mai uman“. ²⁾

Cu prilejul revoluțiunii din 1784 Antoniu Jankovics, guvernatorul Banatului, ³⁾ însărcinat fiind cu cercetarea cauzelor acesteia, constată în raportul său către Majestata Sa lipsa de cultură la poporul român și lipsa de învățători harnici și pricepători, „crescuți în școli mai înalte“.

La comunicatul acesta, luminatul împărat în rescriptul său din 1786, dat prin locote-

¹⁾ Dr. Gh. Popoviciu: Ist. Românilor băn., Lugoj, 1904, pag. 356.

²⁾ Biserica și Școala din 1899 Nr. 8 și A. Marienescu: Petru Maior, pag. 87—88.

³⁾ Xenopol: Ist. Rom., volum V, p. 703.

nența regească, stăruie mult pe lângă înființarea de școli naționale, îndeosebi la Români neuniți, și să se îngrijească de învățători calificați și destoinici pe lângă limba națională și în limba germană.¹⁾

La 1790 urmează pe tron Leopold II., care avuse nobila intențiune, de a salvă cel puțin în parte pe cale constituțională dintre reformele absolutistice, dar salutare ale lui Iosif II.

Acestui monarh înaintează Românii suplica lor din 1791, intitulată „Suplex libellus Valachorum“, pe care împăratul Leopold o trimite dietei din Cluj spre desbatere, pe lângă rescripțiul preafălat, în care se recomandă, „să caute mijloace, prin cari atât poporului să i se facă dreptate, cât și clerului să i se procure mijloace de subsistență fără diferență de confesiune (sine distinctione ritus), să li se asigure libertatea religiei și dreptul de concivilitate, să fie înaintată și cultura poporului cu bun succes, adică *să i se deschidă școli*“.²⁾

Tot de astfel de principii eră condus și fiul său, împăratul și regele Francisc I. (1792—1835), care crescut în spiritul și sub conducerea lui Iosif II., urmă cărările tatălui său. El dela începutul domniei sale dădă o atenție deosebită școlii și învățământului. Reflectând la răspunsul negativ, ce l-a dat dieta din Cluj încă în 1791 cu privire la petițiile Românilor, obligă

¹⁾ Nicolae Firu: Date și documente ref. la ist. șc. rom. din Bihor, Arad, 1910, p. 12 și 70.

²⁾ Gheorghe Bariți: Istoria Transilvaniei v. I, Sibiu, 1889, pag 537.

dieta, ca să-i înainteze un „plan de învățământ școlastic“. ¹⁾

Francisc I. urcă tronul în timpurile cele mai viforoase, când ideile revoluției franceze produsese războaiele cele mai sângeroase în Europa, și îngrijorarea aceasta de războaie, de cari nu scăpă, îl făcu să se intereseze în interesul tronului și al patriei și de cultura popoarelor din vasta sa împărăție, și îndeosebi de cultura neamurilor neglijate de religiunea neunită, cari intenții însă, din cauza războaielor franceze, s'au putut îndeplini abia între anii 1810—12.

„Războaiele sunt focuri mari, la flacăra cărora se văd lămurit virtuțile și stricăciunile popoarelor“, zice un distins scriitor român.

Deci și poporului român i s'a dat ocaziune în șirul lung de crâncene războaie contra lui Napoleon, ca să-și arate înaltele sale virtuți ostășești, vitejia, simțul de jertfă, alipirea de tron și iubirea de patrie.

În mai multe de 60 de ciocniri crâncene au sângerat greu soldații români din Ardeal, Banat, comitatul Arad, Bihor, Sătmăr și Marmăția, între anii 1793—1814, dovedind o vitejie extraordinară, alături de cei mai viteji soldați ai monarhiei.

Despre vitejii Români zice un istoric austriac, că erau „singura oaste, pe ale cărei urme puteau Habsburgii să alerge cu încredere veghiată pe câmpul de luptă“. ²⁾ Iar după

¹⁾ Acta diaetalia anni 1792 pag. 110.

²⁾ Gh. Coșbuc: Dintr'ale neamului nostru p. 76.

lupte mari nu arareori eră scoasă câte o „phalanx valachica” și lăudată în fața întregii armate („in conspectu totius exercitus”), ca exemplu de statornicie și vitejie.

Pentru războiul contra lui Napoleon „preoțimea și nobilii români au adus mari sacrificii în oameni și în bani, contribuind fiecare preot cu un ostaș, provăzut cu cal și întreagă armătura, ceea ce după împrejurările de atunci costă suma de 144 fl. Ep. Avacumovici a contribuit spre acest scop cu suma de 5000 fl., iar nobilii români în proporțiunea averii după sistemul și împrejurările de atunci. Deasemenea s’au înrolat pentru acest războiu mulți Români și ca voluntari”.¹⁾

Aceste virtuți convinseseră pe domnitorul Francisc I. și pe sfetnicii săi luminați, ce poate prestă poporul român și ce factor important poate să fie el între împrejurări critice, în cari poate să ajungă monarhia Habsburgilor; și cât de nesocotit a fost acest factor în urma sistemului, ce domină în monarhie și ce putere ar putea deveni acest neam treaz și viteaz, dacă regimul s’ar îngriji de dezvoltarea energiei, ce ascunde în facultățile sale.

Îndemnat de aceste considerațiuni înalte, din punct de vedere al monarhiei, împăratul și regele Francisc I. își îndreaptă privirile sale asupra școlilor neunite. Adresează în chestia aceasta ordin comitatelor, dintre cari comitatul Bihariei, desbătând în congregațiile sale chestia școlilor românești, raportează la locurile mai

¹⁾ Enciclopedia Română: Dieceza Aradului de A. H., v. I, pag. 224.

înalte, că cauza, pentru ce poporul român nu îmbrățișează școala, e lipsa de învățători destoinici și capabili.

Deci recomandă din partea sa următoarele:

„Pe instrucțiunea învățătorilor să se pună mai mare pond“....

„Neavând neuniții școli, unde să-și crească învățători dexteri, ca celelalte confesiuni, ar trebui, ca și învățătorii lor să se crească la alte nații, unde să învețe lucruri și moravuri bune, cari apoi să le ducă în popor“.

„În comune mai mici să se aplice de învățători și preoții“. Apoi să stăruie, că în școlile neunite să se învețe și limba maghiară.¹⁾

Pe baza acestora putem afirma, că jalbele adresate împăratului, între cari amintim și petiția din 1807²⁾, în cari se cerea cu stăruință promovarea culturii naționale românești, precum și informațiile, ce le-au dat comitatele în chestia școlilor românești; numai puțin virtuțile ostășești ale poporului român și jertfele aduse pe altarul patriei și considerațiuni mai înalte politice; tot astfel și stăruințele pe calea culturii ale amintiților bărbați luminați ai neamului nostru, contribuind, ca monarhul să facă un pas hotărât pentru ridicarea stării culturale a poporului român prin înființarea unei preparandii, în care să crească învățători harnici și capabili, de a face școala plăcută poporului.

¹⁾ Firu: Date și documente ect. p. 18—19. (Raport din 1792.)

²⁾ I. Vulcan: D. Tichindeal p. 66—68 (vezi „Recursul majestatic“).

Întemeierea preparandiei.

Înainte de a trece la înființarea proprie a institutului nostru pedagogic, se cuvine, să amintim și ceva despre începuturile unor cursuri de pedagogie la Români din părțile noastre, cari dădură fără îndoială organizarea și viața acestui institut, vrednic de veacul luminilor, în care s'a înființat.

Până la inaugurarea institutului din Arad, din care se răspândesc razele binefăcătoare de lumină și viață din zorile renașterii noastre naționale, nu poate fi vorbă despre o astfel de școală sistematică la noi, în care să se formeze luminătorii poporului român.

Nu se poate însă crede, că Români, înainte de 1812, să nu fi avut învățători pregătiți, iscusiți și cu inimă caldă și plină de ideal pentru întărirea și prosperarea lor pe calea culturii.

Din zarea aceasta încă întunecoasă abia putem desprinde câteva date, cari sprijinesc existența unor cursuri de câteva luni, în cari dascălii noștri să fi putut învăța cetirea și scrisoarea românească.

Aceste cursuri au intrat în viață în a doua jumătate a veac. XVIII, și instituirea lor a fost efluxul unei lucrări organice pe terenul

învăţământului în era fericită a neuitatei împărătese şi regine Maria Terezia.¹⁾

În înţelesul planurilor²⁾, luate sub această regentă pentru organizarea învăţământului în Ungaria propriu zisă, s'au înstituit 9 „directori naţionali“, pentru fiecare district de învăţământ câte unul. „Aceşti directori aveau să inspecteze şi să controleze învăţământul în aşanumitele şcoli naţionale şi ţineau pe timpul vacanţei cursuri de câte 6 săptămâni cu candidaţii de învăţători“.³⁾

Astfel de cursuri de vară, sau aşanumite „norme“, să se fi ţinut pentru instruirea învăţătorilor din comitatul Bihor în Oradea-Mare, sub conducerea „directorului naţional“ din district timp de 3 luni (maiu, iunie şi iulie). „Un asemenea curs pentru deprinderea învăţătorilor în noul metod, introdus la an. 1774 de abatele Sagan, s'a ţinut la ordinul comitatului la an. 1779, în feriile Rusaliilor, în şcoala unită din Oradea-Mare, la care au fost îndatoraţi a se prezenta toţi învăţătorii români din Bihor, uniţi şi ortodoxi, pe spesele comunelor“.⁴⁾

În 1789 s'ar fi improvisat chiar şi un curs de teologie şi preparandie de 6 luni în Timişoara pentru Românii bănăţeni, unde toate învăţăturile de lipsă le propuneau dascălul Mihail Roşu şi renumitul profesor catihet de mai

¹⁾ Monografia oraşului Caransebeş de A. Ghidiu şi I. Bălan, Caransebeş, 1909, pag. 217.

²⁾ Monografia oraşului Caransebeş, p. 217—18.

³⁾ Monografia oraşului Caransebeş, p. 218.

⁴⁾ Nicolae Firu: Date şi documente etc. p. 40.

târziu, Dimitrie Țichindeal, în limba românească¹⁾.

Pentru de a putea stabili adevărul în privința asta, amintim următoarele:

E fapt constatat, că Iosif II. încuviințează încă în 1785, „ca pe spesele preaînalte să se înființeze un seminar central în Timișoara pentru instruirea preoșimii neunite“²⁾.

Această bunăvoință a genialului împărat o întărește și o altă scrisoare în nemțește din 1788, adresată administrației camerale din Timișoara; din aceasta însă numai atâta se poate constata, „că Majestatea Sa a destinat mănăstirea Franciscanilor din Timișoara, în care și-ar fi putut găsi ocrotirea Piaristii și gimnaziul, pentru seminarul gr. neunit“³⁾.

Cumcă acest seminar nu s'a înființat până la sfârșitul anului 1790, dovedește următoarea ordinațiune, adresată protopopilor tractuali:

„Prea Cinstite Domnule Protopresbiter !

Întru așteptarea până când Seminariul cel nou de obște pentru învățatura clericilor se înactiva după împrejurările de acum și fiindcă se întâmplă, la mai multe locuri, că trebuiesc și cer preoți parochielnici, pentru aceea să face cunoscut, cumcă acei tineri, cari poftesc întru cinul preoțesc a păși învățăturile credinței, ceremoniile bisericești și slujba bisericească anume

¹⁾ N. T. Velia: Ist. bisericească și pol. naț. Sibiiu, 1865.

²⁾ Dr. E. Roșca: Monografia inst. teol.-ped. Andreian, Sibiiu, 1911, p. 3.

³⁾ Vezi scrisoarea în l. germ. în întregime, publ. de P. Deheleanu în „Dreptatea poporului“, Timișoara, 1906, nr. 4.

se învață bine. Cucernicii tale poruncim, după primirea acestui internat în protopopiatul vostru să vestiți, că aceia ce să află ceteti la preoți, diaci, care slujba dăscălească nu plinesc la anul viitor 1791, Ianuarie 20, la Timișoara să vie, — și așa pre sine găti să aibă — precum aicea până la sfârșitul lunei lui Aprilie să poate rămânea fără primejdie protivnică, — seau a prea cucernicii tale, sau a creștinilor de obște, — că poruncim, că aceia care aicea la învățătură n'au fost, darul preoției nu vor dobândi prin punerea mânilor Archierești.

Datus'au în Timișoara, la 20 Decemvrie 1790. *Petru Petroviciu* m. p. episcop¹⁾.

Cu moartea împăratului Iosif II., care-și dădă toate silințele, pentru a înălța în cultură și pe „Valahi“, rămase desigur literă moartă înființarea acestui seminar, ținându-se și pe mai departe din când în când obișnuitele cursuri de câteva luni, pentru ceice voiau să se aplice la preoție, ca să învețe „învățăturile credinței“. Românii trebuia să mai aștepte cu seminarul, pânăce să vie o mână de oameni (P. Iorgovici, D. Țichindeal, D. Loga ect., îndeosebi M. Nicoară), cari să trezească și să răspândească din nou această idee, și prin pășirea lor energică din încrederea clerului și poporului român din aceste părți să pună temeliile unui locaș de învățătură creștinească și de cultură neamului românesc la 1822 în Arad.

¹⁾ Aceeaș foaie; vezi aceeaș ordinațiune și la I. Vuia: Școalele rom. ban. p. 86, cu o mică schimbare, dar fără să suferă conținutul.

Despre existența unui curs de pedagogie de 6 luni, amintit mai întâiu de T. Velia, fără însă să aducă temeiuri îndestulătoare, asemenea n'avem date precise și sigure. E mai mult însă, decât evident, că și în Timișoara se ținură obișnuitele cursuri de vară: „Norme“¹⁾ pentru învățători, precum se făcea în Oradea-Mare și se practică cu mult mai târziu și în Caransebeș, ținându-se abia în 1820 cel dintâiu curs de pedagogie timp de 3 luni, (în maiu, iunie și iulie²⁾). Aceasta o afirmă fără îndoială și două atestate, date în limba latină, limba oficială până prin anii 1845—50.

Cel dintâiu atestat e din 10 sept. 1807, subscris de directorul Dimitrie Kozmanovich, în care se găsesc însemnate chiar și studiile propuse: „Doctrina creștină, interpretarea evangheliilor, istoria vechiului Testament, gramatica, aritmetica, ortografia, regulile școlastice, doctrina morală și metoda învățaturii“³⁾.

Al doilea e din 10 oct. 1809, datat în Timișoara și iscălit de directorul școlar regesc; e extradat pentru Ioan Popovici din Iezvin, unde s'a și găsit, fără indicarea învățăturilor ascultate.⁴⁾

Și aceste date sprijinesc aserțiunea noastră de mai sus, că în Timișoara s'au putut ține numai cursuri de vară, timp de 3 luni, până la înfiin-

¹⁾ Iuliu Vuia zice, că aceste cursuri s'au început încă în 1777. Vezi școalele rom. bănățene în sec. XVIII. Orăștie, 1896, pag. 82.

²⁾ A Ghidiu și I. Bălan: Monografia orașului Caransebeș, pag. 223.

³⁾ I. Vuia: Școalele rom. bănățene pag. 83.

⁴⁾ „Dreptatea poporului“ 1906, nr. 4.

țarea inst. ped. din Arad. La astfel de cursuri își câștigau bieții noștri învățători (și preoți) puțină învățătură pentru poporul vrednic de milă și compătimire, dintre cari cei mai mulți erau în rând cu țăranii și abia dacă știau scrie și sloveni cărțile bătrâne.

Astfel ni se prezintă starea culturală a neamului românesc, fără nici un ajutor îmbucurător din partea nimănui, până la 1812, când deveni orașul Arad centrul cultural, de unde pornia cu temeiul lumina cărții românești, ideile mântuitoare ale celor patru profesori români, cari au încălzit și trezit la o viață românească Românii din Bănat, părțile aradane și Bihor.

* * *

În anul 1810, pentru conducerea mai uniformă și mai înțeleaptă a treburilor școlare, împăratul Francisc I. denumi pe Sârbul *Ștefan Uroș Nestorovici* de inspector al tuturor școlilor populare neunite¹⁾. O denumire mai nimerită nici că se putea, căci nu știm, dacă se găsea între streini un bărbat mai drept și mai potrivit pentru această misiune, decât el. Căci el era o inimă caldă și însuflețită pentru cauza școlară, în faptele sale totdeauna drept; avea o voință tare de a promova cu multă pricepere și bunăvoință chiar și cultura românească; un deosebit respect către legile date pentru școală; era bărbatul, care știa să restabilească cu mână de fier pacea între profesori și nesuferitul director local de obârșie sârbească, *Sava Arsici*.

¹⁾ At. Marienescu: Petru Maior p. 88 și 118. (Adausul).

Cu activitatea întinsă în inspecționarea școlilor a acestui bărbat luminat și iscusit într'ale școlii pentru timpul său¹⁾, se începe fără îndoială o nouă eră în dezvoltarea școlilor neunite. Și dacă mai adăugăm și aceea, că credința și temeiul, ce dânsul și profesorii au pus unul într'altul, i-au ajutat să realizeze cel puțin o parte din idealul aspirațiunilor apostolilor neamului nostru din timpul de sclăvie culturală, — atunci nu ne mai prinde mirarea, că unul dintre profesori, după o activitate de 10 ani „la catedra gramaticii, stilului și a cântării bisericești în școalele preparande“²⁾, C. Diaconovici Loga, își dedică gramatica sa acestui „Patron“ al său prin cuvinte avântate și pline de laudă și căldură. „Sosind primăvara luminării neamurilor bisericii Răsăritului“, zice distinsul profesor, „celor ce se află sub fericitul Schiptru al Casei Austriei, Măria Ta, Domnule Crăesc Consiliar, ca un stâlp plin de razele luminii stai strălucind între aceste neamuri: cel ce cu înțelepciune ocârmuește șase directoraturi:

Directoratul	Budei cu 49 de școli,
„	Timișoarei cu 180 de școli,
„	Caransebeșului cu 238 de școli,
„	Orăzii-mari cu 416 de școli,
„	Baciului cu 66 de școli,
„	Sremului și al
	Slavonii cu 93 de școli.

Afară de acestea încă două școli prepa-

¹⁾ Vezi mai jos ordinele și dispozițiile înțelepte și salutare pentru organizarea preparandiei.

²⁾ Loga: Gramatica limbii românești, Buda, 1822.

rande prin orândueile Tale capătă putere: precum una în Arad pentru Români, și alta în Sombor pentru Sârbi... Nespusă este purtarea de grije a Măriei Tale, celce cu necurmăte ostănele ziua și noaptea lucrezi, de a țineă această sfântă întocmire în bună stare. Acum de aş aveă puterea grăirii ca Cicero și dulceața cuvântării ca Demostene, cred că încă n'aș puteă din destul vădi laudele Tale, de care te-ai învrednicit. Multe daruri strălucesc în sufletul Tău, că prin învățături cauți a lumina mintea tinerilor și a îmbunătăți inima lor cea crudă; să capete Înălțatul Împărat supuși credincioși, Patria locuitori buni și vrednici, biserică creștini cucernici, iară părinții fii ascultători: că numai prin unii ca aceștia se aduce fericire societății omenеști".¹⁾

În mâinile acestui bărbat, într'adevăr luminat, pune Majestatea Sa îngrijirea învățămîntului cetățenilor de religia neunită, prin urmare și a Românilor ortodoxi. Și el și-a dat cele mai mari silințe pentru reorganizarea și promovarea acestui învățămînt, nepierzându-și niciodată cumpătul și nădejdea sa tare de a puteă conduce întregul învățămînt, potrivit cu vederile sale înțelepte și cerințele timpului, până la sfârșitul vieții sale (1825).

Îndată după denumire, a fost însărcinat în calitate sa de inspector de cătră Majestatea Sa, ca să cerceteze școlile depe vastul teritor de sub inspecțiunea sa și să constate starea lor faptică, pentruca astfel să se poată lua mă-

¹⁾ Loga: Gramatica limbei române (Introducere).

surile de lipsă pentru ridicarea lor, fără amânare din „aceasta vrednică de jale stare“. Am fi nedrepti, dacă aci n'am da loc înduioşatului glas al martorului acestui timp, D. Țichindeal, care ne dă în privința asta următoarele amănunte :

„Iară Stăpânitorii și Monarhii ori caria nui poate fi totdeauna, ca fiii Patriei cei ce vor să fie cetățeni, sau moștenitori, propta și nădejdea împărăției, fie cum și fie în ce să se îndeletnicească. Căci de acolo toată buna stare de comun atârnă: de vreme ce mai mare parte a unui trup, sau corpul politic, cu bună socotință trăbuie să fie. Pre lângă atâta Interes al împărăției nu au fost nici cât cu puțință Stăpânitorului celui bun al nostru nebăgători de seamă să rămână și pre acest mare la număr și vechiu popor, carele totdeauna cu supunerea și credința cătră Împăratul său sau deschilinit, Românesc, Sârbesc și Grecesc, la așa ticăloasă stare să-l lase, ca să nui facă mai bună întocmire în școalele poporalnice și prin mijlocirea acestor mai bună educație să-i dea“.

„Deci cu porunca cea prea înaltă a milostivului Împăratului nostru, prin toate locurile, unde se află din neamul nostru popor, în adins să facă cercarea școalelor, pre cel de înalt și bun neam născut Domnul *Uroș Ștefan Nestorovici*, al Chesaro-Crăeștei Măririi Consilier (Sfeatnic), și mai marele a tuturor școalelor, ce se află supt Crăimea țarei ungurești, de leage grecească neunite românești, sârbești și grecești inspector să treacă lau orânduit,

carele cu amăruntul cercând, au aflat, cumcă cea mai mare parte a norodului acestuia, în necinste, întru întunec și în mare mișelătate zace, mai mult din lipsa educației cei cuviincioase și bune, decât din alte oarecare pricini. El ca un adevărat iubitor de neamul omenesc, și ca un râvnitor al binelui de comun, despre această ticăloasă stare Maiestatei Sale credincioasă înștiințare au făcut, și lipsa noastră tocma așa precum e, o au descoperit¹⁾.

În urma acostor stări triste în privința culturii poporului românesc, sârbesc și grecesc, pe cari cu „credincioasă înștiințare” le-a raportat inspectorul Nestorovici, împăratul și regele Francisc I., pe baza „Planului de organizație a școalelor”, prelucrat tot de el și „dat la Înaltul Tron împărătesc,²⁾ prin înalta sa rezoluțiune din 9 februarie 1811 „a poruncit, ca trei naționalnice de căpetenie școale pentru preparanți: una adevă în *Aradu-vechiu* pentru *Români*, alta în Sent-Andrieu pentru *Sârbi*, iară a treia în Pesta pentru *Greci* să se introducă³⁾, fiecare cu câte trei cursuri de 5 luni, fixându-se chiar și „învățăturile”, cari să se propună de „câte trei profesori și un profesor de învățătura legii, sau catihetă, cu cuviincioasă plată⁴⁾).

„Acestor trei școli nemijlocit *Patron* iaste a sa Chesaro-Crăiască și Apostolicească Mărire, Tatăl Patriei *Francisc I.*”

¹⁾ Arătarea p. 7 - 8.

²⁾ Diaconovici Loga: Gramatica... (Introducere).

³⁾ Arătarea p. 8.

⁴⁾ Acelaș izvor.

„Iară Îndreptătoriul sau *Directorul* acestora iaste mai susnumitul, înalt și de bun neam născutul D. Consiliar și al tuturor școalelor de supt Crăimea Ungariei, de legea grecească neunite românești, sârbești și grecești Inspector *Uroș Ștefan Nestorovici*“.¹⁾

La glasul acestei știri: că în „Aradul-vechiu“ se va ridica o „școală normalicească“ pentru poporul român, pentru limba românească, ceeace se răspândise fără îndoială, ca un fulger în toate ținuturile, locuite de Români, ai așteptă, fiind un eveniment epocal în viața culturală a unui popor nebăgat în seamă, să se producă o însuflețire și bucurie generală și să fie cu entuziasm primită această știre. Dar nu!

Această veste despre nemărginita bunăvoință a Majestății Sale față de poporul român se primise, în urma frământărilor și tristeilor experiențe din trecut, cu neîncredere din partea mai multor conducători români, ceeace afirmă însăși rezoluția locotenentei regești de Buda, prin care se ordonează deschiderea institutului²⁾. Eră încă vie în memoria Românilor ne-realizarea mult făgăduiului seminar din Timișoara, precum și alte multe făgăduinți, cari au rămas neîmplinite.

A trebuit într'adevăr să vie toamna anului 1812, anul, în care să se facă trup acea adâncă bunăvoință, ce-o păstră monarhul în sufletul său pentru poporul român. Trebuiă să

¹⁾ Arătarea p. 12--13.

²⁾ Iosif Vulcan: D. Țichindeal p. 56—68. Vezi tot acolo și „Cuvântul“ ep. P. Avacumovici p. 73.

sosească odată acel fericit timp, în care să se realizeze acel factor esențial pentru lege, neam și patrie, promis la începutul anului 1811, ca întruparea faptică a lui să însuflețească acest neam iobăgit și exploatat și să-i inspire tărie și credință nețărmurită prin această binefacere față de tron și patrie.

Și acea zi însemnată și măreață, în care să se întrupeze acea dorință veche, pentru care de mult se frământau mințile și băteau inimile alese ale neamului, zi vrednică de memoria tuturor Românilor, cea mai însemnată și mai măreață în întreaga istorie culturală a Românilor din părțile acestea, fu în sfârșit fixată pe 3/15 *noemvrie* 1812 prin rezoluțiunea locotenentei regești din Buda, adresată episcopului din Arad, *Paul Avacumovici*.

În această ordinațiune, sosită încă în octomvrie la Arad, se dispune, ca deschiderea institutului, să se facă, la dorința expresă a Majestății Sale, în ziua amintită într'un mod solemn:

Însuș episcopul Paul Avacumovici să celebreze sfânta liturghie cu „Te-Deum” în zi de Duminecă; să rostească cuvântare pioasă, demnă de această zi, în care să-și convingă credincioșii despre „îndurarea cesaro-regească”; și să lămurească rostul și însemnătatea acestei școli. Și pentruca să i se dea toată încrederea și cuvenita atenție, se dispune și aceea, ca pe viitor să dispară orice „păreri sinistre” cu privire la intențiunile preaînalte, de a ridică cultura poporului român, și ca în ziua aceea de deschidere pretutindeni pe teritoriul diece-

zei să se celebreze liturghie solemnă, cu slujba aşanumită „blagodenstive“, şi preoţilor, cari prin cuvântări ocazionale nu pot însufleţi poporul, să le trimită cuvântări în scris, în cari să se îndemne credincioşii şi la contribuiri de bunăvoie pentru augmentarea fondului şcolar.

Fiind această rezoluţiune prin conţinutul său un act de mare însemnătate cu privire la înfiinţarea acestui aşezământ cultural, lăsăm să urmeze în întregime, în traducere românească :

*„Ilustre şi Preavenerate amice,
Ilustrisime şi Reverendisime Domnule Episcop,
Nouă Prea preţuite !*

Deoarece M. Sa a aflat de bine a ordonă, ca neamurile, cari se țin de ritul gr. neun., să fie sprijinite prin îndurarea sa părintească, şi ca toate institutele de cultură şi de educaţie publică să se înmulţească, prin cari fericirea cetăţenească, ce urmează din acestea, prin îngrijire neîncetată şi mai mult să se promoveze, şi ca dispoziţiile Sale salutare să se înfăptuească cât mai îngrabă, a dispus, ca şcolile preparandiale naţionale cu începutul lunii viitoare, noemvrie, după stil gr. în 15, iar după cel iulian în 3 aceleiaş lună, fără amânare să se deschidă. Rugarea inspectorului superior reg. al şcolilor gr. neunite, prin care s'a făcut cunoscut acest scop oportun, s'a primit preagratios în întregimea sa şi s'a aflat, că trebuie sprijinit şi promovat.

Că, dupăce întreg poporul acestui rit cunoaşte cu omagială supunere binefacerile Majestăţii Sale, se cuvine, ca oficiile subalterne,

să înfăptuească de bunăvoie intențiile preainalte spre ridicarea fondului școlar; iar ce privește părerile sinistre, ce s'au ivit despre acest institut, să dispară, și greutățile, ce s'ar ivi, să se delătore prin ajutorarea aceloră, cari sunt darnici pentru cultură. Acele dăruiri, adunate în biserica lui D-zeu din grația cesaro-regească, de cari se va folosi poporul spre mângăierea proprie și fiind destinate pentru școli și educație publică, din nou și cu mai mult efect să se înceapă a se colecta.

Deci dar, pentruca să se convingă pedeplin despre bunăvoința adevărat părintească și preagrațioasă a Majestății Sale și fiindcă de aici urmează propășirea fericirii, ca acest institut de cultură și educație să se îmbrățișeze cu mai multă căldură, și la dotarea acelu fond școlastic prin dăruiri benevole și mai mult să se nizuească, P. T. Dvoastră acest konziliu locotenent reg. prin actul de față află de bine a Vă încredința, că în acea zi școlile preparandiale naționale ale populațiunii de acest rit, conform voinței preagrațioase și neschimbate a Majestății Sale, să se deschidă într'un mod solemn; tot atunci P. T. Dvoastră în locul reședinței să celebrați în persoană sfânta liturghie, încât se poate în zi de Duminecă, și să țineți cuvântare pioasă despre inviolabilitatea domnitorului țării, cum se obișnuște în bisericile de ritul oriental în fața poporului, și vorbire sfântă, prin care să se convingă credincioșii despre îndurarea cesaro-regească, ce s'a înfăptuit pedeplin prin întemeierea școlilor preparandiale; și că fondul școlar trebuie dotat

prin oferte benevole, să nu întrelăsați ocaziunea de a recomanda, ca acest fond să sporească cât mai mult, ceea ce să ordonați și clerului supus de pretutindeni, ca să slujească totodată și slujba așanumită „blagodenstive“; și totodată din clerul supus acelora, cari dela sine nu pot însufleți poporul prin cuvântări potrivite, să le trimiteti cuvântări în scris, precum se obișnuiește cu prilejul nașterii și învierii Domnului.

P. T. D-voastră, care va înfăptui cât mai îngrabă cele înșirate.

Dat din consiliul loc. ung. reg., ținut în Buda, la 20 oct. 1812.

Suntem gata spre servire

Comitele Iosif Brunsvik m. p.

Ioan Latinovics m. p.

Baronul Iosif Barkocsy m. p.¹⁾

Aceste dispoziții vrednice de laudă și felul, cum a înțeles monarhul să răsplătească eroismul poporului său, produseră o sfântă bucurie și o vie însuflețire în toate sufletele mari, căci acum nu peste mult aveă de fapt să se sărbaze sărbătoarea cea mai înălțătoare și măreață dintre toate sărbătorile poporului românesc din aceste părți: sărbătoarea învierii culturii sale naționale. Un semn bun și deslușit eră acesta pentru poporul nostru, fiind această „îndurare cesaro-regească“ cea mai mare cinste, cel mai

¹⁾ Vezi ordinațiunea latinească: D. Tichindeal de Iosif Vulcan, p. 68 și 328, găsită în arhivul consist. gr. or. rom. din Oradea-Mare.

strălucit dar, ce i se poate da unui popor, care nu-și prețuia viața și mergea surâzând la moarte pentru patrie și tron. Și asta o știm noi, Românii, mai bine acum, când se împlinesc 100 de ani dela înființarea acestui institut, care a fost un mare noroc pentru neamul nostru.

Fiind dorința expresă a Majestății Sale, ca știrea despre acest strălucit dar să se coboare și să pătrundă în toate cătunele poporului românesc, — căci jos e temeiul și de acolo încep, să clădească toți monarhii înțelepți, al căror suflet bate într'adevăr pentru prosperarea și fericirea popoarelor, — episcopul de origine sârbească al diecezei române a Aradului, Paul Avacumovici, însuflețit de îndemnul acesta, se făcu acum apostolul binevestitor al învierii unui neam.

În 27 oct. 1812 îndreaptă o circulară în limba noastră românească către „Preses Consistoriumului din V.-Velence de l. g. n. u. și Protoprezbiter Orăzii-Mari“,¹⁾ precum și către toți protopopii din eparhie. În această circulară face cunoscut dorința „milostivului Monarh“, că „fără îndoială școalele preparanșilor se vor deschide“ la 13/15 noemvrie 1812 în Arad, și poruncește, ca în acea zi „în toate bisericile după Dumnezeuască Liturghie adăugatul Cuvânt norodului cu înfiertată râvnă și bucurie să procitească, și după aceea, acea obișnuită mulțămire cu cuvântare „Pre tine Dumnezeuule Te laudăm“ să facă“; și firește „în tot modrul

¹⁾ I. Vulcan: Dimitrie Țichindeal pag. 71.

aceasta prea Înaltă voie dimpreună a ajunge pe fundușul școalelor dăruire să facă“.

În sfârșit urmează glasul prietenului culturii, glasul arhiereului din veacul tresăririi și deșteptării sufletești, care glăsuește tinerilor, să se grăbească a se înscrie la noul izvor de lumină, „pentru că de aici înainte nici în cinul preoțesc nu se vor primi, nici Diaconi și Preoți a fi nu vor putea, fără numai aceia, cari învățăturile întru aceea școală vor săvârși.“

Dar să urmărim acest cuvânt al bătrânului arhiereu, străin de limba românească, cu luare aminte în vorbă și gândire, pentru că acesta vesti mai întâiu în limba strămoșească celor mai răbdători credincioși ai săi ziua, în care s'a pus temelie culturii românești din aceste părți, și care produse o mișcare de bucurie și veselie în sufletele lor.

„Binecucernice kir protopresbiter mie iubite !

Fiind că a sa prea osfințită cesaro-crăiască mărire ca atot prea în Nalt al său gând pentru luminarea și norocirea Norodului nostru cătră sfârșit al aduce, bine au voit prin milostivul a în Nălțatului Țiitoriu de loc Sfat Crăiesc unguresc cătră mine supt Nro 26854 slobozit întimat, prea milostivesce a înscințat cumcă școalele preparanșilor în a treia zi lunii Noemvrie după vechiul calendariu. Iară în 15 zi Noemvrie după noul calendariu acestui an curg. de bună samă și neschimbat să vor începe și să vor deșchide.

Drept aceia să preporunceșce că și norodul nostru în biserică despre aceia să încuno-

șcințează precum însuș aceea chiar să vază ce feliu de îndurare atot prea milostivul al nostru monarh spre norodul nostru a vărsat și așa de niscari nestatornice și neîntemeiate gânduri, pentru aceștea scoale să înceteze, însă de acolo și aceia să să vază cumcă dintraltă parte Norodului nostru cași a creștinilor supuși datorință iese, în tot modrul aceasta prea în Naltă voie dinpreună a ajunge, pe fundușul scoalelor dăruire să facă.

Însă ca norodul despre aceea cumcă de bună sama în ziua cea mai susnumită curgera scolelor preparanșilor să va începe depiîn a să încrede și acelea scoale mai bun sporiu a avea să poată. Iară Norodul dăruință cu toată râvna a face nu înceteze să poruncesce că în anumita zi în 3 Noemvrie după vechiul calendariu an curg. în care zi fără indoială scoalele preparanșilor să vor deschide, în toate bisericile după Dumnezeiasca liturgie cuvânt Norodului să să spună întru care cuvânt înșcințare trăbue să să facă precum atot milostivul monarh atot prea în Naltul Gând al său pentru scoalele preparanșilor întru împlinire a aduce și în aceia zi acelea scoale cu prăsnuire ale deschide prea îndurat bine au voit și cu acelaș prilejiu și norodul să să cheme ca pe acel funduș a scoalelor datorință de bună voie și mai departe cu multă îndurare să facă și să deie. Și după aceia cea obicinuită Mulțămire să să facă.

Aceasta dar Binecucernicieii tale înștiințînd preporuncesc, că binecucernicia ta în 3/15 noemvrie acestuiaș an în persoană dumne-

zeiască liturgie să săvârșești și după săvârșirea aceasta aicea supt /. adăugat cuvânt Norodului să spui apoi după aceea cea obicinuită Mulțumire a săvârși să faci. Pe lângă aceasta datorință să ai Minton după plinirea acestuia și așa încât mai puțin zăbăvind aceasta pe la toți parochialnicii preoți a curântălui ca și ei tot insul în biserica sa după spusul mai nainte modru în 3/15 Noemvrie an. curg. dupăce să va săvârși dumnezeiasca liturgie adăugatul cuvânt Norodului cu înferbântată răvnă și bucurie să procitească și după aceia obicinuita mulțămire cu cîntarea „Pre tine Dumnezeule te lăudăm“ și să facă pentru că întru una și aceiași să fie în toate eparhiile și în toate locurile al Norodului nostru aceea poruncește să facă însă la care locuri acest țărclariu până în a treia zi lunii Noemvrie după al nostru calendariu. Iară în 15 Noemvrie după noul calendariu în acelea nu va veni în acelea locuri a doua sau a treia Duminecă adecă în 10, sau 17 zi lunii Noemvrie după calendariu nostru precum acesta adecă țărclariu acolo mai de vreme sau mai târziu va sosi.

Aceia mulțămire după mai sus scris modru ne lăsat supt greutatea răspunsului să să facă și la Dascălii al tuturor locurilor și alți cari vor ave voie să meargă la școalele preparamșilor să să arate ce să nu întârzie încoaci la învățătură întru aceia școală a veni pentru că de aci înaintea nici în cinul preoțesc nu să vor primi nici diaconi nici preoți a fi nu vor putea fără numai aceia cari învățăturile întru aceea școală vor săvârși apoi mai pe urmă

pentru împlinirea acestui atot prea înalt lucru să nu lași cu vreme relația Binecucerniciei tale încoaci să trimiți.

Întru alte preporuncindute acoperemântului lui Dumnezeu rămâiu al Binecucerniciei tale Voitoriu de bine.

În Arad în 27 zi Noemvrie, 1812.

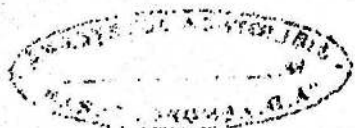
P. Avacumovicin, m. p.
Episcop¹⁾

Ce atenție și ce însemnătate mare se dădă acestui eveniment cultural, se vede din „adăugatul Cuvânt“, alcătuit tot de episcop, prin care se făcă învățătorul credincioșilor săi.

„Astăzi dar“, zice păstorul sufletesc al Românilor, „se începe școalele preparanșilor, astăzi este ziua de prăznuire neamului nostru, pentru că astăzi începutul închipuirii norocirii și fericirii norodului și iubiților următorilor noștri se începe“.

Acest „Cuvânt“, scris firește la impulsul al „a Sale Prea Sfințite Chesaro-Crăeșci Măririi“, eră menit, să lumineze calea nouă, ce duce spre lumină, care s'a deschis pentru acest popor nenorocit, care trăia în mijlocul primejdiilor și suferințelor și în cel mai adânc întunec. Toate silințele episcopului se îndreptară într'acolo, ca să pună într'o lumină cât mai vie și cât mai clară menirea acestei școli și să-și convingă fiii sufletești, cari erau streini

¹⁾ Public. de Damaschin Medrea în „Biserica și Școala“ din 1899 Nr. 6. Vezi aceeaș circulară și la I. Vulcan: D. Tichindeal, p. 70 și 330.

de rodul muncii intelectuale, și cunoșteau numai rodul muncii de robotă spre folosul altora, că această școală s'a dăruit pentru propășirea și binele lor și al patriei, „și mai vârtos pentru a noastră tinerime“, „din aceea dragoste a Totu prea înaltă, care cătră norodul nostru bine au voit totdeauna a o aveă“.

„Folosul acestora școale vedea-veți, Pravoslavnicilor Creștini, când după vr'o câtă-va vreme și după săvârșirea curgerii școalelor, frații, feciorii și nepoții cu învățături și cu luminare înfrumsețați în sânul nostru înapoi se vor întoarce, și tinerimei voastre, plăcute lui Dumnezeu, împărăției și patriei de lipsă și loru pre de folosu învățături voru împărtăși“.

Dupăce apelează la simțul de jertfă al credincioșilor săi, își încheie „Cuvântul“, că „de vom da pe aceste școale sluji-va nouă spre mângăerea noastră, pentru că cu aceasta pe următorii noștri, cari nouă ne sunt mai dragi, din întunerecul și din nenorocire îi vomu mântul, și în norocirea lumii acesteia, iar în ceea-lalte lumi mântuire îi vom aduce“.

Fiind acest „Cuvânt“ poate cel mai însemnat act prin conținutul său, căci în el se concentrează toată lumina, ce putea să iasă pe acel timp din o curte episcopoească română, care se sbuciumă între două curente dușmane, și care a început de tot târziu, după deschiderea acestui institut, să-și înțeleagă chemarea și datorința față de această fiică a bisericii; și fiindcă acesta a dus o bucurie vie și o însuflețire sfântă în sufletele necăjite ale Românilor din cele mai îndepărtate ținuturi, ceeace

dovedește și numărul mare al elevilor, cari au dat ascultare glasului arhieresc, îl publicăm dimpreună cu clasicul său titlu în întregime.

„Cinstite Domnule Preses și Proto-Presbiter, Binecucernicilor Kir-Administratori, Cucernicilor Parochialnici Preoți, Capelani și Diaconi, De bun neam născuților Nemeși, De cinstit neam născuților Biraie, Jurați, și de obște tuturor cari vă aflați în păzita de Dumnezeu Eparchia noastră a Aradului, Pravoslavnicilor Creștini, noue între Christos Iubiților Fii, Dar, Milă, Pace și Tot Binele de la Dumnezeu!

Mai de multe ori dimpreună fiind Voi în biserică adunați, s'au vestit vouă, precum a Sa Prea Sfințită Chesaro Crăiească Mărire, pentru norocirea norodului nostru prea milostivește a rândul bine au voit, ca școalele pentru preparanși să se rânduească, unde să vor aceia oameni, cari chemarea învățătorilor a primi vor aveă, a închipui, precum ca prin mijlocirea lor tinerimea noastră întru luminare a se aduce să poată. Socotiți Pravoslavnicilor creștini, care altul, folos de aceasta a tot Prea Înaltă gândire a așteptă are, fără numai norodul nostru, pentru că mai vârtos pentru a noastră tinerime aceste școale se ridică, de unde bărbați, și pentru neamul nostru, și pentru patrie spre folos a eși, însuși pre sine, pre Dumnezeu, și sfârșitul vederii sale a cunoaște, și așa nu numai întru această lume pe sine norocoși, ce și întru cea-laltă lume fericiți se pot face.

Fiește-care dintre Voi poștește ca să fie norocos, fiește-care dintre Voi poștește ca să

fie și întru ceea-laltă lume fericit, tot părintele, zic toate aceste bunătăți următorilor săi din toată inima pofteste, însă nu-i destul numai poftă a aveă, ce de lipsă este și trudă și jertfe a face, ca acest sfârșit, și împlinirea poștei a ajunge să poată, așa dar de lipsă este ca acest sfârșit nouă însuși și următorilor noștri a dobândi să putem, îndreptărilor și învățăturilor celor de lipsă pre sine să predăm și să ne supunem.

Mărirea Sa a nostru a Tot prea milostivul Monarch din aceea dragoste a Tot prea înaltă, care către norodul nostru bine au voit totdeauna a o aveă, și întru această întâmplare folositoare sa a tot prea milostivește nouă a cinsti nu s'a lăpădat, ci toate orânduelile prea îndurat le-a făcut, pre mai marele Inspector, a școalelor directori, caticheți și învățători preparanșilor, cari pentru școalele cele sârbești a preparanșilor trei și un catechet, atâția pentru cele românești, și un chatechet, și pentru cea grecească un învățător și un catechet rânduiți sunt, — i-au anumit și ziua de astăzi a Tot prea înalt au rânduit, întru care școalele preparanșilor cu prăznuire a se deschide și curgerea sa, adecă cele sârbești în st. Andreiu, cele românești în Aradul-vechiu, iar cea grecească în Peșta, a aveă au început; astăzi dar se încep școalele preparanșilor, astăzi este ziua de prăznuire neamului nostru, pentru că astăzi începutului închipuirii norocirii și fericirii norodului și iubiților următorilor noștri se începe.

Însă fiind că blagoslovenia lui Dumnezeu

În tot lucrul cel bun de lipsă este și fără de aceea blagoslovenie nici un spor nu vom dobândi, pentru aceea, precum jertfa de astăzi, și rugăciunile noastre către Dumnezeu am adus pentru norocirea, îndelung de zile a Tot prea milostivului Monarch și Părintelui nostru, așa și pentru aceea pre Făcătorul cel de sus acum iarăș îl vom ruga, ca luarea aceasta înainte să o blagoslovească, celor ce vor să se învețe, în ajutor să le fie și lor dar să le dăruască, ca bun spor învățăturile a primi să le poată.

Folosul acestora școale vedea-veți Pravoslavnicilor Creștini, când după vr'o câtă-va vreme, și după săvârșirea curgerii școalelor, frații, feciorii și nepoții voștri cu învățături și cu luminare înfrumsețați în sânul vostru înapoi se vor întoarce, și tinerimei voastre, plăcute lui Dumnezeu, împărăției, și patriei de lipsă, și lor pre de folos învățături vor împărtăși. O! Pravoslavnicilor Creștini de abia aștept a ajunge aceea vreme, ca despre aceasta întru vederea tuturor, și cu rușinea acelora, cari într'alt chip au socotit, să vă încredințați.

Din suflet, și din trup cum că-i alcătuit omul nimenea nu se va îndol, așisderea și aceasta cum că-i sufletul mai frumoasă ființă decât trupul, fiesce-cine cunoasce. Ce folos dar este nouă avuție a strânge și foarte a ne îngriji aceasta următorilor noștri a lăsa, deacă puterile cele sufletești înfrumsețate nu sunt, când noi numai pre lângă bună creștere și pre lângă bună închipuire a puterilor sufletești întru cunoascerea datorințelor noastre credinței și a legii, și norocoși a fi, și a ne mântui pu-

tem. Însă fiind-că acuma modrul și privilegiul nouă ni se dă închipuire a dobândi, pentru aceea atâta mai mare dorință ne stă nouă înainte spre acest sfârșit mijlociri a pune, jertfe, și aduceri a face, precum că sfârșitul acesta cu atâta mai ușor și mai curând a a ajunge să putem.

Cu ce față între alte noroade a ne arătă vom putea, dacă întru această râvnă vom slăbi, cum vom a lui Dumnezeu și a Tot prea înaltă Chesaro-Crăiescă neplăcere și mânie a înconjură, și de aceea a scăpă, dacă Dumnezeu poftesce ca pre sine tot-dauna în mai mare săvârșire să ne aducem, și așa sfârșitul zidirii noastre să cunoșcem, dacă a Tot prea milostivul Monarch și patria dela noi așteaptă, ca dorințele noastre cele supușesticesci să le cunoaștem și celora-lalți a patriei fiilor pre sine să ne asemănăm.

Pentru aceea, ca și mânia lui Dumnezeu, a tot Prea înalta neplăcere, și a patriei urgie, pre sine să nu o tragem, să alergăm mijlociri a da spre închipuire aceasta, să dăm după puțința noastră, din averile noastre pe școalele preparanșilor, și pe fundușurile directorilor, celor ce cu școalele ocârmuiesc, să nu așteptăm ca cu atâta trudă și de atâte ori dela noi să se ceară, ci îngrabă, și singuri, mai înainte decât ce ni se aduce aminte aceea să facem, și aceasta ori de vom da pe aceste școale slugi-va nouă spre mângăerea noastră, pentru că cu aceasta pe următorii noștri, cari nouă ne sunt mai dragi, din întunerecul, și din nenorocire îi vom mântui, și în norocirea lumii acesteia, iar

în ceea-lalte lumi mântuire îi vom aduce. Amin.

Pravoslavnic Episcop Aradului, Enopoliei, Orăzii-mari, Halmagiului și acestora părților.

În Arad în 3 zile Noembrie 1812 după vechiul Callendar.

Dlui Pr. Pr. al Orăzii-mari.

P. A. Epp. m. p.^{a1)}

În sfârșit sosi și ziua mult dorită, ziua de bucurie și de închinare pentru toți Românii, care a adus cu sine zorile renașterii și praznicului nostru cultural.

În această zi sfântă pentru noi, *în 3/15 noemvrie, se face inaugurarea școlii pedagogice în Arad²⁾* cu o solemnitate înălțătoare și măreață așa, dupăcum a dorit împăratul și regele Francisc I.

Însuș episcopul, *Paul Avacumovici*, celebrează în catedrala din Arad, în cântecul măreț al clopotelor, al căror glas vestiră credință tare într'un viitor mai bun, sfânta Liturghie, cu pompa cuvenită și demnă de această zi vrednică de aducere aminte, în fața tuturor autorităților civile, cari au fost invitate³⁾ și în fața număroșilor săi credincioși, a căror surprindere și bucurie desigur vor fi fost la culme. Această slujbă fu însoțită de bubuitul treascurilor⁴⁾ și

¹⁾ Iosif Vulcan: op citat p. 72 și 332. (Originalul în arhiva consist. gr. or. rom. din Oradea-Mare.)

²⁾ Vezi și Protocolul conf. din 1812 Nr. 7.

³⁾ Protocolum sessionis Magistratus Civici Aradiensis die 14-a Noembris 1812 celebratae.

⁴⁾ Pravul spre acest scop s'a plătit de magistratul orașului Arad. Protocolum ect. din 14 noemvrie 1812.

de „obișnuita mulțămire cu cântare „Pre Tine Dumnezeu Te lăudăm“, care, se porunci, să se facă „în toate Eparhiile și în toate locurile a norodului nostru;“¹⁾ și se sfârși cu cuvântarea arhieriească.

Deschiderea și inaugurarea templului, care aveă să lumineze calea viitorului nației românești, se făcù desigur îndată după serviciul divin, începând cu sfințirea apei în „casa, carea se chiamă *Rehkopf*“, a „de bun neam născutului Domn *Sava Arsici*, fiind atunci căpitan orașului“... „cu mare solemnitate înaintea multor fețe nobile și cinstite, și apoi întru aceeași școală preparanzii învățăturile după rândueala D. mai marelui școalelor în limba românească au început“.²⁾

Întemeierea acestui institut a fost întâmpinată de toți Românii de pretutindeni cu un entuziasm înflăcărat; cu atât mai mult că această școală înființată pentru cultura pop. rom., deși a fost un dar împărătesc și regesc și a stat astfel sub conducerea și controla organelor de stat, a avut dela început un *character național românesc*, predându-se toate studiile în *limba românească*.

Dar, pentruca această școală să devie un adevărat izvor de lumină națională pentru desrobirea sufletului neamului nostru din întunec și pentruca ea, întocmai ca celălalt templu măreț dela Blaj, să-și înscrie pagini strălucite și neșterse în trecutul cultural al poporului ro-

¹⁾ Iosif Vulcan: D. Țichindeal p. 331 și 71.

²⁾ Arătarea .p. 9—10.

mânesc, atârnă prea firește dela conducătorii ei, cari aveau să fie profesori în acea școală pedagogică.

Și ce să vezi?

D-zeu bunul și sfântul a dat, ca Majestatea Sa să denumească de profesori pe cei mai distinși și luminați bărbați din ținuturile acestea, cari, având o nețărmurită dragoste și alipire față de acest institut și față de poporul, pentru care s'a întemeiat, prin munca lor grea și obositoare au făcut, ca această școală să devie izvor de tămăduire sufletească al neamului nostru.

Iată, ce ne spune în privința asta unul dintre cei trei corifei ai literaturii și culturii noastre, Petru Maior, despre acești profesori în „Istoria” sa pentru începutul Românilor (1812), pe cari desigur i-a cunoscut în persoană și temeinic din Buda, unde eră revizorul cărților românești dela Universitatea reg. (1809—1821):

„Cî osebitu bine pôte nadejdui neamulu românescu dela catechetulu Demetriu Cîchin-dealu parochulu d'in Bicicereculu micu și dela cei trei profesori români: Constantin Diacoviciu Log'a, fostulu cel întâiu invetiatoriu alu scôlei românesci d'in Pest'a; Iosifu Iorgoviciu, alu frumôseloru invetiaturi și alu filosofiei doctoru; N. Miuti'a, pre cari ineltiatulu imperatu alu Austriei Franciscu cel antâiu, cu covârșire parintiască drăgoste redicandu intru acestu anu scôla la Aradu pentru invetiatur'a celoru ce au a se gati la dascaliele cele de p'rîn orașe și de p'rîn sate, cu salariu seau cu plata de câte optu sute de florinti nemtiesci pe anu, i-a

resolvită să fie acolo profesori, adică învățatori, fiitorilor pr'în orașe și pr'în sate învățatori. Inse nu e îndeajă, că pre langa temeiulu, care lu voru pune laudatii profesori in șola cea de la Aradu mai sus aretata, spre învățatur'a cea deplină e de lipsa și ajutoriulu clerului, carele d'în ființă'a deregatorie sale e de totu chipulu a se nevoi spre folosulu popóraloru sale". Iar dupăce face amintire și despre alți bărbați distinși din Banat, încheie: „...nu după lungu tempu, este a nadejdui, că Banatianii între Românii cei mai învățați se voru numără, macaru că nu au episcopi d'în neamulu loru".¹⁾

Denumirea acestor bărbați — cari, făcându-se urmași demni ai celor trei apostoli dela Blaj, prețuiau mai pe sus de toate un singur lucru: munca dezinteresată pentru binele și propășirea neamului — potență și mai mult entuziasmul înflăcărat și umplu, ca niciodată, cu o bucurie nemărginită inimile amărite ale Românilor dornici de învățătură. Numai așa se poate explica, că un număr mare, dintre păstorii sufletești și dintre țărani noștri, alergă de prin cele mai îndepărtate ținuturi cu fiii lor la școala din Arad.

Pare, că-i vezi venind pe cei mai mulți în opinca noastră strămoșească și în portul nostru țărănesc de sărbătoare, dimpreună cu fiii lor îmbrăcați la fel, apropiindu-se sfiicioși cu desăgii cu merinde în spate de acest oraș, ca să-i înscrie la noul focolar de cultură națională și să învețe carte, ca luminându-se,

¹⁾ Petru Maior: „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia". Budapesta și Gherla, 1883, p. 326—327.

să lumineze și să deschidă și ei ochii minții și inimii fraților lor.

Deci nu trebuie să ne prindă mirarea, că unul dintre profesori, D. *Țichindeal*, cunoscut deja la deschiderea și inaugurarea institutului prin activitatea sa literară, ia condeiul în mână și scrie:

„Urmează dară, ca numai voi Românilor, mlădițe Noable ale vecilor Romani, din Banat, țeara Ungurească, și ori unde vă aflați, și ori în ce deregătorie, Boieri, Stăpâni, Magistri; Săteni, Păstori și servi sau sluji, cari lăcuiți în case Domnești, și mai proaste, care sânt cu trestie, cu fân, și pae acoperite, în câmp supt ceru; iată stă înaintea voastră norocirea de comun a toatei nației Românești ai voastră cea văzută!“¹⁾

Ba, ce-i mai mult, acest înflăcărat naționalist și vrednic preot al timpului său, inspirându-i acest eveniment înălțător și măreț în sufletul său, necăjit și desperat până aci pentru soarta poporului său, curaj și nădejde pentru viitor, „apucă lira și în o caldă proză rimată dă expresiune entuziasmului general și face totodată și programul cultural, zicând“:

„Ce voi proștilor ați adormitu
Și ce v'am zis nu ați urzitu?
Din somn sculați-vă
Și odată deșteptați-vă.
Poate că nu de multu dormiți?
Din neștiință necajiți,
De pe ochii voștri lepădați negură,

¹⁾ Arătarea, pag. 45.

Că acuma au sosit ziua.
 Au nu milostivulu împăratu
 Școala pedagogiciască au ridicatu,
 Carea e în vechiulu Aradu așezată,
 Româniloru să se învețe e dată?
 Multe vécuri au trecutu,
 Și încă așa școlă Românii nu au avutu.
 De aci vor eși ómeni slăviți
 Cu bune năravuri împodobiti.
 Voru cunósce legea lui Dumnezeu
 Și voru fi credincioși împăratului său,
 Crescători buni prunciloru ei voru fi,
 Mulți dintr'înșii se voru și preoți.
 De unu Seminarium încă trebuie gânditu
 Și pre lângă el un mare Convictu.
 Ba și de o Academie
 Care trebuie să și fie.
 Unde Românii se voru înveță,
 Pre Franciscu I-iulu voru lăudă,
 Dumnezeu să-lu trăiască,
 La mulți ani să-lu fericească,
 Vezi așa Române, frate,
 Mâncă și de-aceste bucate,
 De care și alte noróde s'au săturatu,
 Și tare s'au luminatu.
 Duhul lui Dumnezeu să învie în voi,
 Să vadă și alte noróde, că Dumnezeu este cu noi".¹⁾

Prin munca încordată și temeinică a acestor profesori deveni Aradul centrul culturii naționale românești în Bănat, părțile aradane și Bihor. Din forțăreața aceasta de lumină se

¹⁾ Arătarea, p. 55—57. Vezi și I. Vulcan op. cit., p. 16 și 276.

răspândi învățătura despre suferințele și nenorocirile moșilor și strămoșilor noștri de origine nobilă și băstinași pe acest loc, pe care îl locuiesc, care a produs lupta, pe urma căreia ne-am deșteptat. Prin acești patru bărbați luminați, cari stăteau mai pe sus de cele vremelnice și pământești, se făcù mai întâiu cât mai puternică, cât mai trainică legătura între fiii aceluiaș popor; acești oameni făcură prin silințele și suferințele lor, să scânteie mai întâiu idea desrobirii și mântuirii neamului nostru. Deci aveă deplină dreptate distinsul nostru istoric Papiu Ilarian când ziceă: „Cultura Românilor din Ungaria are de a se mulțumi preparandiei din Arad și zeloșilor ei profesori“.

Iar înțeleptul Român și fostul comite suprem în comitatul Arad, la inițiativa căruia se înființă „Asociațiunea națională în Arad pentru cultura poporului Român“ la 1862, zice despre această școală pedagogică: „Ah! Binecuvântată fie preparandia aceasta în vecii vecilor! Preparandia aceasta, de se vor căută urmările ei în națiune desfășurate, ar trebui ai noștri să o venereze ca pe un fel de paladiu, ca ceva sanctuar, la care Românii în toți anii ca la o rugă ar trebui să concure“¹⁾.

În credința, că cele desfășurate și cari vor urmă, ne vor lumina; cel puțin în parte, sbuciumările, prin cari a trecut întemeierea acestui institut, încheiem această parte a schiței istorice cu cuvintele prea potrivite și prea actuale și pentru noi, îndeosebi acum în preajma cen-

¹⁾ Gh. Joandrea: Influența Bănățenilor la org. primei prep. ort. rom., Lugoj, 1906, p. 5.

tenarului institutului, ale fericitului și neuitatului părinte *Augustin dela Blaj*, cari să ne deschidă și mai mult ochii minții noastre și să ne îndemne a face totul pentru binele și cultura neamului și pentru mărirea și vaza bisericii noastre:

„Aș vrea să am, în această clipă, glas de trâmbiță, care să străbată până în măduva oaselor, celor ce mă ascultă și să-i trezască pe toți din somn și amorțală și din toropeala intelectuală, ce parcă ne cobește moartea; aș vrea să am limbă de foc, care să ardă și să mistuească toate boldurile și pornirile rele ale firii noastre, tot, ce ne trage la pământ și ne aruncă în mocirla unor plăceri și interese trecătoare și nevrednice de ființa noastră intelectuală; aș vrea să am măcar atâta putere, încât să vă pot purta prin salele mari“ dela Seminarul nostru „și să vă arăt păreții lor goli, de cari ar trebui să atârne portretele nenumăraților mucenici ai științei, culturai și luptelor noastre naționale, și să vă spun, că acești păreți ar trebui să fie toți împodobiți — întocmai ca la alte popoare civilizate — cu icoanele celor ce au durat zidurile acestor școale, au ilustrat catedrele lor în curs de un veac... au strălucit ca stele luminoase pe bolta cerească a științei și culturai naționale:... pentruca tinerimea, care să părindă... în fiecare an în acest oraș să aibă prilejul de a-și lua din icoanele, privity cu pietate o pildă neuitată pentru vieța ei“. ¹⁾

¹⁾ Dr. Augustin Bunea: Amintirea lui T. Cipariu, Blaj, 1905, p. 22—23.

Organizarea institutului.

Întemeiat fiind acest institut, conducerea lui nemijlocită se încredințează colegiului profesoral, compus din catihetul Dimitrie *Țichindeal*, Ioan *Mihuț*, profesor de pedagogie, Iosif *Iorgovici*, doctor în filozofie și profesor de matematică, și Constantin *Diaconovici Loga*, profesor de gramatică. Toți împreună formează: „*Consesul literar*” = „*Consessus litterarius*” (conferința profesorală) al institutului, în ale cărui ședințe se desbat și hotărăsc mai întâiu toate afacerile institutului. Inspectorul Nestorovici demândă, ca tinerimea în toate chestiile școlare să recurgă la „*conses*”, ca la primul și legitimul său for, și aici să se decidă toate cauzele tinerimii, iar chestiile mai gingașe și mai importante să se înainteze lui, dimpreună cu opiniunea conferinței. Nu i se permite tinerimii, ca în afaceri școlare să se adreseze la alte foruri, ori oficii.¹⁾ Conferința reprezintă în afară institutul. Ordinațiunile și rescriptele consilierului regesc și *inspectorului suprem al școlilor naționale greco-neunite și director regesc al școlilor preparandiale ilirico-grecești și valahe*, Ștefan Uroș Nestorovici, sunt adreseate conferinței: „*Consessui litterario scholarum preapatoriarum nationis valachicae V. Aradini*”.

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici, Buda, 16/28 ian. 1813, arhiva seminarială. „Arătare”, pag 15 (Toate ordinațiunile și rescriptele insp. Nestorovici, procesele verbale și rapoartele conferinței s'au făcut în limba latină).

Președintele conferinței e „*seniorul*” institutului, el ia la început procesele verbale despre ședințele conferinței, face toate rapoartele și poartă corespondența oficioasă cu inspectorul suprem și alte autorități. El păstrează și ține în ordine arhiva institutului și poartă indice despre toate exhibitile conferinței.¹⁾ Procesele verbale și rapoartele conferinței le iscălesc toți membrii corpului profesoral. Seniorul convocă conferința și execută hotărârile aduse.²⁾

În 1 iulie 1813 Nestorovici denumeste pe senatorul și căpitanul orașului Arad, *Sava Arșici*, de *director local* al institutului, pentru meritele sale față de acest institut „al națiunii valahe”. Îi dă putere a sta, în absența sa, în fruntea institutului, a-l inspecționa cât mai des, a dispune în privința eventualelor defecte, iar despre altele mai mari a-i raporta lui. Dealtcum „consesului” i se recunosc toate drepturile, ce le-a avut până acum, ca afacerile sale să le promoveze în modul și pe calea obișnuită și să-i raporteze despre toate; directorului local însă să-i dea toată cinstea cuvenită și să-l sprijinească în activitatea sa.³⁾

Cercul de activitate al directorului local se lărgeste cu timpul, la ce a contribuit de bună seamă nu numai interesul și meritele sale față de institut,⁴⁾ ci și neînțelegerile, ce s’au

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 16 maiu 1814, Nr. 138, arhiva seminarială.

²⁾ Protocolul conferinței din 11/23 aug. 1813, Nr. 39.

³⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 1 iulie 1813 și 25 maiu 1814, Nr. 14.

⁴⁾ Protocolul conf. din 29 aprilie 1813, Nr. 22.

ivit — în urma intrigilor sârbești — între membrii corpului profesoral; cari neînțelegeri, precum i s'a raportat și lui Nestorovici „din izvor demn de toată încrederea“, au degenerat „în cuvinte scandaloase și insuportabile“, atât cu ocaziunea ținerii „consesului“, cât și în instruirea și educațiunea tinerimii.¹⁾ Profesorul Iorgovici nu iscălește protocoalele conferinței din 20 martie până în 4/16 sept. 1813.²⁾ Pentru a restabili buna înțelegere și armonia frățească între profesori și pentru ca tinerimea să fie ferită de exemple rele, inspectorul Nestorovici ia următoarele dispozițiuni:

1. Conferința profesorală să se țină în viitor totdeauna în edificiul școlar și nu în casă privată.

2. Conform sistemii școlare regești *cel mai tânăr dintre membrii corpului profesoral să poarte protocolul și corespondența „consesului“*. Deci în viitor această sarcină o va lua asupra sa profesorul Iorgovici.

3. Conferința să o convoace „seniorul“, în conțelegere cu directorul local.

4. În sânul conferinței să se restitue „armonia, concordia și dragostea frățească“. În caz contrar pe cel vinovat îl va amovă din oficiu și-l va înainta Majestății Sale, pentru a fi „cassat“.

5. Contra rezoluțiunilor preainalte și a mandatelor sale nu admite „excepțiuni“ sub pedeapsa „cassațiunii“. Profesorului de limba germană să i se dea toată cinstea și dragostea frățească.³⁾

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 21 dec. 1813.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 11 dec. 1813.

³⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 21 dec. 1813.

Participarea directorului local la şedinţele conferinţei n'a fost însă pe placul profesorilor. Bănuiau, cine e „izvorul demn de toată încrederea“, care a raportat inspectorului Nestorovici despre afacerile şi cheştiile lor interne. Despre starea lucrului şi referinţele institutului înaintează inspectorului Nestorovici un raport amănunţit. „Aici sub a, trimit în copie“, scrie Ţichindeal lui Vulcan, „ce am dat lui Nestorovici, ca să nu pună nouă local director pre un neguţător, care nu înţelege literatura, ci numai caută cu speculaţii viclene să capete nemeşagu; săraci noi profesori, noi lucrăm şi tot lucru şi folosul de noi pricinuit, va să se prescrie local-directorului, care nimica meritare ş-a numai decât să capete nemeşugu, aceasta e speculaţie, de iaste de lipsă local director, cu toată inima fie, numai aşa care nu rifu şi alte neguţătorii mincinoase, ci învăţăturile să poată îndrepta şi suplini la vreme de lipsă, să înţeleagă. Aşa se îndreaptă lucrurile, cât acumă cunosc şi eu şi ceilalţi profesori, că Nestorovici va să-i fim noi scule, prin care el să se îmbogăţească de bani, orden şi alte mile împărăteşti; iară nu se folosiască neamului românesc, de aceea nu-i pasă din lăuntru, ci numai le sleeşte pre dinafară. Deci precum eu aşa şi ceştia-lalţi profesori stăm gata ori să resignirum, ori să ne prindem cu Nestorovici, că altmintrelea nu vom să fim instrument stricăciunii Românilor“.¹⁾ Şi pentru a-şi apăra drepturile avute şi autonomia „consesului“, în

¹⁾ Protocol. conferinţei din 2 ian. 1814. Nr. 3. „Dimitrie Ţichindeal, discurs de recepţiune“ de Iosif Vulcan, pag. 84.

ședința din 2 ianuarie 1814 iau hotărârea, de a raporta inspectorului Nestorovici, că directorul local, Sava *Arsici*, din mai multe cauze și motive nu va putea participa la ședințele conferinței.¹⁾ Raportul și pășirea energică a corpului profesoral a și avut rezultatul dorit. Inspectorul Nestorovici revine asupra ordinului său din 21 dec. 1813 și dispune, că conferința, conform organizațiunii școlilor preparandiale, să se țină fără intervenirea directorului local prin seniorul și profesorii institutului. În conferință afacerile școlii să se conducă cu sfat și cu pricepere, ca astfel progresul tinerimii și moralitatea să se promoveze pe calea cea mai bună.²⁾

1. Catihetul *Dimitrie Țichindeal* a purtat *oficiul de „senior“ timp de 15 luni*. Consilierul și inspectorul Nestorovici sosește în 8 maiu 1814 la Arad, pentru a „vizită iubita sa tinerime“ și pentru a conduce în persoană examenele semestrale; și petrece aici până cam la mijlocul lui iunie³⁾. Cu această ocaziune „a observat el însuș și în parte i s'a și comunicat din izvor demin de toată încrederea despre unele defecte și respective păcate ale institutului“. De bună-seamă a câștigat informațiuni și despre ținuta profesorilor și îndeosebi a lui Țichindeal, care — nu știm din ce motive — n'a mai iscălit procesele verbale ale „consesului“, începând din 9 ianuarie 1814, deși în calitate de senior

¹⁾ Protocol. conferinței din 2 ian. 1814, Nr. 4.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 11 ian. 1814, Nr. 27.

³⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 19 și 26 aprilie st. v. 1814, Nr. 122, 131.

prezidiă ședințele conferinței. În decursul petrecerii sale îndelungate în Arad, ia mai multe dispozițiuni referitoare la organizația tărului institut.

1. Pe Dimitrie Țichindeal, „catihetul școalelor preparandiale ale națiunii valahe“, care a purtat oficiul de „senior“ timp de 15 luni și *în funcțiunea sa a observat pedeplin legile școlare* în puterea organizațiunii acelor școli, îl absolvă de sarcina și ostenelele senioratului și în locul lui denumeste pe *Ioan Mihut*, profesor de pedagogie, metodică și istoria Ungariei¹⁾. Conferința profesorală, în sedința sa din 30 maiu 1814, ia act despre această schimbare și aduce mulțămită protocolară seniorului „emerit“ pentru ostenelele sale.²⁾

2. Sava Arsici, primarul orașului, pe care l-a instituit de director local, ca să fie întru ajutor conferinței, în ce privește disciplina externă școlară, să fie consultat în toate chestiile ordinii externe școlare și fără știrea lui nimic să nu se hotărască, ci în conțelegere cu el.³⁾

3. Pentru susținerea în mod cuviincios a disciplinei școlare interne și externe, a aflat de bine, având în vedere numărul mare al elevilor, ca din fiecare curs să se aleagă „doi cen-sori“, dintre cari unuia i se va încredința disciplina bisericească și religioasă, iar celuilalt cea școlară și cea de acasă.

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 16 maiu 1814, Nr. 138.

²⁾ Prot. conf. din 30 maiu 1814.

³⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 25 maiu 1814, Nr. 141.

Censorii pentru disciplina bisericească vor avea să supravegheze cu ochi ageri pe fiecare dintre elevii institutului și anume vor avea să cerceteze, că oare elevii institutului cinstesc lucrurile sfinte și le iau la inimă? Țin sfintele posturi? Se mărturisesc și se împărtășesc cu S. Euharistie? Și 'n fine oare cu studiile, cari privesc religiunea, se ocupă tot astfel, ca și cu cele ale școlii și educațiunii? Vor avea să poarte însemnări, în cari vor induce numele acelora, cari vor lipsi dela serviciile divine („prelegerile religioase“), și acestea le vor arăta mai întâiu catihetului, apoi directorului local, pentruca să ia măsuri de îndreptare. Acești doi, în conțelegere, să facă conspectul „tabelar“ în privința frecventării de toate zilele a sf. biserici și să rânduiească, cine are să cânte, atât la serviciul divin de toate zilele, cât și în zile de sărbători.

Ordinea, în care au să cânte elevii, să se întărească din partea „consesului“, iar aceia, cari nu observă strict această ordine, să se pedepsească conform legilor școlare. Censorii să vegheze strict, cum studiază acasă fiecare elev studiul catihetic și cântarea bisericească, și despre cele observate să relateze catihetului.

Censorii disciplinei școlare se vor îngriji cu siguranță și pietate de toate, câte privesc cultura morală a elevilor, afară de școală, cât și în școală, când profesorii nu sunt de față.

Tot ce prescriu legile școlare în privința purtării elevilor, a curățeniei corpului, în privința îngrijirii sănătății și a sânguinței în studii și în privința ținutei prietenești și afabile

față de cetățenii locului și față de conșcolari, să observe cu diligență fiecare dintre censori la elevii cursului său și despre cele observate să raporteze în fiecare săptămână, sau din caz în caz directorului local, sau seniorului, pentru a să ia măsurile de îndreptare.

Censorii să poarte protocoale speciale despre năravurile, diligența de acasă, despre curățenia și societatea, în care se învârtesc, și la timpul hotărât să refereze directorului local, iar acesta conferinței profesionale. Să cerceteze pe neașteptate acasă pe fiecare dintre elevi și să-și facă observările lor în privința ținerii legilor școlare. Să se nizească a ști obiceiurile rele ale fiecăruia și să le inducă în secret în însemnările lor.¹⁾

Censorii se numesc din partea conferinței, dintre elevii mai buni. Conferința le dă și instrucțiunile de lipsă pentru susținerea disciplinei în biserică, școală și afară de școală.²⁾

Mersul învățământului, examenele.

„Învățăturile, cari întru aceste școli se propun, sunt aceste:

I. *Catehetica*, adică: Învățătura credinței, cu împreună tâlcuirea S. Scripturi a legii cei nouă și a cei vechi, adăugând și învățătura morală.

II. *Cântarea bisericii*.

III. *Tipicul*, adică îndreptarea pravilei și a țăremoniilor bisericii.

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 1 iunie 1814, Nr. 147.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 5 noemvrie 1814, Nr. 267.

IV. *Pedagogia*, adecă învățătura pentru buna educație a pruncilor.

V. *Metodica*, adecă modul învățăturai.

VI. *Istoria țării ungurești*.

VII. *Gramatica românească*.

VIII. *Conșeptul*, adecă în limbi de multe fealuri de scrisori, ce sunt de lipsă în viața omenească.

IX. *Matezisul*, adecă învățătura, care cearcă suptile geometricești adevăruri, la aceasta se adaogă îndoită *Aritmetica*, adecă și cea cu numere și cea din cap.

X. *Geografia țării ungurești*, cu produc-turile naturii și a manufacturilor, cătră aceea *Geografia a toatei Europa*.

XI. *Limba nemțescă*.

Toate învățăturile acestea așa sunt orân-duite, cât în trei de 5 luni curgeri, adecă în 15 luni cu iubirea de ostăneală, tinărul (pre-parandul) ușor le va putea învăța și săvârși.¹⁾

Obiectele acestea de învățământ se distri-buiau între membrii corpului profesoral în ur-mătorul mod:

Parohul Becicherecului-Mic și „seniorul“ institutului, *Dimitrie Țichindeal*, „carele cu-vântul lui Dumnezeu precum în școală așa și de față, în biserică propovăduște“, propunea: „Învățătura legii“, adecă religiunea; *Ioan Mi-huț*: pedagogia, metodica și istoria țării ungu-rești; *Iosif Iorgovici*: matematica și geografia; *Constantin Diaconovici-Loga*: gramatica și „conșeptul“ (stilul) românesc.²⁾

¹⁾ „Arătare“, pag. 11—12.

²⁾ „Arătare“, pag. 13—14.

Consilierul Nestorovici, în rescriptul său din 24 noemvrie 1812, adresat „seniorului” Dimitrie Țichindeal, luând la cunoștință raportul conferinței despre inaugurarea și starea institutului, observă, că catihetul și profesorii să se țină strict de instrucțiunea preainaltă, ce s’a trimis „consesului” în limba maternă,¹⁾ în predarea singuraticelor obiecte de învățământ.²⁾

Dar greutățile începutului erau greu de învins și lipsa de manuale în limba română adânc simțită. Catihetul și „seniorul” Țichindeal se adresează în chestia manualelor episcopului Samuil Vulcan din Oradea-Mare, care-i promite, că-i va trimite „despre catechisație și catechismuri mai multe cărți, cari tocmai spre acest scop le-a fost adus dela Viena. Îi va trimite și despre tâlcuirea evangheliei”. Așisderea va ajuta după putință și pe ceilalți profesori cu cărți, numai să-i scrie, „ce trebuie să învețe”.³⁾ Tot în chestia aceasta se adresează Țichindeal și inspectorului Nestorovici. Acesta îi răspunde, că dupăce el (Țichindeal) a absolvat studiile teologice la arhimandritul *Paul Kengyelatz* din mănăstirea Sângiorgiu, catihetica ascultată acolo s’o traducă în românește și s’o propună în orele prescrise. În cazul acela însă, când catihetul n’ar avea acest studiu, profesorului Ioan Mihuț i se impune oficios, ca catihetica și dogmatica, ce le-a ascultat dânsul în

¹⁾ Instrucțiunea aceasta, durere, nu se află în arhiva institutului.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 24 noemvrie 1812, arhiva institutului.

³⁾ „Dimitrie Țichindeal” de Iosif Vulcan, pag. 75—76 și 335—336.

teologia din Carloveț, să le procure imediat și traducându-le în românește, să le înainteze lui. Nu poate permite, ca să se propună în institut catehismul aprobat de sinodul episcopesc din 1774, pentru că ar fi o rușine pentru institut și o compromitere a lui. Asemenea invită pe profesorul Iorgovici, să traducă în limba „valahă“, în extras, aritmetica, prescrisă pentru gimnaziile regești din Ungaria, și aceasta s'o propună tinerimii în locul „libelului valah“ de aritmetică. „Seniorul“ Țichindeal să înainteze imediat cartea „Biographia Iesu“, ce i s'a trimis spre reviziune, iar Constantin Diaconovici-Loga să traducă în românește cartea germană „Geschäftsstil“. ¹⁾

Reîntorcându-se Țichindeal din călătoria sa la Pesta și referând conferinței despre rezultatul acelei călătorii în mai multe afaceri ale institutului, aduce la cunoștința corpului profesoral, că în urma rezoluțiunilor preînalte se impune și predarea limbii germane în institut. Sarcina acestui studiu o ia asupra sa catihetul Țichindeal, propunându-l în două ore la săptămână: miercuri dela 8—9 și sâmbătă dela 3—4. ²⁾

Prelegerile începute în 4/16 noemvrie 1812 au decurs fără întrerupere până cu finea lui aprilie 1813. Nestorovici, prin ordinul său din 6/18 aprilie 1813, ia dispozițiuni cu privire la examenele semestrale, cu cari se încheie primul curs de 5 luni. Aceste examene publice

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 16/28 ian. 1813.

²⁾ Protocolul conferinței din 18 febr. 1813, Nr. 9.

se vor ține sub prezidiul lui în următoarea ordine:

În 24 aprilie (6 maiu):	Studiul catihetic;
„ 25 „ 7 „	Gramatica;
„ 26 „ 8 „	Pedagogia;
„ 28 „ 10 „	Aritmetica și Geogr.
„ 29 „ 11 „	Cantul și ritualele.

Examenul va decurge în modul cel mai solemn („solemnissime“), cu concursul comunității locale și a altor „naționaliști“ din afară, cari vor să participe.

Nestorovici va sosi la Arad în 22 aprilie (4 maiu). Profesorii să pregătească catalogul preparanzilor cu rubrici pentru studii, în cari inspectorul să-și facă observările sale. Fiecare elev să prezinte manuscrise în limba română și germană, ca să se vadă progresul lor în scriere.¹⁾

Terminându-se primul examen public al institutului, ținut, conform programei stabilite, cu mare solemnitate sub prezidiul lui Nestorovici, fiind de față și directorii districtuali, conferința profesorală ia în desbatere progresul dovedit și dintre 78 elevi, cari s'au supus examenului, promovează în clasa a doua pe 72, 6 se avizează la repetiția clasei cu acea condițiune, că dacă nu se vor îndreptă, vor fi dimiși din institut.²⁾ 14 se promovează în clasa

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 6/18 aprilie 1813. Prot. conf. din 12 aprilie v. 1813, Nr. 21.

²⁾ Relatio semestralis super progressu... cursus primi anni scholastici 1812/13. Arhiva institutului. Prot. conf. din 1 maiu 1813, Nr. 25.

a doua, dar se admoniază la mai multă diligență în studii și la o mai bună purtare.¹⁾

Prin primul examen semestral (de 5 luni) elevii, cari se înscriseră în noemvrie 1812, trecură în clasa, sau cursul al doilea de 5 luni; și pentruca clasa primă să nu rămână fără elevi, consiliul locotenent regesc, receană pe episcopul *Paul Avacumovici*, să dispună, ca începând dela sărbătoarea „Întimpinării Domnului“ (2 febr.) până în 15 martie, în două dumineci sau sărbători, să se publice în biserici „în limba maternă“, că acei tineri, cari vreau să fie învățători, să se înscrie în cursul I., al școlilor preparandiale din Arad, care curs se va începe din nou în 1 aprilie.²⁾

În urma acestei dispozițiuni, la finea lui martie și începutul lui aprilie sosiră la Arad și se înscriseră pe cursul I. 108 elevi.³⁾

Înaintând conferința profesorală clasificățiunile elevilor inspectorului Nestorovici, acesta prin rescriptul său din 10 iunie 1813, își exprimă plăcerea și mulțămirea sa pentru ostănelile și diligența profesorilor în instruirea și educarea tinerimii.⁴⁾

Rezultatul frumos și neașteptat al primului examen public a ajuns — prin încunoștințarea oficioasă a lui Nestorovici — și la cunoștința preainaltă a Majestății Sale, care prin decretul din 13 august 1813, Nr. 10113, își

¹⁾ Prot. conf. din 1 maiu 1813, Nr. 25.

²⁾ Rescriptul consil. loc. reg. ung. din 19 ian. 1813, Nrul 1228. Arhiva Consistorului din Arad.

³⁾ Protocolum susceptionis iuventutis praeparandae aprilis mense. Arhiva institutului.

⁴⁾ Prot. conf. din 14 iunie 1813, Nr. 26.

exprimă mulțămirea sa preaînaltă asupra progresului obținut de profesori și elevi. Acest act majestatic — zice inspectorul Nestorovici — să servească spre „amintire veșnică“ despre îngrijirea părintească a Majestății Sale față de acest institut și să se publice într'un mod solemn întregii tinerimi, ca să le fie îndemn la îndoită diligență, ca astfel să se arate demni de această preaînaltă grație prin sporiu în studii și în moravuri bune.¹⁾

Afară de examenele publice semestrale, numite și „cvimestrale“, cari se țineau după terminarea fiecărui semestru, sau curs de 5 luni, mai erau și examene trimestrale după expirarea a lor trei luni din semestru. Relatând conferința profesorală consilierului Nestorovici, despre progresul elevilor în lunile aprilie, maiu și iunie 1813,²⁾ acesta prin rescriptul său din 13 aug. 1813, dă expresiune mirării sale, că tinerimea preparandială nu mai are diligență de mai înainte, îndeosebi din studiul dogmatici, din care mai mulți elevi au obținut „secundă“. Conferința să cerceteze cauza acestei împrejurări și să animeze tinerimea la diligență și râvnă; de altfel își exprimă mulțămirea sa deplină întregii conferințe pentru înțelepciunea și zelul, cu care se îngrijește de preparanzii bolnavi și provederea celor săraci cu medicină gratuită. Ostănelile medicului *Ferdinand Brandt* în îngrijirea gratuită a elevilor bolnavi o va

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 28 aug. 1813, Prot. conf. din 25 aug. st. v. 1813, Nr. 41.

²⁾ Prot. conf. din 8 iunie 1813, Nr. 33.

aduce la cunoștința locurilor mai înalte.¹⁾ Cei aducându-se acest rescript în conferința profesorală, se aduce hotărîrea, că catihetul și „seniorul” Dimitrie Țichindeal, după ce din studiul său au avut cei mai mulți elevi calculi nesuficienți, să cerceteze cauza acestei decăderi, deoarece el însuși trebuie să o știe mai bine și să raporteze despre rezultatul cercetării inspectorului Nestorovici.²⁾

Apropiindu-se sfârșitul primului an școlar, consilierul Nestorovici prin ordinul său din 28 aug. 1813, ia demersuri în privința tinerei examenelor publice din „cvimestrul” (curs de 5 luni) al doilea. Promite, că le va conduce în persoană și va pleca din Buda în ziua primă sau a doua lunii septembrie st. v. Ordinea examenelor e stabilită astfel, că înainte de amiază va fi examenul cursului prim, iar după amiază al cursului al doilea. Conferința profesorală să se înțeleagă cu directorul local și să facă invitațiile necesare și la timp pentru ținerea solemnă a examenului³⁾. Încurând însă sosește un alt ordin al inspectorului Nestorovici, prin care notifică conferinței, că e împiedecat a conduce în persoană examenele semestrale și și așa acelea se vor ține cu concursul directorului local, Sava Arsici, al comunității, al magistratului orășenesc și al Consistorului. După terminarea examenelor să se înalte rugăciuni la cer, iar tinerimea să nu fie provăzută

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 13 aug. 1813.

²⁾ Prot. conf. din 11/23 aug. 1813, Nr. 39.

³⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 28 aug., 9 sept. 1813. Prot. conf. din 4/16 sept. 1813.

cu testimonii, ci cu „litteris passualibus“, ca să poată călători la vetrele lor părintești, dar înaintea zilei prime a lunii viitoare, noemvrie, să vină din nou la Arad, pentru a-și continua studiile. Decumva directorii districtuali Arsici și Kengyelatz ar veni la examen, să li se dea toată cinstea.¹⁾

În urma acestui ordin conferința profesorală fixează termenul examenelor pe 9/21 septembrie 1813.²⁾ Învitat fiind și magistratul orașului prin directorul local, Sava Arsici, exmitem din sânul său pe căpitanul orașului, Ferdinand Klein, și pe notarul Ioan Ștefan Popovici, cu îndrumarea, ca despre rezultat să facă raport.³⁾

În 1 noemvrie st. v. se încep *al doilea an școlar: 1813/14*. Se înscriseră 55 elevi noi și astfel institutul, care la început avea numai un curs, mai apoi în jumătatea a doua a primului an școlar, după primul examen semestral, 2 cursuri, are acum 3 cursuri (clase) cu peste 200 elevi. Prelegerile însă nu se putură începe la termen, fiindcă „cu începutul vacanței aduse în școală Sava Arsici buțile, căzile și cazanul și prin toată vacanția a stors miere de stup în școală, încălzind cuptorul cu foc așa, că tot dunstul s'a băgat în pereți și umezindu-i s'au făcut imputiți“,⁴⁾ iar scaunele au stat toată vacanța afară în ploaie și pentru un curs

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 12 sept. n. 1813.

²⁾ Prot. conf. din 6/18 sept. 1813.

³⁾ Protocolum sessionis magistratus civici Aradiensis die 18 sept. 1813 in politico-oeconomicis celebratae. Arhiva orașului Arad. Nr. 1395.

⁴⁾ Epistola lui Tichindeal către episcopul Vulcan. „Plugarul Român“, anul V. Nr. 11.

nici nu aveau sală în edificiul școlii. În fața acestei stări deplorabile conferința profesorală, după ce constată, că curățirea școlii reclamă cel puțin 9 zile, ia hotărârea, ca chemarea Duhului Sfânt și începerea prelegerilor să se amâne pe 9 noemvrie¹⁾.

Consilierul Nestorovici prin rescriptul său din 28 noemvrie 1813 aduce la cunoștința conferinței, că *Ioan Fritz*, „seniorul profesor de gramatică” la gimnaziul regesc din Arad, a rugat pe Majestatea Sa, să-i dea voie să propună gratuit tinerimii române preparandiale limba germană. Primind acest ofert încuviințarea prealabilă, conferința e invitată, ca împreună cu directorul gimnazial, *Alois Mandik*, să-l introducă pe noul profesor în oficiul său, având drept a-și da votul în toate chestiile școlare, ce se vor desbata în conferințele profesorale.²⁾

Înmulțindu-se prin angajamentul de bună-voie al profesorului Ioan Fritz puterile didactice ale institutului, și astfel dată fiind posibilitatea, ca instrucțiunea elevilor să fie cât se poate de temeinică și serioasă, inspectorul și consilierul Nestorovici invită conferința, să facă încercare, ca elevii mai excelenți din toate 3 cursurile să pregătească „în mod academic din oareșcari materii lucrări pentru dispute publice”. Conferința profesorală luând în desbatare afacerea, raportează lui Nestorovici, că unii ascultători din cursul al III-lea au primit

¹⁾ Protocolul conf. din 1 noemvrie 1813, Nr. 47.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 28 noemvrie 1813. Prot. conf. din 2/14 dec. 1813, Nr. 51.

asupra lor, ca să pregătească teme din matematică, pedagogie și geografie.¹⁾

Progresul tinerimii în trimestrul prim al anului școlar 1813/14 a și fost cât se poate de îmbucurător, pe lângă toate neajunsurile provenite din starea slabă și periculoasă a edificiului școlii și a lipsei de recvizite școlare. Consilierul și inspectorul Nestorovici avizează conferința, că a primit cu cea mai mare mângăiere sufletească raportul trimestral despre progresul tinerimii din toate 3 cursurile, atât în studii, cât și în moravuri. Laudă râvna și silințele profesorilor și diligența tinerimii, despre care vrea să se convingă și în persoană în luna viitoare, cu ocaziunea examenelor semestrale.²⁾

Apropiindu-se cu finea lui aprilie termenul acestor examene, inspectorul Nestorovici încunoștințează conferința profesorală, că deși starea lui sanitară, zdruncinată de un morb greu, care l-a chinuit toată iarna, nu e deplin restabilă, ca să poată întreprinde o călătorie atât de lungă și obositoare, totuș, primind raportul oficios al conferinței, care reclamă prezența sa neapărată la examenele semestrale, în 4 maiu va plecă din Buda și va sosì la Arad în 8 maiu. În 10 maiu st. v. se vor ține examenele publice, la cari să se invite episcopul, Consistorul, „magistrualii“ comitatului și ai orașului, comunitatea de legea noastră și toți „onorațorii“. Demândă profesorilor,

¹⁾ Prot. conf. din 18 ianuarie 1814, Nr. 18.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 8 martie 1814, Nr. 107 și 108. (Prot. conf. din 19 martie 1814, Nr. 43.)

că fără nici o amânare să înceapă celalalt semestru cu toate 3 cursurile și în orele obișnuite să se predea studiile prescrise. Ascultătorii, cari vor absolva acuma, să repețească acasă cu sârguință „studiile literare“, ce le-au învățat. Foștii ascultători ai cursului I. și II., cari acum se vor promova în cursuri superioare, să învețe „bărbătește“ și cu pricepere studiile, ce li se vor predă, căci trebuie să se presupună, că cele învățate le știu toate așa, că se pot supune examenului în orice timp.¹⁾

Cu acest examen, care se țină în 10 maiu sub prezidiul lui Nestorovici, *se termină primul curs de 15 luni*. Păcat, că lipsește din arhiva institutului comsemnarea autentică a tinerilor, cari absolvară acest curs. Progresul elevilor a fost cât se poate de mulțămitor,²⁾ considerând greutatea și mizeriile, cu cari avură să se lupte profesorii și elevii din pricina speculei directorului local cu edificiul școlar și altele, pentru cari nu se putură începe la timp prelegerile, ba cursul I., neavând sală în edificiul școlii, fu silit a se mută dintr'un loc într'altul, ceea ce pricinul și vacanțe de silă mai îndelungate.³⁾

Dacă din unele dispozițiuni ale inspectorului Nestorovici, ce le luă în decursul petrecerii sale îndelungate în Arad, se văd și note de nemulțămire, acestea se pot explică ca provenite din împrejurări, cari nu se puteau de-

¹⁾ Rescriptele lui Nestorovici din 19 april 1814, Nr. 122 și 26 april 1814, Nr. 131. Prot. conf. din 7 maiu 1814.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 9 iulie 1814, Nr. 159 și 160.

³⁾ Prot. conf. din ianuarie 1814, Nr. 8.

lătură, precum și din intrigile Sârbilor, cari de loc nu se puteau împacă cu apostolia românească a școlii și, îndeosebi, cu activitatea de desrobire ierarhică a lui Țichindeal, contra căruia adversarii săi din toate părțile adunară un material bogat pentru a-l putea delătură dela institut. Inspectorul Nestorovici în un rescript, datat în Arad la 25 maiu 1814, dă expresiune dorinței sale, că pentru consolidarea institutului și introducerea ordinii cuvenite, conform organizației școlilor preparandiale, atât profesorii, cât și elevii să observe legile școlare „cu cea mai mare nizuință posibilă omenească”. Referitor la profesori din plânsoarea preparanzilor reiese, că Diaconovici în predarea stilului și a gramaticii, iar Iorgovici în propunerea matematicii și a geografiei sunt peste măsuri „obscuri”, așa, încât tinerimea fără nici o cultură abia îi poate înțelege. Deci numiții profesori să-și împlinească în viitor cu cel mai mare zel oficiul și datorințele lor în predarea exactă a studiilor, iar „seniorul” — conform instrucțiunii sale speciale — să-i admonizeze, dacă s’ar ivi asemenea cazuri și dacă aceasta ar rămâne fără efect, să-i raporteze lui. Peste tot „obiectele literare” să se prelegă după regulile metodice.¹⁾

Cetindu-se acest ordin al inspectorului Nestorovici în ședința conferinței din 30 maiu, aceasta exmite din sânul său pe catihetul Țichindeal și Ioan Fritz cu însărcinarea, ca mergând la Nestorovici, să-l lămurească în privința părerii ne-

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 25 maiu 1814, Nr. 141.

favorabile, ce o are despre profesorii Dîacovici și Iorgovici, și să-i reflecteze în privința jalbei „false și ingrate“ a preparanzilor, care n'are nici un temei, precum însuș Nestorovici s'a putut convinge cu ocaziunea examenelor publice ale preparanzilor, căci inșiși elevii au dat cea mai bună probă despre netemeinicia acelei plânsori prin răspunsurile lor din studiile, ce le propun numiții profesori.¹⁾

Corpul profesoral nu se mărgini numai la remonstrare contra opiniunii greșite a inspectorului în privința metodului, ce-l practică unii dintre ei, ci în ședința din 4 iunie, după ce constată cu bucurie, că a terminat în pace — conform rezoluțiunilor împărătești — cursul de 15 luni („curriculum quindecim mensium“) cu tinerimea preparandială încredințată îngrijirii sale, luând în desbatere și făcându-și reflexiunile asupra progresului tinerimii în cursul celor 15 luni, află de bine în interesul învățământului a ruga pe inspectorul Nestorovici, ca *cursul de 15 luni să se extindă la doi ani*, iar în locul algebrei și geometriei, cari se predau în cursul al III-lea spre tortura elevilor, să se propună *geografia, fizica, matematica și politica*. Inspectorul e rugat, să exopereze la locurile preaînalte aprobarea acestei schimbări.²⁾ Neajunsul cursului de 15 luni pentru pregătirea temeinică a elevilor o recunoaște și inspectorul Nestorovici în rescriptul său din 5 noembrie 1814. Constată, că timpul de 15 luni,

¹⁾ Prot. conf. din 30 maiu 1814, Nr. 53.

²⁾ Prot. conf. din 4 iunie 1814, Nr. 55, 59.

prescris pentru terminarea cursului preparandial, abia e de ajuns pentru „tratarea comotă“ a materiei de învățământ, precum o pretinde aceasta vastitatea acelei materii, și că mulțimea zilelor de sărbători consumă o mare parte a timpului; demândă deci conferinței, să îndrepte această scădere, și dacă o zi de sărbătoare ar cădea pe luni, atunci în marția viitoare toată ziua să se țină prelegeri. Dacă sărbătoarea ar fi marți, atunci joi înainte de amezi să se țină prelegeri. Dacă miercuri, sau vineri, sau sâmbătă ar fi zi de sărbătoare, atunci joi toată ziua să se preleagă. Sărbătorile de trei zile să se țină, cu observarea acestei dispoziții. Acest metod va servi de „cinozură“ în viitor.¹⁾

Conferința din 4 august 1814 ia dispoziții cu privire la examenele publice ale semestrului al II-lea. Își exprimă dorința, ca consilierul Nestorovici să vină la examen, ca să fie martor al muncii profesorilor și diligenței elevilor. În cazul, când ar fi împiedecat a veni la Arad, este rugat, ca din mai multe motive, ce ating tinerimea școlară, să dispună, cum și sub a cui conducere să se țină examenele?²⁾ Tot în această conferință aduce Țichindeal la cunoștința colegilor săi, că a înțeles, că este amovat din oficiul său de catihet. Conferința profesorală hotărăște, ca Nestorovici să fie rugat, să intrevină la locurile mai înalte, ca numitul catihet, „pentru meritele sale nu puțin în

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 5 noemvrie 1814, Nr. 267.

²⁾ Protocolul confer. din 4 aug. 1814, Nr. 88.

lucrurile literare și zelul manifestat“ (ob non exigua ipsius in re literaria merita et zelum manifestatum), să fie amovat cu cinste, și dacă se poate cu promovare. Să fie rugat mai departe Nestorovici, ca în locul „catihetului modern“ să nu fie denumit, din mai multe motive, unul, care nu știe limba latină.¹⁾

La raportul trimestral din 16 iulie 1814 al conferinței despre progresul elevilor în studii și purtare, urmă scriptul lui Nestorovici, datat în Viena, la 4 august 1814, în care-și exprimă „displăcerea“ sa, că tinerimea nu mai desvoltă sârguință. Învită corpul profesoral, ca să cerceteze cu deamănuntul adevărata cauză a acestui regres și să se nimizească a afla mijloacele de îndreptare; îndeosebi ce privește studiul dogmaticii să-și dea trudă conferința, ca elevii să fie în clar cu necesitatea absolută și condiția „sine qua non“ a acestui studiu astfel, că nimeni, care n'a făcut nici un fel de progres sau foarte puțin în dogmele religiunii, nu poate fi aplicat de învățător, pentru că tinerimea „școalelor triviale“, care va fi încredințată nu peste mult conducerii lor, va trebui instruită cu cea mai mare pricepere în cunoașterea adevăratei religiuni creștine, ceea ce nu se poate spera dela un învățător neînvățat și neștiutor. După aceea și în celelalte studii, ce se predau în cele 3 cursuri, eminenți nu sunt aproape de loc, de clasa I-ă mai puțini, decât de clasa a 2-a (secundă) și a 3-a (terția). Să se publice tinerimii în limba maternă, că acei

¹⁾ Protocol confer. din 4 aug. 1814, Nr. 86.

elevi din cursul al III-lea, cari au obținut clasa a 2-a, nu vor fi aplicați în posturi învățăto-rești, iar cei din cursurile I. și II., cari au clasa a 2-a, ba încă clasa a 3-a, vor repeți cursul.

„Școlile naționale foarte neglijate, ca să înflorească, au lipsă de bărbați harnici, nu de oameni leneși și trândavi“.

Profesorul Diaconovici-Loga poate propune în mod privat cantul și ritualele. Să grijească însă conferința, ca prin aceasta să nu sufere învățământul public.¹⁾

Cetindu-se acest ordin al inspectorului în ședința conferinței din 23 august, se ia hotărîrea, că tinerimea să fie admoniată în fața conferinței. Ce privește studiul catihetic, să i se aducă la cunoștință lui Nestorovici, că cauza progresului slab din acest studiu e materialul prea vast în raport cu orele de prelegere și desele absențări ale elevilor dela orele catihetului. Ca să se îndrepte însă această scădere și în absența catihetului, întrucât este numai posibil, cei trei profesori vor țineă repețiri din acest studiu, fiecare în câte un curs.²⁾

La rugarea conferinței din 4 august, de a lua dispoziții în privința examenelor dela sfârșitul semestrului al doilea, urmă rescriptul lui Nestorovici din 14 aug. 1814. Învită conferința să se nizească a repeți cu stăruință obiectele de învățământ deja terminate și a întări tinerimea în priceperea științelor primite.

Dupăce însă în chestii oficioase de mare importanță va trebui să rămână mai mult timp

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 4 aug. 1814, Nr. 173.

²⁾ Protocolul conf. din 23 aug. 1814, Nr. 87.

în Viena, dispune, ca examenele semestrale cu cursul I și al II-lea să se țină în 1 septembrie st. v., în modul obișnuit, adică cu chemarea Duhului Sfânt, invitându-se asesorii consistoriali, membrii iurisdicțiunii locale și comunitatea de legea noastră și după ce s'au terminat examenele cu aceste 2 cursuri, tinerimea să fie lăsată acasă. Ce privește însă cursul al III-lea, ai cărui elevi se trimit la stațiuni, să se aștepte sosirea lui.

Acest ordin l-a comunicat și directorului local și celor districtuali, invitându-i și pe ei la examene.

Țichindeal nu eră în Arad, deci conferința ia dispoziții, ca acest ordin să i se aducă la cunoștință, ca să poată veni la timpul fixat pentru examene. Onorațiunii orașului să fie invitați prin tinerime.¹⁾

Pentruca elevii absolvenți să fie provăzuți cu atestate școlare, inspectorul Nestorovici prin actul din 4 aug. 1814, Nr. 178, trimite conferinței 48 exemplare de testimonii școlare cu îndrumarea, ca în privința întrebunțării lor să se aștepte îndrumările lui ulterioare.²⁾

În care zi a lunii septembrie s'a ținut examenul cursului al III-lea, n'am putut afla din actele, ce se păstrează în arhiva institutului, tot așa nu avem nici date autentice despre numărul absolvenților cursului al doilea de 15 luni.

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 14 aug. 1814, Nr. 181. Prot. conf. din 23 aug. 1814, Nrul 88.

²⁾ Prot. conf. din 23 aug. 1814 Nr. 90.

Trecând lunile de ferii — septembrie și octombrie — cu începutul lui noiembrie se inaugură *al treilea an școlar* din viața institutului. Conferința profesorală din 18 noiembrie 1814 constată cu bucurie, că cu ajutorul lui Dumnezeu s'a început un an nou școlar: 1814/15 „în școala preparandială a națiunii valahe” și că tinerimea școlară, trimisă acasă pentru recreație, s'a reîntors din nou pentru continuarea studiilor, venind totodată și un număr nu mic de învățători veterani și alți tineri români, iubitori de cultură, pentru frecventarea școlilor preparandiale.¹⁾

La raportul conferinței despre rezultatul examenelor publice din semestrul I. al anului școlar expirat a urmat rezoluțiunea preafinală din 20 septembrie 1814, Nr. 23693, prin care se dispune, că în viitor numai acei absolvenți ai cursului al III-lea al școlilor preparandiale vor putea fi aplicați la posturi învățătoarești, cari din materia tuturor studiilor prescrise au cel puțin clasificățiune de clasa I. Această dispoziție preafinală s'a luat din motivul, că după absolvirea cursului al III-lea au fost trimiși la stațiuni și astfel de tineri, cari din cauza boalei nu s'au supus examenului public, sau unii, cari din unul, sau alt studiu au căzut, obținând clasa a 2-a, sau chiar clasa a 3-a. Se impune deci conferinței, „ca în viitor să nu facă favor nici unui elev și să nu le cinstească unora calculi nemeritați din anumite motive, iar unii oarecari din afară, cari n'au exhaustat prin

¹⁾ Prot. conf. din 18 noiembrie 1814, Nr. 98.

cercetarea regulată a școlilor materia, prescrisă din unul sau alt obiect, să nu fie scușiți de examen atunci, când rezoluția preînaltă cere din toate obiectele calculi de clasa I-ă". Asemenea lucruri să se împiedece cu o „stricteță bărbătească” și să se satisfacă mai mult necesitățile statului public, decât folosului privat al tinerilor, cari nu merită. Această rezoluție să fie publicată tinerimii „într'un mod solemn”, ca astfel să fie orientați despre efectul neglijenței și să știe, că în viitor numai așa vor fi aplicați în stațiuni învățătoresți, dacă din toate studiile vor avea clasa I-ă, la dincontră vor trebui să repeteze, sau vor fi lăsați în soarta lor.¹⁾

În decursul anului școlar 1813/14 două generații de tineri absolvară cursul de 15 luni. De activitatea învățătorescă a acestor absolvenți se legau multe speranțe îndreptățite. Și cu tot dreptul, pentru că față de generația bătrână de învățători, fără școală sistematică, generația mai nouă, care intră acum în viață cu o pregătire sistematică pentru chemarea sa sfântă, trebuie să se ridice prin activitatea sa la un nivel mai înalt în evoluția școlii românești. Zelul și munca lor eră punerea în praxă a sistemului și a spiritului, ce stăpânea în institutul, care-i crescuse.

E natural, că se ivesc și scăderi și neajunsuri proprii tuturor începuturilor și lucrurilor nouă. Rescriptul din 19 noemvrie 1814 al inspectorului Nestorovici scoate la iveală unele

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 22 oct. 1814, Nr. 254.

din aceste scăderi și pentru îndreptarea lor ia numaidecât măsuri energice. Din jalbele directorilor districtuali m'am convins — zice el — că învățătorii școlilor noastre naționale, îndeosebi cei ce ies din școlile preparandiale, se poartă cu aroganță și nu observă supunerea cuvenită față de autoritatea lor nemijlocită, — nu dau ascultare ordinațiunilor și adeseori unii, cari nu merită, ocupă cu puterea și forța stațiuni învățătoarești. Deaceea se impune conferinței cu toată seriozitatea, ca să publice elevilor institutului, ca să se rețină dela asemenea „excentrități” și păcate, cari strică reputației acestui institut pedagogic. Pentruca tinerimea să nu aibă asemenea idei false, profesorul de pedagogie și metodică are datorința, ca în paragraful, în care se vorbește despre calitățile învățătorilor buni, să se extindă și asupra supunerii față de superiorități, care e temelia ordinii școlare; îndeosebi să infiltreze în inima elevilor institutului atât în scris, cât și cu graiu viu ascultare față de directorii districtuali ai școlilor. Profesorul de stil va avea datorința, ca să arate modul, cum au să se facă relațiunile semestrale despre starea școlilor către directorii districtuali, modul cum să se facă protocoalele anuale cu rubrici despre conscrierea școlilor, cu numele părinților, starea, luna, ziua și anul, în care intră în școală, cauza și motivul, pentru cari nu merge copilul la școală, timpul cât a frecventat școala; după aceea modul, cum au să se poarte protocoalele, în care se induc circularele și ordinațiunile directorilor districtuali, cu o rubrică, care să conțină

observarea, dacă învățătorul a executat ordinul. Directorii districtuali cu ocaziunea vizitațiunilor școlare anuale vor controla aceste protocoale și vor întări acest lucru cu iscălire și sigilul lor, iar neglijența se va îndrepta prin pedeapsa amovării.¹⁾

La raportul conferinței despre progresul elevilor în trimestrul I. al anului școlar 1814/15, observă inspectorul Nestorovici, că o parte a tinerimii nu dezvoltă diligența recerută. Dămândă deci conferinței, ca invitând tinerimea în fața „consesului“, să-i comunice rezoluția prealaltă din 20 septembrie 1814, Nr. 23693. Profesorii să nu îngreuneze elevii cu prea mult material, ci acesta repețindu-l des, să ușureze munca tinerimii, și după ce în anul acesta S. Paști cad târziu, încât examenele semestrale vor trebui să se amâne, și așa semestrul viitor va fi mai scurt, cea mai mare parte a studiilor să se percurgă în semestrul de față.

„Ce privește observarea conferinței, că tinerimea din acel motiv nu e sârguincioasă, pentru că de preoți se hirotonesc oameni fără cultură și neînvățați, se observă, că școlile preparandiale sunt pentru creșterea de învățători apți și harnici și nicidecum pentru formarea clerului.“²⁾

¹⁾ Rescripțul lui Nestorovici din 19 noembrie 1814, Nr. 278.

²⁾ Rescripțul lui Nestorovici din 25 febr. 1815, Nr. 81.

Educațiunea religioasă-morală și disciplina școlară.

Acest institut al „națiunii valahe” s'a întemeiat pentru a crește învățători harnici, cari să fie apostoli luminători neamului lor dornic de cultură, „care în necinste, întru întunec și în mare mișelătate zace, mai mult din lipsa educațiunii cei cuviincioase și bune, decât din alte oarecare pricini”.¹⁾

Cei dintâi profesori ai acestei școli au fost conștii în măsură deplină de această misiune înaltă a institutului și de însemnătatea culturii naționale pentru existența și fericirea unui neam. „Fiind acest „conses literar” compus din indivizi preaiubitori de neamul lor și ca atari folositori fericirii acelui neam și totodată supușii cei mai credincioși ai Majestății Sale, nu doresc altceva, decât ca acest institut să rămână întreg pentru totdeauna (institutum hocce salvum semper permaneat).”²⁾ Bărbații, cari nutriau în sufletul lor astfel de sentimente, și-au ținut de prima lor datorință a da generațiilor viitoare creștere religioasă-morală, națională și patriotică.

Consilierul și inspectorul Nestorovici, luând la cunoștință raportul conferinței despre inau-

¹⁾ „Aratare” pag. 7.

²⁾ Protocolul conferinței din 4 iunie 1814, Nr. 56.

gurarea solemnă a institutului și numărul elevilor înscriși, își ține de datorință a îndrumă conferința, că atât catihetul, cât și profesorii să se țină strict de instrucțiunea preaînaltă în predarea singuraticelor obiecte de învățământ. Să raporteze despre examenele lunare, despre prețul viptului și a locuinței elevilor; de ce cărți și în ce număr au lipsă; despre împărțășirea elevilor cu sf. taine; despre edificiul și aranjamentul școlii și despre defectele, ce se vor ivi. Să grijească, ca elevii să observe strict și cu pietate legile școlare, să privegheze cu ochi ageri asupra cazurilor de transgresiune, ce se vor ivi și să le judece cu rigoare. În fine atrage atențiunea catihetului asupra faptului, că fiind în loc 2 biserici de acelaș rit, elevii să se împartă pentru deprindere în cântarea bisericească în amândouă bisericile.¹⁾

Conferința în ședința sa din 26 noemvrie 1812, luând în desbatere scăderile institutului, ia hotărîre, a raportă lui Nestorovici, că școlii îi lipsesc cu desăvârșire cărțile pentru instruirea tinerimii în cântarea bisericească și rituale; că nici una dintre cele 2 biserici locale nu corespunde scopului institutului, pentru că în biserica numită „Tököliană” ritul bisericesc se săvârșește în limba („ideomate”) slavonă, și așa tinerimea preparandială nu se poate nicidecum deprinde în cântarea bisericească. Nici cealaltă biserică nu corespunde scopului, pentru că este strâmtă, întunecoasă, ruinată și prin

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici, adresat lui Țichindeal, din 24 noemvrie 1812.

urmare periculoasă.¹⁾ Dupăce însă în acest institut după noua sistemă școlară, stabilită de locurile preaînalte, *toate obiectele de învățământ prescrise se predau în românește, astfel elevii și în cele rituale și bisericești să primească instrucțiune în limba românească („ideomate valachico“).*²⁾

Cărțile rituale de lipsă se câștigă încurând prin donațiuni: *Naum Dera*, cetățean și comerciant în Pesta, „12 minee mari românești cu mare dragoste le-au trimis institutului“.³⁾ „Jupânul *Iosif Bercea*, judele (chinezul sau birăul) satului Monoștur, un ceaslov“.⁴⁾ *Gheorghe Chirilovici*, protopopul Țirriei, un liturghier, ceaslov, octoih, catavasier, un mineiu mare și predicile de peste an. *Ioan Tomici*, protopopul Caransebeșului, 21 de octoice mici.⁵⁾ Protopopul și președintele Consistorului din Oradea-mare, *Mihailu Manuilovici*, un penticostar românesc.⁶⁾ Asemenea și „jupânul *Georgie Gruici*, vânzătorul de cărțile tipografiei crăiești a universității Ungurești din Peșta, întru vinderea unor ca acestor cărți cu foarte lesne preț s'au arătat“.⁷⁾

Prin aceste dăruiri, dată fiind posibilitatea, ca elevii să-și poată câștiga cunoștințe

¹⁾ Biserica veche a S. Ioan Botezătorul de lângă Murăș, unde e azi liceul (gimnaziul), s'a edificat din nou între anii 1804—24.

²⁾ Prot. conf. din 26 noemvrie 1812, Nr. 4.

³⁾ „Arătare“ pagina 34. Prot. conf. din 9 și 20 martie 1813, Nr. 17, 18.

⁴⁾ „Arătare“ pagina 34.

⁵⁾ „Arătare“ pagina 32. Prot. conf. din 2 dec. 1812. Nr. 6.

⁶⁾ „Arătare“ pagina 31.

⁷⁾ „Arătare“ pag. 35.

mai temeinice în cele bisericești, conferința în ședința sa din 18 februarie 1813 ia hotărîrea, ca tipicului și cântării bisericești să i se dea mai mare importanță și să se propună în ore anumite: miercuri și vineri dela 4—5 ore d. m.¹⁾

Elevii institutului, „ca fii buni și credincioși ai sfintei biserici orientale neunite“, se mărturisiau și se cuminecau în cele 4 posturi mari ale anului bisericesc. Catihetul îi pregătiă spre acest scop cu exortări „scurte“ și „salutare“.²⁾ Tot așa erau obligați a posti cele 4 posturi ale anului bisericesc. Dupăce însă mulți dintre elevii institutului aveau locuință și vipt la cetățeni, cari nu aparțin bisericii noastre și așa nu puteau posti, conferința interveni la episcopul *Paul Avacumovici*, pentru a le da dispenzație arhierească.³⁾ La rugarea profesorilor, urmară următoarele „litere“ arhierești :

„Bineînțeleptilor Domni Profesori, mie iubiților !

Pe scrisoare al bineînțeleptelor Domniilor-voastre de 26 zile lunii februarie și anului curgătoriu, cătră mine, în treabă dobândirei dispenzației de a mânca de fruptu întru acest S. marele post pentru 12 preparanși, după numele și porecla numai, însă nu și din care loc, și Eparchie aceia sânt, mie arătați, trimisă,

¹⁾ Prot. conf. din 18 febr. 1813. Nr. 10.

²⁾ Prot. conf. din 13 dec. 1812, Nr. 9 și 28 febr. 1813 Nr. 13.

³⁾ Prot. conf. din 28 febr. și 3 martie 1813, Nr. 14 și 15.

am a responde: cumcă din pricinile mie la acei cu numărul 12 mie în însămnare arătați preparanși, carii acuma la Rima-catolici în salaș și la mâncare să află, dinspenzălucesc și blagoslovesc să poată a mâncare de frupt, cu aceia mai departe a mea înștiințare, că în vremi viitoare la nimenea mai mult așa dispenzație, din pricinile aceste mie aduse înainte, a da voi putea și dreptaceea de folos aflu a fi mai de vreme aceasta părintește a arăta, ca Bineînțelepți Domniile Voastre pre preparanși săi ai îndrepta să puteți, și știți, ca ei deacusi înainte la așa locuri la oamenii noștrii cu lăcașuri și la mâncări să să așeze, unde S. S. posturi vor putea a posti; că altmintrelea fieștecine și în vremi viitoare dinadinsu la Rima-catolici s'ar așeza cu lăcașul, și la mâncare, numai pentru aceea pricină, ca să poată, și să fie slobod și în vremi ale S. S. posturi a mânca de fruptu, ce la fiește cine știut este, că aceea sfântă bisearică Noastră de leage grecească neunită a Răsăritului nu îngădueste, dară prelângă aceea preparanși și așa tineri și sănătoși fiind de lipsă iaste, ca cu prileajul a învățaturii lor aici și întru asprimea (disciplina) a sfintei bisearici noastre să se obișnuască, și poruncile ei a păzi să se înveațe, precum pentru pilda a altora, așa și pentru ca să poate, și știe și ei pre tineri carii lor cu vreme întru învățatură să vor încrede, cătră toate aceleași așijdere; a povățui și învăța.

Care când pentru știința și îndreptare mai departe pentru vremi viitoare arăt, întru alte acopărământului lui Dumnezeu preporuncin-

du-vă, cu obicinuită a me bună aplecăciunea
inemii rămău.

Al bineînțeleptilor Domni Profesori

Aradu, în 1-a zili Iunii Martie
1813.

Voitor de bine

A. P. Epis. m. p.¹⁾

Consiliul locotenent regesc, prin rescriptul său din 24 sept. 1813, adresat episcopului Paul Avacumovici, dispune — la propunerea lui Nestorovici — ca serviciile d-zeești, numite „ceasuri“, să se săvârșească prin parohul local în înțelegere cu directorul, pentru învățarea tinerimii, înainte sau după timpul de școală, în orele de înainte de-ameazi, ca tinerimea școlară să poată asista la acelea, fără a conturbă, sau a neglija orele de prelegere.²⁾

Inspectorul Nestorovici, prin ordinul său din 11 decemvrie 1813, îndeamnă conferința, ca instrucțiunii și educațiunii tinerimii, atât în științe, cât și în moravuri, îndeosebi în cele ale sfintei religiuni, să-i dea importanța cuvenită, premergând înșiși profesorii cu pildă prin participare la sfânta biserică și împărtășirea cu sfintele taine dimpreună cu elevii. Și ce-i mai mult, să nutrească între ei dragostea reciprocă, „concordia și armonia sufletului“, ceea ce din lipsa iscăririi rapoartelor din partea profesorului lorgovici așa se vede, că nu prea este între membrii conferinței. Dacă lipsa de dragoste fră-

¹⁾ Arhiva seminarială.

²⁾ Rescriptul cons. locot. ung. regesc din 24 sept. 1813, Nr. 22203. Arhiva Consist. din Arad.

țească între profesori ar periclita educațiunea tinerimii, să se știe, că cel vinovat va fi amov-
vat din oficiu.¹⁾

În urma acestui ordin al inspectorului Nestorovici, se reștabili pacea între membrii corpului profesoral; se introduse o disciplină mai severă și controlă mai conștiincioasă în cercetarea sfintei biserici și a școlii. Constatându-se, că elevii, în ziua anului nou 1814, n'au observat cea mai bună ordine și că mulți au venit târziu la sfânta biserică, conferința, în ședința sa din 2 ianuarie 1814, ia hotărîrea, ca tinerimea să se adune în sala mai mare („in auditorio majori“) și să li se publice, că conform legilor școlare sunt obligați a participa la sfânta liturghie la timpul cuvenit și cu cea mai mare evlavie; și din ascultarea serviciilor divine să-și însușească principiile morale și cele mai frumoase virtuți, cari împodobesc omul.²⁾ Tinerimea să meargă la biserică înainte de începe-
rea sfintei liturghii și să stea la locul hotărît de profesori. Să-și facă cruce și să rostească cu pietate și reverință „rugăciunea domnească“, rugându-se fiecare în parte, iar cântării să-i dea toată atențiunea.³⁾

Mulți dintre elevi lipsiau dela prelegeri fără motiv, iar alții păcătuiau contra moralității și a ordinii introduse în cele bisericesti. Se hotărăște deci, ca „seniorul“ și catihetul să cerceteze cu sârguință afacerea și să împiedece, după posibilitate,

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 11 dec. 1813. Prot. conf. din 18 dec. 1813.

²⁾ Protocolul conf. din 2 ianuarie 1814, Nr. 1.

³⁾ Protocolul conf. din 2 ianuarie 1814, Nr. 2.

absențele elevilor.¹⁾ Unii, atât în zilele de recreație, cât și în timpul prelegerilor, se preumblă peste măsură și, „în număr nu tocmai cuviincios“, cercetează localuri publice; i se interzice deci tinerimii, a ieși noaptea din casă și a se preumblă prea mult și în grupe mari în jurul cetății.²⁾

Față de elevii îndărătnici și neascultători și față de aceia, cari se făceau vinovați de călcarea, sau întrelăsarea legilor școlare, se aplicau următoarele *pedepse*:

1. Admoniție privată din partea profesorilor.³⁾

2. Admoniție și dojană în public.⁴⁾

3. Admoniție „în fața consesului“.⁵⁾

4. Pentru transgresiuni mai mari: închisoare în școală pe timp de 3, 6, 10, 12 și 14 ore.⁶⁾

5. Pentru purtare rea și scandaloasă în biserică și în locuri publice, pentru furt, vătămarea autorității profesionale și cercetarea birturilor noaptea: arest de 24 ore în școală, cu pâine și cu apă.⁷⁾

6. În cazuri mai grave: arest de 3 ore în închisoarea publică a orașului⁸⁾ și

7. Eliminare din institut.

Inspectorul Nestorovici în decursul petre-

¹⁾ Protocolul conf. din 15 februarie 1814, Nr. 29.

²⁾ Prot. conf. din 7 april 1814, Nr. 47. 48.

³⁾ Prot. conf. din 14 noemvrie 1812, Nr. 3.

⁴⁾ Prot. conf. din 2 ianuarie 1814, Nr. 2.

⁵⁾ Prot. conf. din 14 noemvrie 1812, Nr. 2, 28 febr. 1813, Nr. 12, 7 aprilie 1814, Nr. 47.

⁶⁾ Prot. conf. din 7 aprilie 1814, Nr. 44, 21 iulie 1814, Nr. 79.

⁷⁾ Prot. conf. din 14 noemvrie 1812, Nr. 3.

cerii sale îndelungate din Arad, cu ocaziunea examenelor semestrale din primăvara anului 1814, a avut ocaziune a observa în persoană nu numai mersul învățământului, ci și disciplina școlară și gradul de cultură al elevilor. L-a informat despre unele și altele și directorul local, Sava Arsici, și-a dat ascultare debună-seamă și unor plângeri. Demândă deci, ca, pentru susținerea unei discipline școlare mai bune, să se aleagă din fiecare curs câte 2 *censuri*.¹⁾ Profesorii să observe față de tinerime o ținută prietinoasă, reținându-se dela orice mânia și iritație; tot așa și dela bătăile dejositoare, pe cari le opresc și legile școlare. Să grijească și de cultura externă a elevilor, căci „a observat el însuși și i s'a raportat“, că tinerimea are o purtare „rustică“ și „neurbană“; mănă pâne umblând pe stradă și abia salută — contrar legilor școlare — pe bătrânii, „onorații“ și cetățenii orașului. Mulți preparanți sub pretextul, că biserica e îngustă și ruinată, nu cercetează zilnic serviciile divine. Referitor la îngrijirea sănătății celor bolnavi i s'a comunicat, că elevii institutului, după obiceiul sătesc, se duc acasă și acolo se lecuiesc prin babe, cu mijloace oprite, stricăcioase și adeseori mortale. I se impune deci serios conferinței, ca în conțelegere cu directorul local și cu medicul comitatens, *Iosif Rozsa* (Rosa), care face servicii gratuite tinerimii, să pună capăt acestor excese și la astfel de „excentrități“. În sfârșit, pentru delăturarea scăderilor în cultura

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 5 noemvrie 1814, Nr. 267.

tinerimii, *demândă profesorilor, că atât în prelegeri, cât și în conversații private cu tinerimea să manifesteze cultură și iubire, ca astfel să proceadă și preparanții la timpul său cu elevii lor.*¹⁾ Profesorii, atât între păreții școlii, cât și afară de școală, să fie adevărații educatori ai tinerimii; să cerceteze cu sârguință biserica și să nu iese din biserică — „precum i s'a raportat oarecuiva oficios” — înainte de slârșitul serviciului dumnezeesc. Să primească dimpreună cu elevii în posturi sfânta cuminecătură și să se mărturisească conștiincios.²⁾

Între elevii anului școlar 1814/15 erau 11 elevi căsătoriți, între cari și un diacon, Dimitrie Cioba, din Sinitea; unii bărbați în etate, cu familie număroasă, având în cvartir și vipt și alți preparanți. Inspectorul Nestorovici face atentă conferința, ca să fie cu băgare de seamă, oare acești elevi nu se ocupă mai mult cu trebile lor de casă și familiare, decât cu cele școlare? Oare se nizuesc spre moralitate dimpreună cu familiile lor? Căci acest lucru numai atunci îl poate admite, dacă nu e nici o temere, că se vor isca oarecari „scandaluri”.²⁾

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici, Arad, 25 maiu 1814, Nr. 141

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici, din 13 ianuarie 1815, Nr. 45.

Salariile profesionale.

Pentru susținerea școlilor preparandiale, înființate pentru cele trei națiuni ortodoxe, se introduce prin intimatul consiliului locotenent regesc din 3 septembrie 1811, Nr. 22.105, *tasul al treilea* în biserică.¹⁾ „...Cel cu inimă bună milostivul nostru Împărat au poruncit... ca prin toate bisericile noastre, al treilea tas deapănarea să fie introdus și la toată comunitatea două persoane, care vor purta grije, ctitori, pentru adunarea banilor la fundație să se aleagă și ei să poarte grije pentru venitul, — banii ce se vor aduna într'o lăduță sub trei chei să se păzească și după curgerea de trei luni de aceasta dată, până se va face altă rânduală, D. diecezalnicului Episcop dobândind cvitanție să-i predea. Deci banii, cari dela norodul de legea noastră și tasul școalei se adună, va fi fundație pentru plata profesorilor școalei pedagogicești, dintru carea întâi D. Profesori plata lor cea de peste an vor dobândi“.²⁾

„Fieștecarele din D. Profesori... are a sa plată la an 800 de florinți. Iară D. Catihetii unul fiește carele 500 fl. și toți sânt părtași penziei“.³⁾

¹⁾ Introducerea tasului pedagogic și teologic în bis. gr. or. române din Ungaria și Banat de Andrei Ghidui, protoprezbiter, Caransebeș, 1902.

²⁾ „Arătare“ pag. 16.

³⁾ „Arătare“ pag. 15.

Aceste salarii („angaria“) se ridicau la început, pe lângă formularul de chitanță, aprobat de inspectorul Nestorovici, dela episcopul Aradului, *Paul Avacumovici*, în rate treilunare anticipative.¹⁾

Pe lângă autoritățile bisericești, li s'a demăndat și organelor comitatului, ca să stăruie neîncetat pe lângă popor, ca să contribuie cu obolul său la „tasul școlii“, să facă dăruiri de bună voie și să sprijinească din toate puterile instituțiunile, așezate pentru luminarea poporului și creșterea tinerimii; dar așa se vede, că acestor dispozițiuni nu li s'a dat din partea celor chemați atențiunea cuvenită și dorită.²⁾ Bani nu prea încurgeau și profesorii nu-și puteau primi regulat salariile. „Angaria“ a două, pe lunile februarie, martie și aprilie ale anului 1813, numai cu greu li se poate solvi.³⁾ Tot astfel și ratele următoare, așa că profesorii, în conferința din 30 iunie 1814, se văd siliți a raporta lui Nestorovici, că banii, ce încurg în tasul al III-lea în dieceza Aradului și destinați pentru salariile profesorilor preparandiali, sunt pe sfârșite și că în viitor abia li se vor putea solvi la timp și regulat salariile; roagă deci pe inspectorul, ca să intervină și să reguleze afacerea.⁴⁾ Nestorovici interveni la locurile mai înalte, deunde și sosit — spre bucuria profesorilor — rezoluția regească,

¹⁾ Prot. conf. din 27 ianuarie 1813, Nr. 4.

²⁾ A. Ghidiu, opul citat, pag. 6—7. Esibitul Nr. 664—1813 din arhiva comitatului Arad.

³⁾ Prot. conf. din 24 iunie 1813, Nr. 29.

⁴⁾ Prot. conf. din 30 iunie 1814, Nr. 66.

Nr. 2786, prin care se dispune, ca profesorii preparandiali din Aradul-Vechiu să-și primească salariile în viitor dela oficiul de sare din Arad („salis officio V'Aradiensis"). Banii de lipsă spre acest scop se vor administra din partea mitropolitului din Carloveț oficiului de sare din Neoplanta, iar de aici se vor transpune oficiului cameral din Buda („ad camerale solutorium officium").¹⁾

Aradul-Vechiu erà pe timpul deschiderii preparandiei române „opid cameral", dar cetățenii nu erau mulțumiți cu poziția aceasta atârnată a orașului și-și manifestară în mai multe rânduri și la ocaziuni binevenite dorința, ca Aradul să fie învestit cu dreptul de oraș liber regesc. Spre acest scop scrise Românul *Cornia Ilie de Barbu*, jude de tablă („táblabiró") „într'o latinească clasică" memorandumul, intitulat „Sinoptica deductio Originis, Status et meritorum civitatis Aradiensis", în care se cerea cu insistență decretarea Aradului de oraș liber regesc, pe baza meritelor și a virtuților cetățenilor. Acestui memorandum, precum și trebuinței, de a pertracta cu magistratul în privința demolării unor case în interesul apărării cetății, se poate mulțumi, că în 6 februarie n. 1813 sosi la Arad contele *Ludovic Rédey*, „administrator în locul fișpanului al lăudatului comitat al Bihariei", în fruntea unei comisiuni regești, din care făcea parte, în calitate de secretar, și *Ștefan Hatvani*, prodirector al „districtului literar" și director al Academiei regești din

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 25 febr. 1815, Nr. 91.

Oradea-Mare.¹⁾ Comisarul Rédey, în decursul petrecerii sale în Arad, se interesă și de preparandia „națiunii valahe”. Prodirectorul și secretarul comisiunii, Ștefan Hatvani, vizită în 4 februarie st. v. „în numele” comisarului regeșc institutul nostru, însoțit de Mihaiu Manuilovici, protopopul și președintele Consistorului din Oradea-Mare, și de parohul Gheorghe Popovici,²⁾ și înformându-se despre starea materială a profesorilor, recercă numaidecât magistratul orașenesc, ca „celor trei profesori instituiți pentru învățarea preparanzilor națiunii valahe,... despre a căror lipse și zel s’a convins pedepplin cu ocaziunea vizitațiunii sale”, să le dea locuințe gratuite. Desbătând magistratul în ședința sa din 18 februarie 1813 dorința prodirectorului Hatvani și voind și din partea sa a promova intențiunile preaînalte pentru cultura „națiunilor ilirice și valahe”, și astfel a-și înmulți meritele, o primește unanim și exmite din sânul său pe membrii: Ioan Schaerfeneder, Gheorghe Gruici și Gheorghe Ilici, ca să caute locuințe corespunzătoare și se încheie contract cu proprietarii de case.³⁾

Deși consilierul Nestorovici, prin rescriptul său din 8 maiu 1813 — „care s’a pus spre păstrare în arhivul secret al orașului” — mulțamește „în numele națiunii valahe” pentru „acest zel”, pe care l-a adus și la cunoștința Ma-

¹⁾ „Arătare” pag. 33. Lakatos Ottó, Arad története. Tom. II. pag. 25 Prot. conf. din 8 febr. 1813, Nr. 7.

²⁾ Prot. conf. din 8 febr. 1813, Nr. 7.

³⁾ Protocolum Sessionis Magistratus Civici Aradiensis die 18-a Februarii 1813 in oeconomicis celebratae. Nr. 309. Arhiva orașului Arad.

jestății Sale,¹⁾ chestia locuințelor gratuite nu se realizează încurând, așa, că Ștefan Hatvani e silit, a interveni din nou și a urgita rezolvirea afacerii. Cetindu-se scrisoarea lui Hatvani în ședința magistratului din 21 iunie 1813, se aduce hotărîrea, ca profesorii preparandiali să primească în schimbul „cvartirelor libere” fiecare 80 de floreni, toți 4 împreună 320 fl. anual. Perceptorul Gheorghe Frușa să le solvească această competență, începând din 18 februarie 1813, în rate treilunare, din cassa contribuției („e cassa Contributionali”).²⁾

¹⁾ Protocolum Sessionis Magistratus Civici Aradiensis die 1-a Maji 813 in Politico-oeconomicis celebratae, Nr. 551. Arhiva orașului Arad.

²⁾ Protocolum Sessionis... die 21 Iunii 1813 celebratae, Nr. 830. Arhiva orașului Arad.

Edificiul școlar.

Noua școală s'a inaugurat și adăpostit „interim” în casa din strada „căprioarei” („Öz-utca”), de prezent strada „Csernovics Péter”, Nr. 17. și situată în suburbiul sârbesc „(Rác-város)” al orașului Arad. Edificiul acesta, numit „Rehkoph”, eră proprietatea lui *Sava Arsici*, pe atunci căpitan, apoi primar („consul”) al orașului și director local al institutului, „carele, deși la început casa sa pentru școale numai pe 15 luni o făgăduise, însă după sfârșitul examenului dintâi de 5 luni, văzând sporul preparanzilor celor iubitori de ostăneală, casele sale Rehkopf în veci le-au cinstit¹⁾).

Fiind însă casa lui Sava Arsici, pe care la îndemnul consilierului și inspectorului Nestorovici a dat-o pentru școală, aranjată și acomodată pentru locuinți și trebuinți private, de sine se înțelege, că a putut servi ca local de școală numai în urma unei lipse arzătoare, nefiind bani să se zidească, ori să se cumpere alta mai potrivită, deaceia Sava Arsici „încă în declarație, îndată după examen s'a legat, că va zidi școli de iznov, după planul, ce i se va pune înainte dela locurile mai înalte²⁾).

Conferința profesorală în raportul său, înaintat inspectorului Nestorovici despre inau-

¹⁾ „Arătare” pagina 33—34.

²⁾ „Arătare” pagina 33—34.

gurarea și starea institutului, constată, că edificiul, în care se află interimal preparandia, nu este de loc acomodat pentru școală.¹⁾ În iarna primului an școlar profesorii și elevii, cari alergară și se înscriseră în număr mare la acest focular de cultură, au avut foarte mult de suferit din pricina stării slabe și aranjamentului defectuos al localului de școală. Și ivindu-se și alte năcazuri și afaceri, cari numai în persoană se puteau comunica inspectorului Nestorovici, conferința profesorală în ședința sa din 2 februarie 1813 ia hotărîrea, ca catihetul și seniorul, Dimitrie Țichindeal, să călătorească la Buda și să informeze în persoană pe Nestorovici despre starea și lipsele institutului.²⁾ Ce a isprăvit Țichindeal la Buda, nu știm, pentru că raportul despre rezultatul intervenirii sale în persoană la inspectorul Nestorovici, ce l-a prezentat conferinței profesorale din 18 februarie 1813, nu se găsește în arhiva institutului.

„...In aceste case” — scrie Țichindeal episcopului *Vulcan* — „am prelegiruit noemvrie, decemvrie, ianuarie, februarie 1812—13 și când se apropie examenul de cinci luni, Sava Arsici a luat alte case în arândă dela un neamțu cu 300 fl. pre an, unde îndată în martie ne-am mutat, iară Rehkopf, carele-l făgăduise pe 15 luni gratis nouă de școală, l-a dat de crășmă cu 600 fl.³⁾ în arândă pe an, sosi examenul,

¹⁾ Protocolul conferinței din 26 nov. 1812, Nr. 4.

²⁾ Protocolul conferinței din 2 febr. 1813, Nr. 6.

³⁾ În epistola din 19 decemvrie 1813, către episcopul *Vulcan* zice, că „Rehkopf” e dat în arândă cu 400 fl. „Dimitrie Țichindeal; discurs de recepțiune de Iosif Vulcan”, pag. 79.

sosi și Nestorovici, după săvârșirea examenului ce mulți l-au dat, se află un *George Popovici*, carelă înțelegând, că Sava Arsici numai pre cincisprezece luni a dat nouă școală căsile sale, vine, făgăduiește și dă în scris lui Nestorovici declarația, carea o-am trimis-o, în care cediruește tractu de sus pre cinci ani nouă gratis. Nestorovici se bucură, primește declarația și zice nouă, mergeți și mulțamiți unui făcător de bine, acestuia adecă lui George Popovici, la carele apoi ducându-mă i-am mulțamit ca astăzi, însă ca mâne s'au întors la Nestorovici toate altmintrelea. Că Sava Arsici cu vicleana și vulpeasca inimă mai mult din patimă, ca să capete nemeșugu, s'a sculat cu altă declarație, care iarăși o am trimis-o, în care se făgăduiește, că va face școli noi și ce știu câte le mai mințește întrânsa și Nestorovici și eu, om sărac de bani, având nădejde, că va mijloci lui Arsici Sava nemeșugu, pentru care va pune ceva în pungă, lasă declarația lui George Popovici și remâne pe lângă a lui Arsici, chemându-ne iară pe noi toți, adecă profesorii, ne spune lucru, de care eu și ceialalți măhnindu-ne am trebuit să remânem pre voia lui Nestorovici în casele mici, scunde, puturoase de la neamtu în arândă cu 300 fl. luate, în care toată vara cu destul năcaz am petrecut până în august al doilea examen. Cu începutul vacației aduse în școală Sava Arsici buțile, căzile și cazanul și prin toată vacația a stors miere de stup în școală, încălzind cuptorul cu foc, așa cât tot dunștul s'au băgat în păreți și umezindu-i s'au făcut

impuțiți, scaunele, pentru care am cerșit eu dela protopopi banii, de s'au făcut, toată vacanția au stat afară în ploaie“.

„Sosi noemvrie 1813 și se adună multe de feciori la școală¹⁾, dar prelegerile nu s'au putut începe „pânăce nu s'a curățit mielea“. Conferința profesorală, în ședința sa din 9 noemvrie 1813, constată, că 2 săli de învățământ, destinate pentru clasa a 2-a și a 3-a, s'au curățit încâtva, și așa cu aceste două clase se pot începe prelegerile; cu clasa I. însă, neavând sală și recvisitele de lipsă, nu s'au putut propune studiile până în 24 noemvrie; dar și atunci, nu în edificiul școlii, luat în arândă dela Neamțu, ci în școala sârbească de lângă biserica sfinților apostoli Petru și Pavel (Tököliană). De aici fu mutată clasa I., în 17 decemvrie, într'un alt edificiu departe, într'o odaie îngustă și întunecoasă, care fiind nepotrivită pentru a putea ține prelegeri, mersul regulat al învățământului fu din nou împiedecat.²⁾

Dar lăsăm, să vorbească Țichindeal despre starea primejdioasă a școlii și despre mizeriile, ce le-au suferit profesorii și elevii în „coșcioabele“, în cari „a băgat — Sava Arsici — atâta om.“³⁾ „...Din in zi in zi simții și eu și

¹⁾ Epistola lui Țichindeal către episcopul Vulcan, din 3 febr. 1814, aflată („rătăcită prin Lugoj“) de regretatul Emilian Micu, preot, și publicată în foaia „Plugarul Român“ din Timișoara, anul V. Nr. 11.

²⁾ Raportul conferinței din 23 decemvrie 1813 către Nestorovici și protocolul conferințelor din 9 noem. 1813, Nr. 48, 25 noem. 1813, Nr. 50.

³⁾ „Dimitrie Țichindeal, discurs de recepțiune“ de Iosif Vulcan, pag. 79.

ceialalți profesori durere de piept, care pricinuindu-ne tusă și slăbiciune trupească, așa cât slăbind nu am mai putut prelegirii din destul. Chemat-am doctorul varmeghiei¹⁾, carele apoi a scriat lui Nestorovici aceasta sub a/.¹⁾, așijderea noi nu am încetat în tot chipul a-l ruga pre Nestorovici, să primească casele lui George Popovici²⁾ și să se lase de Sava Arsici, că e un celeu, ba el îl laudă și zice să-l omenim,³⁾ ca pre al nostru local director, care nu știe nimica, mai ales românește, nu are nici autoritet, apoi director la institut, urâtă dobândă! Ce o fi vai de noi Românii mai pe urmă, cum știu Sârbii a-ne întrebuința pre noi loruși instrument de câștig ! Sârbii pricinuesc periciunea alor si a noastră!

Sermanii preparanzi cu numărul preste 200, galbeni la față de putoarea, carea o rabdă în școală, se vaietă, că le este capul ameițit și nu pot învăța, suspină văzându-și periciunea sănătății lor. Profesorii din zi în zi tot mai slabi, mai cu mare defect în piept, cei puținei bani, care-i câștigă, abia le este spre apotecă, disgustiruiți de a propune în școală ceva, numai cu d'asila — amarul nu se poate spune întru luarea de seamă a școlii cești de dunstul feartei întrânsa mieri înfișiruită!

Iar la Sânt-Andrei, Sârbii în casele cu una condignații, apoi prepărănzii în rândul de sus, lângă Dunăre la loc sănătos, capătă ei

¹⁾ Raportul medicului comitatului, Iosif Rosa, din 25 ianuarie 1814.

²⁾ Vezi și protocolul conferinței din 2 ianuarie 1814, Nr. 5.

³⁾ În rescriptul lui Nestorovici din 25 ian. 1814 st. n.

30 gratis de mâncare, plătește convictu, care dela Românii din Pesta și din Bănat prin directori,¹⁾ eară dela Români s'au strâns, ba și aicea la Arad, unde e Școala Prepărandii Românești, încă s'au cerut și adunat bani dela Români pe seama Convictului dela Sânt-Andrei!

Foarte bine ai face despre Școala noastră, de ar plăcea, — la loc cuviincios a arăta ce se face cu noi prin nebăgarea de seamă a lui Nestorovici, care din patimă lucrează²⁾.

Cumcă acest tablou trist despre starea deplorabilă, în care se află localul școlii și mizeria, în care tânjiau și „se otrăviau“ profesorii și elevii institutului, nu e exagerat, se vede și din scrisoarea oficioasă a lui Iosif Rosa (Rozsa), „fizic ordinar al comitatului Arad“, prin care își înaintează — provocat fiind de profesori — în 25 ian. 1814, consilierului Nestorovici „observările sale fizico-medicale“, în privința școlii. Constată, că cele 2 edificii, cari conțin cele 3 clase ale școlii, sunt așa de departe una de alta, încât profesorii, cari țin prelegeri în diferite clase, numai cu multă osteneală pot veni pe căi neumblate, mai ales în timp de iarnă, la edificiile destinate pentru instrucțiune, așa că ziua trece cu umblări dela un edificiu la altul. Îndeosebi sala cursului prim nu este destul de uscată și este atât de îngustă, încât cuptorul atinge scaunele. Sala pentru clasa II are pereți foarte umezi, altmin-

¹⁾ Directorii districtuali.

²⁾ Emilian Micu, scrisoarea lui Tichindeal, către episcopul Vulcan. „Plugarul Român“, V. 11. „Dimitrie Tichindeal“... de Iosif Vulcan, pag. 79 și 81.

trelea este spațioasă și luminoasă, însă lumina bate deadreptul în ochi; cuptorul este pus în un astfel de loc, încât nu încălzește pe o formă sala, care este atât de scundă, încât în cea mai mare parte a anului e umedă. În sfârșit sala, destinată pentru clasa a III-a, n'are nici cuptor,¹⁾ nici înălțimea recerută și nu este destul de spațioasă. Edificiile de loc nu sunt potrivite pentru educațiunea tinerimii, ba periclitează și sănătatea trupească a elevilor. Roagă pe inspectorul, ca în interesul sănătății profesorilor și a tinerimii, să se delătore aceste defecte.²⁾

¹⁾ Vezi și raportul conferinței din 23 dec. 1813, către Nestoroviici.

²⁾ Raportul medicului comit. Rosa. Arhiva seminarială.

Întreținerea elevilor, „convictul“.

Cât de mare a fost dorul și setea după învățătură la fiii neamului nostru, se vede din numărul neasemănat de mare al tinerilor, cari din părțile aradane, din Banat și Bihor alergară și se înscriseră la acest focalar de cultură. Și „de laudă vrednică Comunitatea Aradului-vechiu, încă din vremea introducerii institutului aicea nu numai pre toți preparanții părintește i-au cuprins, ci și de atunci încoace, precum de mâncare, vestminte, încălțăminte și alte trebuincioase cu cuvios preț împăstrează“.¹⁾

Inspectorul Nestorovici, luând la cunoștință raportul conferinței despre deschiderea institutului, cere între altele, ca să i se relateze și despre prețul viptului și a locuinței elevilor.²⁾

Ce a raportat conferința profesorală în chestia aceasta, n'am putut afla din actele, ce se păstrează în arhiva institutului, dar aflăm, că, în ședința sa din 6 decembrie 1813, cere sprijinul părintesc al inspectorului pentru mai mulți preparanți, mai ales din părțile bihorene, cari din cauza foametei, ce băntuia în acele locuri, lipsiți fiind de mijloacele de traiu, sunt siliți a întrerupe studiul și a plecă acasă.³⁾

¹⁾ „Arătare“, pag. 33.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 24 noiembrie 1812.

³⁾ Prot. conf. din 6 decembrie 1813, Nr. 53.

Inspectorul Nestorovici răspunde conferinței, c'a primit raportul despre mizeria elevilor în ale vîptului; și din partea sa a îndemnat mai mulți protoprezbiteri „ai națiunii valahe“, ca să colecteze ajutoare pentru întreținerea tinerimii lipsită de mijloace, dar până acum numai protopopul Orăzii-Mari și directorul din Caransebeș au satisfăcut cererii sale, și așa pe acești doi binefăcători i-a învitat, ca suma colectată, cam de 300 floreni, să o trimită directorului local Arsici. Conferința va recomanda pe elevii mai sârguincioși și avizați la ajutorul lui Arsici, ca din suma colectată să-i împărtășească de oarecare beneficiu. Cât pentru ceilalți elevi, „dacă bunii naționaliști“ nu le vor veni într'ajutor, pentru acum nu poate lua nici o dispoziție.¹⁾

Elevii lipsiți și săraci fură sprijiniți și ajutați și de alți binefăcători: *Isaia Mihailovici*, egumenul sfintei mănăstiri a Bezdinului, fiind de față la primul examen „și încredințându-se despre sporul preparanzilor întru învățătură, unui spornic și cu mari daruri sufletești împodobit preparand Petru Scăiușan, un rând de haine, adecă pălărie, cisme, janchel, pruslic, nădragi de postav, părintește a-i cinsti bine a voit“.²⁾

Atanasie Cristian, negustor în Arad, „pe un preparand dintre cei mai aleși cu mâncare în cinste, cu milă părintească la masa sa îl

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 18 decembrie 1813. Prot. conf. din 29 decembrie 1813.

²⁾ „Arătare“, pag. 32.

cinstește". *Dimitrie Marcovici*, un alt negustor din Arad, „așîiderea cu mîncare și cu conac în cinste preste toată vremea curgerii școalelor pre un preparand sărac îl grijește”.¹⁾ „Jupâneasa *Marta Țințitoaia*“, la care locuia și catihetul *Țichindeal*, dimpreună cu colegul său Iorgovici, „pre un preparand preste toată curgerea școalei cu mîncare și conac grijește”.²⁾ *Mihailu Manuilovici*, protopopul Orăzii-Mari, „două acoave de vin la maialesul preparanzilor a cinsti bineavoiit“. Tot astfel și *Iosif Bercea*, jude în Monoștur, „patru miei la maialesul preparanzilor a cinstit”.³⁾ Dar mai vrednic de amintire este darul duios al micilor *școlari dela școala românească din Peșta*, despre care ne mărturisește următoarea scrisoare a consilierului Nestorovici, pe care o lăsăm să urmeze în traducerea, făcută de unul dintre profesori, pentru de a o putea înțelege și elevii institutului.

„Preacinstite, Inalt învățaților și Prea străluciților Domni Catiheta și Profesori, Domnilor mie Preacolenzilor !

Fiindcă Comunitatea Nații românești din Peșta cu ocazia examenului public, tinerimeii sale cei școlasticești, pentru arătata sânguință întru învățături și purtarea sa cea moralicească, întru cunoștința ostănelelor fieștecăruia dintre

¹⁾ „Arătare“, pag. 34.

²⁾ „Arătare“, pag. 35.

³⁾ „Arătare“, pag. 33, 35.

aceiași prețul sânguinței în bani de argint în dar le-au dat; iar aceeaș tinerime acest dar dela părinții săi înaintea atotă adunarea, cu această vădire l-au dat înderept: De aceasta Eu foarte (mă) bucur, că sânguința lor în atâta s'au prețuit, însă fiincă ei sânt de părinți do-nați și nu lipsea de acest dar atâta, cât ar putea acesta la alți lipsiți ajuta; drept aceea darul acesta pentru luminarea minții și a ini-mii primit, carele cincizeci (50) flor. în bani de argint face, tinerimii preparandii a nații ro-mânești din Aradul-vechiu, cu această poftă îl dă rugându-se, ca acest dar prin mine ca un ocârmuitoriu acestor școale tinerimii prepa-rande să se trimită. Deci eu darul acesta, ca schintea virtutei ce sub inima lor cea tinerea lucește bucuros primind, consesului acestuia cu această adaugere înștiințez, ca retăciții acest dar al cunoaște să facă și dimpreună să ceară, ca cu toată sânguința cătră învățătură și buna purtare să lucreze, și să se îndemne aceeaș lesnire întru cultura sa a câștigă, ca pre sine învățători, și crescători harnici să se facă, datorințele diregătorii sale ale împlini să știe. Acestea sunt voințele tinerimii școlasti-cești de acum, care și atotă prea iubitei Na-ției Românești au fost și astăzi sânt.

Ca acest rod al virtutei neșters să remână întru inimile preparanzilor, Consesul cu ocazia examenului public darul acesta al prețui să-i învețe și în limba românească acesta să-l pu-blice și după aceasta mulțămirea sa în scris a arată dăruitorilor, să-i îndrepte. Darul acesta în bani de argint sub interes s'au dat.

Mai departe rămân ca și mai nainte pre-
țuindu-vă

Al Pretitulatelor D-lor Voastre,

În Arădul vechiu, 16 Maiu 1814.

Spre șerbire gata

Uroș Ștefan Nestorovici.¹⁾

Adeseori în strâmtoare și lipsă împrumu-
tau elevii bani și cumpărau pe credit articli
de mâncare, cu a căror achitare nu se prea
grăbiau; iar alții sub pretext, că sunt siliți
a-și aduce singuri merinde de acasă, rămă-
neau mai multe zile dela prelegeri. Pentru a
pune capăt acestor stări și pentru încunjurarea
multelor jalbe din partea cetățenilor interesați,
inspectorul Nestorovici demândă profesorilor,
să oprească tinerimea, ca fără știrea „senio-
rului“ să nu facă datorii la cetățenii din loc.
Să se avizeze și „jurisdicțiunea locală“ despre
această dispoziție și să o roage, ca să pu-
plice cetățenilor, ca fără scrisoare, recomândă-
toare din partea „seniorului“, să nu dea elevi-
lor în împrumut bani, sau de-ale mâncării.²⁾ Tot
astfel și în conferința profesorală se aduce ho-
tărîrea, că elevii numai din motive grave pot
primi dela „senior“ concediu, de-a merge
acasă. Excursiunile pe sate, în zilele sărbăto-
rii Învierii Domnului, se interzic.³⁾

Toate aceste mizerii numai prin înființa-
rea unui convict, pe lângă institut, se puteau

¹⁾ Arhiva seminarială.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 18 ianuarie 1814.

³⁾ Protocolul conferinței din 12 martie 1814, Nr. 40.

delătură. Deci, „văzând... crăiescul consiliar și directorul școalelor pedagogicești Ștefan Uroș Nestorovici, că mulți dintre preparanți se află la minte ageri (aceia înăscută iastă-Românilor) și au mare aplicăciune și voie să învețe, însă fiind săraci, unii ca acestia să nu se lase dintru aceeași pricină fără învățătură, pentru acestea se ostănește acum, să rădice în ambe (amândouă) instituturile, *convict*, adică: unde preparanzii cei săraci înzădar de mâncare vor căpăta și spre acest sfârșit înștiințare făcând îndată iubitorii de oameni D. protoprezbiteri, la cari au și scris, au început fără nici o greutate adajnicilor a rugă cine ce va voi să se îndure a da“.¹⁾

Luând inspectorul Nestorovici în mâinile sale chestia înființării unui convict, ca o întregire atât de necesară a tinărului institut, conferința profesorală se vede îndemnată a-i aduce laudă protocolară pentru meritele, ce le are întru promovarea culturii „scumpei națiuni valahe“.²⁾

La apelul inspectorului Nestorovici, se și începă colectarea banilor de lipsă pentru înființarea convictului dorit. La îndemnul protopopului din Oradea-Mare, neguțătorii de acolo dăruiră 200 floreni, „și din zi în zi tot mai mult crește aceasta sfântă și aurită milostenie“. Tot așa la sfatul și îndemnul protopopului din Siria („al Vilagoșului“) un locuitor de acolo 200 floreni „banii gata a pus“. Egumenul Bez-

¹⁾ „Arătare“, pag. 36.

²⁾ Protocolul conf. din 4 iunie 1814, Nr. 57.

dinului, *Isaia Mihailovici*, dăru! 50 floreni și frații acelei mănăstiri: *Iosif Gavrilovici*, *Gedeon Popovici*, *Porfirie Iasici*, *Pavel Bozito-vaș*, 50 floreni. Proprietarul domeniului Boldor, *baronul Anton Bernátfi*, 50 floreni. *I. Ceapa*, comerciant mare în Buda, 50 floreni.¹⁾ Proto-prezbiterul din Oradea-Mare, *Mihaiu Manuilovici* a mai colectat în tractul său, spre ajuto-rarea elevilor săraci, suma de 120 floreni, cari bani catihetul Țichindeal i-a distribuit între elevii săraci și lipsiți. Ajungând acest lucru la cunoștința conferinței, catihetul Țichindeal fu rugat, să dea seamă despre acei bani și anume cari dintre preparanzi au beneficiat din ei, și cari dintre ei voesc să restituie ceea ce a primit și cari nu, deoarece acei bani se pot folosi cu mult mai bine pentru înființarea unui „alumneu“.²⁾

Primii absolvenți ai cursului de 15 luni, „în semn de eternă recunoștință și supunere omagială față de Tron“, ofer a treia parte din salariul anului prim al funcțiunii lor de învățători, pentru înființarea unui convict pe lângă școala preparandială din Arad, ca astfel acest institut, prin sprijinul neîncetat al elevilor săi, să corespundă în măsura cea mai deplină intențiunii Majestății Sale, de-a promova cultura națională. Conferința profesorală, plăcut atinsă de acest „testimoniu eclatant al culturii inimii“, hotărăște a înainta inspectorului Nestorovici acest „vot“ al tinerimii, cu rugarea, să-i

¹⁾ „Arătarea“, pag. 36—37.

²⁾ Prot. conf. din 17 iulie 1814, Nr. 74.

exopereze aprobarea preaînaltă.¹⁾ Absolvenții cursului al doilea de 15 luni imitează exemplul laudabil al înaintașilor lor²⁾ și dau următoarea declarație:

„Lăudate Conses!

Cu mare bucurie am așteptat a sosi ziua aceea, întru care și noi, ca și cei cu cinci luni mai nainte, adică: aprilie 30, 1814 din școala preparandă la ale sale învățătoarești stații sloboziți frații noștri, pentru întemeierea fundușului întru luare de seamă a convictului, întru carele să se poată la școala preparandă aici în Aradul-Vechiu acei preparanți, cari bine să vor învăța, însă neputându-se din pricina sărăciei hrăni, ajutamați să fie, până ce și vor găta cursul lor; cu a treia parte a simbriei noastre despre anul cel dintâiu, precum din bani așa și din deputat în natură sau în bani precum se va pofți, a ne arată cu toată inima am voit.

Pentru care fundație a convictului, care nu numai în Aradul-Vechiu pentru școala preparandă Românească are de a se rădica și ținea, cu toată inima și din tot sufletul nostru, dăm a treia parte precum bani, așa și din deputat a simbriei noastre, și va fi numai de pre întâiul an al diregătoriei noastre cei învățătoarești, ca să se poată învăța, lumina, cultiva și următorii noștri, și a nu se lipsi de cultura carea îmbunătățește inimile, și înfrumsețează

¹⁾ Prot. conf. din 1 iunie 1814 Nr. 58.

²⁾ Prot. conf. din 1814 Nr. 96.

sufletele, de care și noi am avut parte, am voit aceasta sfântă jertfă a o aduce.

Deci cu aplecăciune rugăm Lăudatul Conses, ca aceasta a noastră Declarație la al sfintei Cesaro Crăești și Apostoliceștii Sale Maiestatei Conzilier, și al tuturor scoalelor de legea grecească mai marele Inspector, precum și al școalelor preparande din Aradul-Vechiu, Sent-Andrei, și Peșta director Uroș Ștefan Nestorovits, cu așa rugăciuni înainte a o pune bine se voiască, ca se mijlocească la a sa împărătească, crăească și apostolicească Maiestate rugăciunii noastre părintească îngăduință și întărire. Cu carea în a cea mai adâncă supunere rămânem.

Al Lăudatului Conses

În Arad-Vechiu 16 Sept. 1814 Prea aplicați șerbi:

*Horga Danil, Ogodescu Gaitin,
Hiev Ștefan, Șerban Avoacum,
Ioan Vancea și ceilalți¹⁾*

Prin rescriptul din 22 noemvrie 1814, inspectorul Nestorovici aduce la cunoștința profesorilor, că Majestatea Sa, prin intimatul consiliului locotenent regesc din 2 noemvrie 1814, Nr. 28065, a primit ofertul tinerimii preparandiale arădane, de a da a treia parte din salariul anului prim pentru înființarea unui convict; demândă însă Majestatea Sa, ca în viitor la nici un caz să nu fie invitați toți preparanzii a imită acest exemplu, sau să fie direct sau indirect constrânși la asemenea dăruiri. Când însă în cele mai multe comunități române în-

¹⁾ Arhiva Institutului.

vătătorii nu vor fi slab dotați, și provăzuți și absolvenții cu conduită bună, vor putea aspira la stațiuni învățătorești, în cari directorii distric-truali prin contracte școlare se vor îngriji de subsistența lor, nu va fi nici o piedecă, ca să poată fi invitați a aduce prinos neamului lor, prin promovarea înființării unui convict. Iar când se va fi adunat un fond suficient pentru înființarea convictului dorit, inspectorul promite a face propuneri la locurile preainalte, cum are să fie întemeiat acel convict.¹⁾

Dar conferința profesorală, cunoscând prea bine lipsele elevilor, mizeria și greutățile, cu cari se luptau mulți dintre ei, dorește realizarea cât mai grabnic a convictului și spre acest scop înaintează lui Nestorovici un plan de înființare. Inspectorul în răspunsul său demândă conferinței, ca 'n înțelegere cu directorul local să cheme înaintea sa pe fiecare elev și să-l întrebe, cât plătește lunar gazdei sale pentru vîpt și locuință. Apoi conferința să cerceteze, oare tinerii prin o solvire mai mică în convict întru cât și în ce măsură ar putea fi ajutorați?²⁾

Conferința satisface acestui ordin și compune o consemnare a elevilor, indicând în ea, cât solvește lunar fiecare: 1.) pentru vîpt și locuință, 2.) numai pentru locuință 3.) cât valorează vîptualele acelora, cari se hrănesc de acasă cu merinde, 4.) cât spesează lunar aceia, cari își cumpără vîptuale din piață. Din această

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 22 noemvrie 1814 Nr. 284.

²⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 6 decemvrie 1814 Nr. 308.

consemnare ne convingem, că dintre 127 elevi ai institutului numai 35 aveau locuință și vipt regulat, pentru cari solviau lunar 633 floreni;¹⁾ ceilalți aveau numai locuință, pentru care plăteau 1073 floreni pe lună și se nutriau sau cu merinde de acasă (53) în preț de 176 fl., sau își cumpărau articli de mâncare din piață, pentru cari cleltuiau 236 fl. lunar. Astfel spesele de întreținere ale elevilor făceau într'o lună 2118 floreni. Elevii, cari erau în „gazdă“, solviau pentru vipt și locuință 12—21 fl. pe lună, numai pentru locuință se plătiă dela 2—7 floreni. Cei căsătoriti, în număr de 12, cari aveau familie și țineau în vipt și locuință și alți preparanzi, aveau cvartire mai mari și separate, pentru cari plătiău 18—60 floreni lunar, sau 30—130 floreni pe an. Elevii, cari-și aduceau merinde de acasă, sau își cumpărau de ale mâncării din piață, trăiau cu 4—10 floreni pe lună.²⁾

Primind inspectorul Nestorovici consemnarea elevilor în privința alimentării, promite conferinței, că pentru înființarea convictului va face tot ce-i cu putință.³⁾

¹⁾ În valuta veche: 1 fl. = 80 fileri.

²⁾ *Consignatio Iuventutis Praeparandae intuitu menstruae solutionis pro victu et hospitio, hospitio solo et pro victualibus.* (Arhiva institutului).

³⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 31 ianuarie 1815 Nr. 44.

Începuturile de desrobire națională-bisericească.

La inițiativa Sașilor luterani din Ardeal (în veac. XVI.) și îndeosebi în urma acțiunii puternice a principilor calvini (în veac. XVII.), de a atrage pe Români la noua biserică, se tipări o serie de cărți bisericești în românește. Această mișcare culturală și literară, care se manifestă și în număroase cărți manuscrise, făcute în românește de preoții și dascălii noștri, contribuie, ca în jumătatea a doua a veac. XVII. limba slavonă să fie înlocuită în slujba bisericii românești cu limba românească, care, în un șir lung de veacuri, fu gonită de răutatea dușmanilor și fatalitatea împrejurărilor în coliba țaranului iobaj, unde se adăpostii și-și păstră acest atribut scump al naționalității noastre.

Abia începù bietul preot și diac să citească și să cânte în limba sa strămoșească sfintele rugăciuni și cântări dela altarul și stranele bisericilor noastre, înălțând prin ele sufletele credincioșilor umiliți și năcăjiți, când, prin constelații nouă politice și bisericești, aceste comori neprețuite ale sufletului nostru fură din nou amenințate, a se refugia și ascunde în cetățuia lor nebiruită: coliba smerită a țaranului român.

În urma războiului de 16 ani (1683—1699), prin care se eliberă o mare parte a patriei noastre de sub stăpânirea Turcilor, trecură, între anii 1689—1691, la chemarea împăratului și regelui Leopold I., 36 mii familii de Sârbi Dunărea și se așezară în ținuturile sudice ale Ungariei.¹⁾

Prin diploma împărătească din 1690 li se garantează „libertate religioasă, scutintă, drept de a alege pe voevod“ și altele, iară în 1691, Sârbilor imigrați sub numele de „Rascii“ li se asigură următoarele privilegii: „Să vă fie iertat din națiunea și limba rasciană a pune pe arhiepiscopul vostru, acela să aibă drept de a dispune de toate bisericile de rital oriental, de a rândul preoți sârbi în orașe și sate... și dreptul de a dispune de toți, cari mărturisesc religiunea aceasta“.²⁾

Iar la 1695 acelaș împărat dă putere în o altă diplomă aceluiăș arhiepiscop, de a-și denumi episcopii de religiunea sa, „iară de episcopi, așezați printr'însul, se înseamnă: Isaia Diacoviciu al Țimișorei și Ienopolei, Spiridon Stirbița al Vârșefului, Efraim Beniamin al Ora-diei și Agriei, Stefan Metoviacu al Karlstatutului și Zrinopolei, Ieftimiu Drobniac al Seghedinului și Albei-Regale, pe cari noi în puterea celor de față am aflat de bine a-i admite, ca să poată săvârși neconturbați prin districtele asemnate, în cari cu voia consiliului nostru

¹⁾ At. Marienescu: Petru Maior; vezi adausul p. 72 și 102.

²⁾ At. Marienescu: Petru Maior; vezi adausul p. 73 și 130. Vezi și Memorial de A. Șaguna, Sibiu, 1860, pag. 56.

aulic-belic, s'a așezat poporul rascian sau servian...¹⁾

Cu așezarea și organizarea bisericească națională a Sârbilor, imigrați în Ungaria, se începe o epocă de suferințe și lupte în istoria bisericii române din părțile banatice și ungurene. Înzădar își îndreptară Românii ortodoxi din aceste părți privirile către mitropolia lor veche din Bălgradul Ardealului, din care făceau și ei parte, căci mitropolitul Atanasie și cei 38 protopopi români se declară în soborul din 7 octomvrie 1698 pentru unire cu biserica Romei. Divizându-se prin acest act de mare importanță fiii aceluiaș neam și biserici în uniți și neuniți, Românii neuniți din Ardeal rămăseră în cele religioase în grija sortii vitregi, iar cei din Banat și părțile ungurene, constrânși de împrejurările fatale, fură siliți a recunoaște jurisdicțiunea ierarhiei sârbești, sub a cărei stăpânire bisericească ajunseră mai târziu și cei din Ardeal (1751—61.²⁾)

¹⁾ A Marienescu : Izvorul citat, p. 73 și 103.

Înșirăm acl episcopii diecezei ort. rom. Arad dela 1705 încoace, decând datează aceasta; mulți ani ai episcopilor sârbi nesiguri: *Isaia Diacovici* (1705—1710); (episcop al Ienopolei dela 1679; își strămută reședința în 1705 la Arad) *Ioan Martinovici* (1710—1720); *Sofroniu Ravanovici* (1720—1726); *Vincențiu Ioanovici* (1726—1730); *Isaia Antonovici* (1731—1750); *Sinesiu Jivanoviciu* (1751—1769); *Pachomiu Knezeviciu* (1770—1783); *Petru Petrovici* (1784—1786); *Pavel Avacumovici* (1786—1815); (Până la 1829 sc. ep. vacant); *Nestor Ioanovici* (1829—1830; (cel dintâiu ep. român), (până la 1835 vacant); *Gherasim Raț* (1835—1850); (fost profesor la teologia rom. din Arad); *Procopiu Ivacicovici* (1850—1873); *Miron Romanul* (1873—1874); *Ioan Meșianu* (1875—1898); *Iosif Goldiș* (1899—1902) și *Ioan I. Papp* (1903—).

²⁾ Marienescu: Opul citat, pag. 81 și 111.

Vezi: Încercările de intervenire ale Sârbilor și faimoasa circulară a mitropolitului sârbesc din 1751: Fragmente din ist.

Între astfel de împrejurări Românii bănăţeni şi ungureni aveau să supoarte deacum înainte, pe lângă jugul politic secular, şi apăsarea şi persecuţiunile religioase din partea ierarhiei privilegiate a Sârbilor.

„Sufletul lor amărît de nedreptăţile zilnice nu mai avea nici măcar locul, unde tot creştinul se duce cu evlavie, să-şi caute mângăiere şi curaj: li se răpise locaşul lui D-zeu, biserica şi în locul ei li se impuse o biserică cu limbă străină: ierarhia sârbească, cu toate şicanele sale“.

Mai marii Sârbilor îşi dădură toată silinţa, de a stărpî orice sentiment naţional-bisericesc la Românii păstoriţi de ei, a gonî limba românească din şcoli şi biserică, iar dascălii sârbi infiltrau în micile odrasle ale poporului nostru ură faţă de neamul lor şi limba, pe care o vorbeau părinţii lor. „Mitropolitul sârb din Carloveţ era un despot necontrolat, iar vlădicii vrednici sateliţi ai lui. În oarba lor cutezare, ei îşi propuseră a face din Români Sârbi. Dreptaceea confiscară toate averile mănăstireşti şi alte multe fonduri bisericeşti române; de altă parte nu tolerau nici un episcop român, nici chiar în părţile locuite exclusiv de Români; pretutindeni impuneau protoprezbiteri sârbi; prin comunele curat române numiau popi sârbotei; nu admiteau la cursul teologic nici un tinăr român, pânăce nu-şi adăugă la nume ter-

Rom. de Hurmuzachi t. II. trad. de I. Slavici, Bucureşti, 1900, p. 191 şi urm.

Vezi şi Iorga: Ist. bis. rom., Văleni-de-Munte, 1909, v. II. 133—138.

minațiunea „vici“ și prigoniau cu furie pe toți ceice cutezau a-și manifesta simțirile naționale“.¹⁾

Acest despotism al ierarhiei sârbești eră atât de revoltător, încât împărăteasa și regina Maria Terezia fu constrânsă, să ordoneze în § 59 din Regulamentul din 1777 următoarele: „Noi oprim episcopilor și mitropolitului, ca pe supușii lor preoți sântiți să-i mai pedepsească cu bătaie, cu fere, cu legături, sau cu lucruri pentru slujitori, pentru că aceasta, nu numai nu se poate împreună cu demnitatea de preot, ci și pentru că aceasta ar trage după sine în loc de reverință către preot, o desprețuire. În asemenea mod să se încunjure suspensiunile nedrepte, și din caz în caz să se facă relațiune către deputațiunea aulică ilirică; mai departe ordonăm, ca excomunicațiunea să se facă numai cu concursul regesc“. Iar în § 61: „Clerul să se rețină de a pedepsi pe laici cu bătaia, sau a-i pune pe banca publică, sau a-i eschide dela îndatinata sărutare a icoanelor etc.“

„Ce vor fi făcut atunci cu preoții, învățătorii și alți Români, cari s'au luptat contra lor pentru cauza națională, când și în timpul din urmă se arătară grozavi în contra Românilor?“²⁾

Dar această tirănie și lăcomie, această goană nemiloasă, față de un popor blând și răbduriu, nu produsera fructele dorite de ie-

¹⁾ I. Vulcan: Dimitrie Tichindeal, p. 7 și 267, vezi și Istoria bis. politică de Tincu Velea, pag. 279.

²⁾ A. Marienescu: op. cit., p. 89—90 și 119—120.

rarhia sârbească. Ele nu putură să stingă în sufletul neamului nostru dragostea fanatică și conservatismul sănătos, cu care ținea la „legea din bătrâni“, care îl deosebiă de celelalte neamuri conlocuitoare și care îl făcea „să fie așa cum este și nu altfel“. Apăsările și persecuțiunile nu-i zdruncină dragostea de limba sa strămoșească, care-i „alină prin cântece durerea, prin rugăciune îi povățuie mintea la răbdare și la bine“. „Limba e la urma urmelor legea din bătrâni a unui neam, căci prin ea trăește neamul. Religia și limba se sprijinesc una pe alta: religia trăește prin limbă — căci vai de neamul, care e silit, să se închine într-o limbă, pe care n'o pricepe — iar limba trăește prin religie, căci dacă ar și începe limba unui neam să piară, câtă vreme va trăi în biserică și în cărțile ei, ea nu poate să se stingă“.¹)

Dar pronia dumnezească s'a îngrijit totdeauna, ca din mijlocul popoarelor, subjugate și apăsate, să se ridice dascăli mântuitori. Astfel și din sânul neamului nostru asuprit se iviră dascălii începători ai desrobirii sale naționale bisericești, cari prin cuvântul și faptele lor au revoluționat și trezit la nouă viață părțile amenințate ale corpului național, propagând idea măreață: *desrobirea bisericii române de sub ierarhia sârbească*, care idee deveni apoi un program de luptă și viață pentru întreg neamul nostru din Banat, părțile arădane și Bihor etc. „Și încetul cu încetul, ca un freamăt al

¹) Gh. Coșbuc: Dintr'ale neamului nostru, București, 1903, pag. 87.

frunzelor, care precedează viscolul din pădure; ca un murmur, ce străbate din fundul pământului și în cele din urmă cutremură globul, s'a pornit o mișcare, la început cam sfioasă și fricoasă, apoi din ce în ce mai pe față și mai curajoasă, iar în sfârșit cu toată puterea. Mișcarea a produs luptă, o luptă înfricoșată contra usurpării ierarhiei sârbești, o luptă, care le-a consumat Românilor cele mai bune puteri și le-a făcut mulți martiri".¹⁾

Paul Iorgovici și Dimitrie Tichindeal au fost cei dintâi apostoli, cari au desfășurat stindardul deșteptării naționale și al desrobirii bisericesti. Paul Iorgovici, „o existență agitată rătăcitoare, plină de elemente dramatice“, eră fiul preotului român, Marcu, din Vărădia, comitatul Timișului. Trăi între anii 1764—1808 și în tinerețele sale făcù studii întinse de filozofie și drept la Pozsony, Pesta, Viena, Roma; el fu „cel dintâiu între Românii Ardealului — la Paris, pentru a vedea cum trăiesc oamenii sub regimul ideilor nouă de libertate“. Petrecù trei ani în acest oraș și asistă în 1793 „la sacrificiul inutil al vieții lui Ludovic XVI“.²⁾ Dupăce trecù și la Londra și petrecù aici câțva timp, se întoarse iarăș la Viena, deunde episcopul Vârșetului, Șacabent, îl chemă de „fisc consistorial“. Ca om luminat, ce eră, și hrănit de ideile liberale franceze și ca Român bun nu putea răbdă — lucru prea firesc — prigonirile și multele nedreptăți, ce se descărcau din

¹⁾ Iosif Vulcan: op citat 7—8 și 267—268.

²⁾ Iorga: Ist. lit. rom. în secolul XVIII. v. II. p. 294.

partea Sârbilor asupra neamului său, pe cari ca avocat consistorial avu ocaziune a le cunoaște și simți. Mândru de originea neamului său, la care ținea cu toată tăria inimii și puterea convingerii sale, și mânat de impulsul sufletului său nobil și simțitor, se făcu deodată cu începutul veacului luminilor un propovăduitor puternic al culturii românești și un luptător, care ca și Șincai în Ardeal, „strigă adevărul nou în auzul tuturoara, un profet prin sabie, venit ca să aducă războiul“, pentru deșteptarea neamului său din întunerecul neștiinței și pentru desrobirea lui națională-bisericească. „Schinteia ce s'a aprins în mine în Roma“, zice aprigul luptător al unei cauze drepte, „nu o pot stinge și ardoarea cătră iubita mea nație nu o pot stâmpără altcum, decât prin scrierile mele“. ¹⁾ Dar apostolia dreptății trebuie să-și poarte crucea sa. Așa și Iorgovici trebuî să guste încurând „din amărăciunile, cari nu erau cruțate Românilor, ce aveau obrăznicia de a ști carte și de a fi mândri de persoana și de poporul lor“. Ideile propagate de el — lucru firesc — deșteptară o „spaimă grozavă“ între Sârbi, cari „îl acuzară autorităților politice, că acestea au să producă tulburări printre Români“. În urma acestor acuze, Iorgovici fu scos din slujbă și aruncat în închisoare, în care timp i se confiscară și arseră aproape toate cărțile și scrisorile. În sfârșit fu eliberat, dar muri încurând pe neașteptate, în 1808. ²⁾

¹⁾ I. Vuia: Școalele rom. băn., p. 120.

²⁾ După tradiție să fi fost otrăvit.

„Paul Iorgovici a murit ca martir, dar
 idea națională nu s'a stins. Steagul ei fu ri-
 dicat de *Dimitrie Țichindeal*, care încă pe
 vremea lui Iorgovici apucase a se distinge în
 arena publică“.¹⁾

El deveni după moartea înaintașului său
 cel mai aprig luptător contra asupritorilor nea-
 mului său, răspândind conștiința despre forțele
 și drepturile Românilor depe amvon, catedră
 și cu condeiul, în chipul cel mai îndrăzneț.
 Ajuns în fruntea preparandiei române din Arad,
 el eră chemat, să ducă cu bărbăție steagul mai
 departe și, propovăduind crezul desrobirii na-
 ționale-bisericești, prin luptă să delătore toate
 piedecelile, ce le puneau mai marii Sârbilor în
 calea culturii și deșteptării neamului românesc.
 „Episcopiile Aradului, Verșetului și Timișorii
 au episcopi de neamul sârbesc. Și aceasta
 este una din cauzele de căpetenie că Românii
 din Bănatu până acum umblă orbecăindu prin
 întunerecul nesciinței celei vechi și voru merge
 poate a orbeca în câtă vreme voru fi supuși
 episcopiloru celor sârbesci“.²⁾

În jurul lui Țichindeal se grupează și alți
 bărbați de inimă și de jertfă, cari, simțind prea
 bine soarta umilită a neamului lor și cuno-
 scând aspirațiunile lui îndreptățite, se unesc la
 o luptă plină de primejdii și suferinți, din
 care luptă pentru o cauză dreaptă abiă urmașii

¹⁾ I. Vulcan: *D. Țichindeal*, p. 9 și 269.

²⁾ Petru Maior: *Istoria bisericei Românilor atât acestor
 dincoace, precum și acelor dincolo de Dunăre, Buda, 1821., p.
 130. (Tipărirea ei s'a început în 1813, dar din cauze necunoscute
 se sfârși numai în 1821).*

lor ieșiră învingători, văzându-ne azi stăpâni pe biserica noastră strămoșească.

În 1807 fruntașii bănățeni: Ștefan Atanasievici din Lugoj, protopopul Gheorghe Petrovici din Belinț, Petru Popovici din Bocșa și Dimitrie Țichindeal, preotul Becicherecului-Mic, înaintează o petiție, în numele tuturor Românilor din Banatul-Timișan, împăratului și regelui Francisc I.,¹⁾ în care cer cu stăruință, ca în locul fostului director al școlilor naționale, Dimitrie Ștefanovici (+1807.), să se denumască de director un bărbat cu caracter moral și înzestrat cu știința recerută pentru acest oficiu, care să cunoască și limba românească, deoarece episcopii cu preoții lor și cu poporul păstorit de ei și directorii școlilor naționale cu învățătorii și cu elevii, neștiind limba românească, nu se pot înțelege fără interpret. Să li se dea de director un astfel de bărbat, care se delătore piedecile creșterii tinerimii române, ca această tinerime la timpul său, luminată fiind prin școală, să șteargă opinia greșită, ce s'a format despre poporul român; un bărbat, care să trezească virtuțile strămoșești în neamul nostru, cari virtuți nu s'au stins, ci stau numai înnăbușite din pricina educațiunii neglijate, ca astfel urmașii, spre cel mai mare folos al binelui public, să fie adevărați Români.²⁾

¹⁾ Probabil, că susnumiții fruntași au prezentat petiția, dată în Timișoara, în persoană Majestății Sale, care în 1807., a călătorit prin Ungaria și a cercetat și orașul Timișoara: Dr. Gh. Popovici. *Istoria Rom. bănățeni*, p. 359.

²⁾ I. Vulcan: D. Țichindeal, p. 66 și 326. (Vezi recursul majestatic în limba latină din 29 iunie 1807, cu subscrierea susnumiților bărbați.)

Această petiție pare a fi cel dintâi act public, în care fruntașii bănățeni stăruesc pe față pentru cultura națională, izgonită prin stăpânirea exclusivă a Sârbilor și asupra școlilor, întemeiate pentru luminarea poporului român. Deodată cu desrobirea școlii, se manifestă și dorința de a cere dela Înaltul Tron episcopi români.

Legăturile de prietenie și sufletul, cuprins de acelaș dor și ideal, aduse cu sine, ca mai mulți bărbați bănățeni și ungureni să-și dea concursul lor la mișcarea, ce luă avânt din ce în ce mai puternic. De acești bărbați, cunoscuți și în viața internă a institutului nostru, Petru Major leagă mari speranțe pentru viitorul neamului nostru. „Spre aceasta bună nădejde poate avea publiculu dela cei cunoscuți întru râvna cea cătră polirea neamului românescu prea cinstiții protopresviteri: Petru Iorgoviciu alu Oraviției și assesoru consistoriului episcopescu alu Vârșietului; Stefan de Atanasieviciu alu Logosiului, și assesoru maritei varmeghiei Crasiovei; Ioan Tomiciu alu Caransebesiului, și assesoru consistoriului episcopesc alu Vârșietului; Nicolae Stoica de Hatiegu, alu Mehadiei...”¹⁾

Când apoi la anul 1812 se puse temelie solidă culturii naționale, prin înființarea preparandiei române din Arad, la care se denumesc de profesori cei mai luminați bărbați români din acele vremuri, lupta de desrobire ierarhică, începută, câștigă un puternic centru de orga-

¹⁾ Petru Maior: Ist. p. Încep. Rom. p. 326—27.

nizare și propagandă, în fruntea căreia stau numiții profesori și aprigul luptător, „seniorul” acestei școli, D. Țichindeal. Duhul acestui centru cultural își revarsă razele sale și asupra ținuturilor românești, cari în mijlocul primejdiilor și suferințelor se sbăteau pentru aceleași idealuri. „60 de preparanți acuma la lume învățători din institutumul nostru cu duhul românesc — în numele Domnului i-amu slobozitu și prestre trei luni iarăși atâția se voru slobozi, dela care am nădejde că va avea împărăția mare interesu, puindu-le în capu la toți vlădică de român să ceară și întru acestu chipu cu câtu mai îndelungu voiu fi eu aici această și alta aurită poftă în mai mulți se va înrădăcină”. Apoi continuă: „Că de s’ar întâmplă să moară vlădicu Aradului, și eu fiind catechetă aicea am nădejde de vreme ce suntu în creditu bonu la Protopopi și la preoți, că se va scoate lucru bine la cale. Scurtu, binele neamului mieu mă interesiruesce....”¹⁾

Date fiind aceste împrejurări, de sine se înțelege, că înființarea preparandiei române din Arad n’a convenit ierarhiei sârbești, care-și dădea seamă, ce urmări poate avea, pentru stăpânirea lor forțată, deșteptarea și luminarea Românilor, supuși iurisdicțiunii lor. Nici denumirea profesorilor la acest institut n’a putut fi pe placul lor, îndeosebi instituirea lui Țichindeal au căutat s’o împiedece, dar puternicul sprijin al nemuritorului Samuil Vulcan, episcop ro-

¹⁾ Vezi scrisoarea lui Țichindeal către ep. S. Vulcan din 6/18 iunie 1814: D. Țichindeal de I. Vulcan, p. 90 și 350.

mân al Orăzii-Mari, a învins toate opintirile contrare ale ierarhiei sârbești.¹⁾ Activitatea literară și națională a energicului Țichindeal le eră prea bine cunoscută. Nu ne prinde deci mirare, când vedem, că acest apostol al bisericii noastre naționale și în calitatea sa de catihet e luat la țință și că activitatea și munca lui, în și afară de școală, e controlată pas de pas.

Luptele cu Sârbii se încep chiar și în viața internă a acestui institut. În Arad erau pe acele vremuri, precum sunt și azi, două biserici ortodoxe. Biserica, numită „Tököliană“, cu hramul sf. apostoli Petru și Pavel și biserica catedrală, cu hramul sf. Ioan Botezătorul. În aceasta din urmă se săvârșia cultul dumnezeesc și în limba română, dar fiind îngustă, ruinată și prin urmare într'o stare periculoasă, nu eră de loc potrivită, ca tinerimea număr-oasă să se poată deprinde în ea în cântarea bisericească românească.

Conferința profesorală aduce acest neajuns la cunoștința inspectorului Nestorovici, nu numai prin raportul său oficios din 26 noemvrie 1812,²⁾ dar și verbal cu ocaziunea călătoriei seniorului Țichindeal la Buda. Inspectorul promite, că va delătură acest neajuns și piedecă a învățământului în cel mai scurt timp, ceea-ce a și făcut, dispunând, ca preparanzii să cerceteze, până se va repara biserica „valahă“, și cea „Tököliană“.

În urma dispozițiunii preagrațioase — zice

¹⁾ Vezi scrisorile lui Samuil Vulcan către Țichindeal, „Iosif Vulcan: imitrie Țichindeal“, pag. 335 și 75.

²⁾ Prot. conf. din 26 noem. 1812, Nr. 4.

conferința în raportul său către consilierul și inspectorul Nestorovici, — am început a cerceta biserica sf. apostoli, în care „îmnurile liturgice“, ca: „Binecuvintează suflete al meu pre Domnul“ („Benedic anima mea Dominum“), le-am cântat românește, ca astfel „numele și autoritatea“ institutului, care s'a înființat aici în Aradul-Vechiu, ca „în cel mai potrivit loc pentru poporul valah“, să fie susținute. Celelalte cântări liturgice, ca „Heruvicul“ și „Pricasna“, sau „Chinoniconul“, asemenea le-au cântat preparanzii, dar în limba slavonă, iar „Neanes“ sau „Sfânt, sfânt, sfânt e Domnul Savaot“ și celelalte răspunsuri liturgice le-au cântat elevii dela școala sârbească, iar preparanzii le-au „secundat“. Nimenea nu ne-a înștiințat oficios, nici episcopul, nici comunitatea, că nu-i convine această ordine în cântări.

În duminica din 16 martie 1813, învățătorul sârbesc, Gheorghe Seculici, și-a așezat școlarii săi în mijlocul bisericii, care eră locul preparanzilor și, contra uzului de până acuma, a cântat cu elevii săi imnul: „Binecuvintează suflete al meu pe Domnul“, „Heruvicul“ și „Pricasna“, pe cari le cântau până acum preparanzii, prin ce s'a produs scandal în biserică și s'a vătămat institutul. Întrunindu-se profesorii în conferință, iau hotărîrea, să se adreseze episcopului P. Avacumovici și să-l roage, ca în virtutea puterii și autorității sale arhi-păstorești, să admonieze pe numitul învățător și să ia dispozițiuni, prin cine și cum au să se execute în viitor cântările liturgice.¹⁾

¹⁾ Prot. conf. din 21 martie 1813, Nr. 19.

În urma jalbei profesorilor, episcopul dispune, ca imnurile: „Binecuvintează suflete al meu pre Domnul“ și „Heruvicul“, într-o duminică să le cânte preparanzii românește, iar celelalte cântări liturgice elevii școlii sârbești slavonește; iar într'altă duminică toate cântările liturgice să le cânte școlarii sârbi. Dar învățătorul Seculici nu voi să respecteze această dispozițiune arhierească. În duminica din 23 martie 1813 insultă din nou tinerimea preparandială. Când începură preparanzii a cânta românește „Binecuvintează suflete al meu pre Domnul“ și „Heruvicul“, îi întrerupse și începù a cânta cu școlarii săi, producând prin aceasta confuzie și scandal în biserică. Tot astfel și la sărbătoarea „Buneinvestiri“, când se aflau în biserică o mulțime de oameni și mulți alți peregrini (multi alii peregrini), doritori a vedea tinerimea preparandială și a ascultă cântarea lor, a pus din nou elevii în locul preparanzilor și nu le-a permis acestora, să cânte. Preparanzii, pentru a încunjură scandalul, se reținură dela cântare, pecând în cealaltă biserică, neavând loc jos, se urcară în cor și cântară întreaga liturghie atât de frumos, încât „oamenii erau mai atenți la cor, ca la altar“. Desbătând conferința profesorală aceste cazuri, se ia hotărîrea, ca să le aducă la cunoștința lui Nestorovici și să-l roage, ca să apere cinstea și vaza acestui „institut național“ de astfel de pângărire (quod unus trivialis docens.... tale institutum, tali tempore.... prostituat).¹⁾ Pe-

¹⁾ Raportul conf. către Nestorovici, copiat de Sever Secula în biblioteca Academiei Române din București, sub Nr. 2444.

trecând inspectorul Nestorovici în primăvara anului 1814 în Arad, conferează chestia cu membrii comunității sârbești din Arad și stoarce dela ei o declarație, prin care își dau învoirea, ca, până când se va repara „biserica valahă“, în biserica lor să se poată tineă 3 zile serviciul divin românește, iar 3 zile sârbește; în dumineci și sărbători însă totdeauna să se săvârșească cultul divin și cântările bisericești în limba slavonă, ca astfel deprinderile religioase și cercetarea zilnică a bisericii din partea elevilor să nu sufere nici o scădere. Catihetului i se impune, că, dacă parohii din loc nu vor să celebreze în limba românească, să celebreze el însuș.¹⁾

Dar așa se vede, că această concesiune, făcută Românilor și întărită la 6 iunie st. v. 1814 prin declarația iscălită de fruntașii Sârbi: Sava Arsici „consul“, Gheorghe Iancovici și Gheorghe Gruici, senatori, Mihail Vasici, notar, Gheorghe Lazar, Gheorghe Illici și Lazar Eremici, tutori, n'a întrunit și consimțământul unor Sârbi mai intransigenți și dușmani declarați ai Românilor.

Marele proprietar și naționalist Sârb, consilierul Sava *Tököly*, făcû arătare la locurile mai înalte, acuzând pe inspectorul Nestorovici, că, sub pretextul instruirii preparanzilor, a introdus cantul „valah“ în biserica sf. apostoli, unde până acum cultul divin se săvârșia în limba ilirică. Cere, ca inspectorul Nestorovici să fie îndrumat, ca 'n funcțiunea

¹⁾ Rescriptul lui Nestorovici din 6 iunie 1814, Nr. 48 și prot. conf. din 30 iunie 1814, Nr. 66.

sa, să se mărginească numai la afacerile școlare și să nu vatăme rândueala bisericească și drepturile altora.¹⁾

Consiliul locotenent regesc dădu ordin comitatului Arad, ca să cerceteze afacerea. Comitatul exmیتe o comisiune de cercetare, în frunte cu asesorul Ignatie Vörös (tablae iudicae assesor), care, prin scrisoarea sa din 27 aprilie 1815, se adresează și episcopului Pavel Avacumovici cu rugarea, ca să-i comunice ordinul lui Nestorovici, prin care i se demândă catihetului Țichindeal, ca să meargă la episcopul și să-l roage, ca să dispună parohilor din loc, să săvârșească slujba dumnezească în „limba valahă“ și dacă aceștia nu vor voi, atunci să slujască însuș catihetul. Episcopul, prin scrisoarea sa din 2 maiu 1815, răspunde asesorului Vörös, că a primit dela Nestorovici un act oficios, în care se roagă, că, după ce comunitatea ilirică din Arad a permis, ca elevii să cânte 3 zile românește în biserica sf. apostoli, să poruncească preoților din loc, ca în cele 3 zile, serviciul divin de dimineață, să-l înceapă înainte de timpul școlii. Episcopul în urma acestei cereri a și chemat la sine pe preoții locului și i-a îndatorat verbal, ca cultul divin de dimineață să-l înceapă înainte de timpul prelegerilor. Mai târziu a venit la el catihetul Țichindeal și l-a rugat, arătându-i scrisoarea inspectorului Nestorovici, ca să poruncească parohilor din loc, ca în cele 3 zile, să săvârșească și slujba dumnezească în limba

¹⁾ Rescriptul loc. regesc. Nr. 24971/1814. Arhiva comit. Arad.

românească. Episcopul chemă din nou la sine preoții și informându-i despre dorința lui Nestorovici, aceștia declarară, că ei nu știu celebra sf. liturghie în „limba valahă“, nici n'o mai pot învăța, deci s'o celebreze însuș catihetul, conform dorinței lui Nestorovici.¹⁾

În privința acestor conflicte, ne lumărește pedeplin următoarea „relație“ a catihetului Țichindeal către conferința profesorală, pe care o lăsăm, să urmeze în întregime:

„Lăudate Conses !

Intru urmarea mie dela Lăudatul Conses sub 30 iunie 1814, de a se aduce întru împlinire milostiva rânduială a De înalt și bun neam născutului Domn Conzilier a scoalelor inspector, și a institutului Director Ștefan Uroș Nestorovici de 17 iunie 1814 întru luare de seamă a mergeri Preparanzilor la biserica de aici a S. A. Petru și Pavel dat, cu cuvinciosa cinste a mea Relație lăudat. Conses Literar Românesc pon înainte.

Spre a mea în rândul mergeri preparanzilor la biserica S. A. Petru și Pavel Înalt Preaosfinției sale D. Diecezalnicului Episcop Pavel Avacumovici sub 16 iulie dată în scris aplecată rogăciune; bine au voit întru aceeaș ziuă după amiazăzi Înalt Preaosfințitul D. Diecezalnic Episcop, precum pre D. Protopezviter al locului George Alexici, așa și pre Parohialnicii preoți cu numele D. Georgie Petrovici

¹⁾ Esebitul de sub Nr. 129/1815. Arhiva Consistorului din Arad.

Paroh și Asesor c. Conzistorium., D. Ioan Crestici Paroh și Asesor c. Conzistorium., D. Savva Seculici Paroh și al patrelea D. Iacob Lazarovici Paroh, în Rezidenția sa la sine ai adonă, unde și pre mine de față mau chemat, făcând această rânduială: ca de acum înainte Preparanzii carii cu mare a lor scădere în celea bisericești S. Țeremonii practicești, până acuma în biserica hramului S. Ioan au mers, în biserica S. A. Petru și Pavel, unde după voirea comunitetului sau îngăduit ca 3 zile Românește și 3 zile Serbește să se cânte, și cetească, să meargă și la 5 ciasuri dimineța cârnicul în toate zilele la Dumnezeiasca Utre-nie, ca să poată fără scădere scolasticeștilor ciasuri Preparanzii în S. biserică petrece, clo-potul să tragă.

Și fiindcă Preoții toți patru înaintea Epis-copului sau declarat, că ei Românește a slugi nu știu, au remas ca în zilele Românești Ca-teheta să poată slugi. Așisderea fiind că aceeaș biserică nici cărți Românești are, lăudatul Con-ses de unele ca acele are de a se îngrijă.

Dopă săvârșirea aceștii milostive Archi-păstorești făcute rânduiei, au ieșit D. P. Savva Seculici înainte cu aceste cuvinte, care D-lui Diecezalnic Episcop în prezenția tuturor aciea adunați mai sus pomeniți D. Parohialnici Preoți și D. Protoprezviter cu gura sa înainte leau pus, zicând: Precum că după ce sau dus D. de înalt neam născutul D. Conzilier din Arad la Buda, făcând aici rânduiala bisericească, carea rânduială înțelegându-o D. Conzilier Savva Tökeli au chemat la sine pre D. Paroh

Savva Seculici, și această poruncă i-au dat ca îndată cum vor veni Preparanzii la biserică, și vor începe Românește a cânta, să-și curme Slujba, și afară pre Preparanzi săi scoată, închizând biserica; la care au răspuns mai sus pomenitul D. Paroh, că el acea nu cutează a face, fiind aceasta cu totul împotriva chemării sale, ci el pre lângă acea va rămânea, ce va porunci Episcopul seu.

Dopă aceasta au mai adaogat mai sus nomitul Conzilier Savva Tökeli, că dacă aceasta nu va face, totuș să nu lese a nui face de știre vremea venirii Preparanzilor la biserica S. A. Petru și Pavel, ca știind Domnia sa aceasta, să poate trimite inășul seu la biserică, pre Preparanzi afară săi scoată, biserica să o închidă, și cheile la sine să ia.

Aceasta din spusul gurii D-lui Paroh Savva Seculici D-lui Diecezalnicului său Episcop, fiind și eu ca și ceealalți D. Parohi de față, cu auzul urechilor mele am ascultat, despre care având cinste cu aplicăciune Lăudatului Conses a mea umilită relație după cujeț a o da cu toată cuvincioasa cinste sînt

Al Lăudatului Conses Literar Românesc

În Aradul-Vechiu, 17-lea Iulie 1814

aplecată slugă

Dimitrie Țichindeal
cateheta¹⁾

Știind Sârbii, că sufletul mișcărilor de desrobire națională-bisericească e catihetul Țichindeal, se folosesc de toate mijloacele, pentru

¹⁾ Arhiva seminarială.

a-l delătură dela școală. Fac arătări contra lui la locurile mai înalte, acuzându-l, că absentează adeseori dela prelegeri, e neastâmpărat (inquietus) și immoral (immoralis) și că Arădani n'ar fi prea mulțumiți cu metoda lui de învățământ. În urma acestor acuze, consiliul loc. regesc, prin rescriptul său din 22 iunie 1813, Nr. 14623, aduce la cunoștința episcopului, Pavel Avacumovici, că Majestatea Sa a dispus, ca să se cerceteze temeinic, întrucât sunt motivate aceste pări și cu investigarea a însărcinat comitatul Aradului. Episcopul e recercat, ca, întrucât dorește și află de lipsă, la acea cercetare să fie reprezentată și dieceza, să esmită pe cineva fără amânare.¹⁾ Antonie *Bánhidi*, „processualis iudex nobilium“ al comitatului Arad, transpune acuza contra lui Țichindeal și magistratului orașului Arad, cu porunca, ca să cerceteze, ce plânsori au cetățenii orașului contra lui. Magistratul cercetând afacerea, încunoștințează pe judele Bánhidi, că s'a cetit în public acuza contra numitului catihet, dar cetățenii, adunați în număr mare, au declarat, că n'au nimic contra catihetului Țichindeal, care fiind un om de inimă și înțelept, e vrednic de toată lauda (omni laude dignum esse) și că în toată privința sunt mulțumiți, precum cu modul lui de predare, așa și cu caracterul lui moral. Despre metoda lui de propunere și direcțiunea școlii preparandiale a dat raport favorabil.²⁾

¹⁾ Arhiva Consistorului din Arad.

²⁾ Protocolum sessionis magistratus civici Aradiensis die 15 Sept. 1813 in politico oeconomicis celebratae. Arhiva oraș. Arad. Eșebitul Nr. 87/1813, Arhiva Consistorului.

Vedem aşadară, că deodată cu deschiderea preparandiei din Arad izbucniră şi mai tare conflictele între cele două neamuri înduşmănite. Fruntaşii români şi dascălii acestei şcoli lucrară, începând cu anul 1813, pentru realizarea programului de desrobire naţională-bisericească, cu atâta bărbăţie şi zel, încât goana fără milă şi terorizarea Sârbilor nu-i pută împiedeca în acţiunea lor oportună, de a dobândi episcop român în Arad, ceea ce după un şir lung de lupte şi suferinţe şi câştigară.

În 9 septembrie 1813, episcopul Samuil Vulcan,¹⁾ încunoştinţează pe „iubitul său fiu“, Dimitrie Țichindeal, că „scrisoarea cea deunăzi — acuma e gata pentru aceea de cumva părintele protopop dela G. nu poate să vină după ea, scrie-mi ca așisderea prin părintele Farcaș de vei socoti a fi bine să ți-o trimitu“.²)

Această „scrisoare“ este, fără îndoială, conceptul petiției clerului și a poporului român din dieceza Aradului, care, în traducere românească, se începe astfel: „Neamul și preoți-

¹⁾ Episcopul, *Samuil Vulcan*, își trage originea dintr-o familie imigrată la noi din România în jumătatea a doua a veac. XVII. S'a născut în Blaj la anul 1758. După absolvirea școlilor din Blaj, episcopul Orășii-Mari, *Dragoș*, l-a trimis în seminarul S-ia Barbara din Viena, unde a făcut cursul teologic, iar după absolvire fu denumit de împăratul Iosif II. prefect de studii, apoi vicerector al aceluiaș seminar. Pe timpul petrecerii sale în Viena a instruit în limba română pe principele moștenitor Ferdinand (V. 1835—1848). La 1788 fu canonic, 1792 vicar general, iar la 1806 fu numit de episcop gr.-cat. român al Orășii Mari. A luat parte și a sprijinit toate mișcările culturale-naționale ale timpului său. În reședința lui a aflat azil *Șincai*. El a ajutat pe *Petru Maior*, *Țichindeal* și pe toți câți se luptau pentru idea națională. A întemeiat gimnaziul român din Beiuș 1828. După o păstorire de 33 ani răposă la 1839.

²⁾ I. Vulcan: D. Țichindeal, pag. 77 și 337.

mea românească din Eparhia Aradului de legea Grecească neunită, cu cea mai aplecată și credincioasă subpunere îngenunchind a să rugă îndrăznește, ca prea Sfințita Maiestatea Voastră după moartea cestui de acum Episcop Pavel Avacumovici, Lor Episcop de neam Român, cu sângele și cu inima Român, după milostiva Sa îndurare ale da bine să voiască¹⁾

Țichindeal primește petiția, compusă în latinește pentru împăratul de nemuritorul Vulcan, în 19 sept. (1813), însoțită de următoarea scrisoare:

„Fiule !

De vei căpăta vreu un scriitor bun între preoți, care să scrie mai frumos decât este aceasta scrisă, dă să o scrie, că eu voind, ca nu cum-va să vină lucru la iveală, n'am cutezat a-l da să-l scrie la altul, fără numai la nepotul meu, însă și așa precum este scrisă poate să meargă.

Bine ar fi de ar putea doi din cler să meargă cu dânsa, să o deie la Împăratul în mână, și apoi și la alți domni să o comendălească cerere. Mai ales prințului Karl, prințului Maximilian, sfetnicului conferențial Loreanți, Archiepiscopului Hohenwart, în cancelarie la Prezeșu, și la referent și la alții, Palatinușului și altora cărora veți socoti a fi de trebuință.

¹⁾ Titlul petiției e: „Înălțate Impărate, Domnule Domn, mult îndurate prea milostive!“ Vezi „Foaia Diecezană“ din Caransebeș, Nr. 9—1886. Vezi aceeaș petiție și în „Cartea de aur“ de V. Păcățian, Sibiu 1904, vol. I. pag. 139—148.

Eu aş socoti, cum-că mie încă ar trebui ca clerul, care se va iscăli în instanția aceasta să-mi scrie batăr cât de scurtă, şi în limba românească, o rugămintă ca aceea, ca întru aceasta şi eu să vă ajut, că având eu o scrisoare ca aceasta cu mai mare cutezare oi putea lucră, ce voesc a face tocmai de nu-mi vor scrie.

Despre toate ce veţi lucră de amăruntul să-mi scrii¹⁾

Primind Țichindeal „instanția“ prin părintele Farcaș²⁾, răspunde în 19 decemvrie 1813 lui Vulcan, că a dat-o unui prieten încrezut al său, asesorului comitatului Timiș, Szántó, care „şi el alta menunat iarăşi scopului cei d'întâi asemenea a lucrat“, una pentru împăratul, alta împărătesii, cardinalului Hohenwarth, prințului de coroană şi altora, una şi pentru episcopul Vulcan. „Toate aceste în mai multe originaluri curat se prescriu şi acuma pre sărbătorile ceste viitoare mă voi grija de subscrierea clerului şi apoi fieştecare la locul e se va trimite.

Însă mai nainte de aceasta unii din Protopopi voesc a aveă parola Preosfinției Tale, nu cumva pentru dragostea protopopului Orăzii mari vei face pe Igumenul fratele lui Episcop la Arad, (căci aceasta să ştie, că acela va fi Episcopul pre care vei voi Preosfinția Ta, aibă

¹⁾ I. Vulcan: D. Țichindeal, p. 77—78 şi 337—338. (Anul lipseşte, dar e desigur 1813).

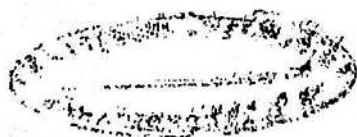
²⁾ Vezi notița scrisorii dela 19 sept. (1813) a episcopului Vulcan, iar Țichindeal la călcăiul scrisorii sale din 19 dec. 1813 recunoaşte, că „scrisorile îmi vin bine prin Farcaș!“. Iosif Vulcan: D. Țichindeal, pag. 78—79 şi 338—339.

nu aibă multe votumuri) și aceștia deși arată că sunt români din Ardeal, nu e adevărat, căci muma lor spune aicea, că ei sunt de viță de muscal, sau ruși și eu pot crede, că Igumenul e cu părul tare roșu. Și mai pe urmă și aceasta cer că să arăți pre cine ai aveà voie a fi Episcop la Arad, nu cumva unii să se ostănească, și alții de-a gata să între întru bucuria Episcopiei, și mai lesne aduce la subscriere. Eu am îndrăznit aceasta a spune și mă rog de iertăciune, că *ce nu aș îndrăzni eu pentru binele neamului meu zice oricui-va ceva*".¹⁾

De sine se înțelege, că această mișcare nu putea, să rămână neobservată din partea Sârbilor, cari aveau cunoștință despre nemulțămirile Românilor, ale căror frământări și reacțiuni le priveghiau cu ochi ageri.

Mitropolitul din Carloveț, Ștefan Stratimirovici, încunoștințează pe episcopul Aradului, Paul Avacumovici, prin scrisoarea sa din 31 maiu 1813, că i s'a raportat, că catihetul școlii pedagogice din Arad, D. Tichindeal, intenționează a înainta în numele „națiunii valahe“ o „instanță“ la Înaltul Tron, în care, mulțămind Majestății Sale pentru înființarea preparandiei române, îl va ruga, ca în viitor să denumească Români de episcopi pentru „națiunea valahă“, deoarece episcopii sârbi, necunoscând limba poporului român, nu pot purta diregătoria lor spre binele bisericii și al poporului. Această „instanță“ numitul catihet și colegul său Con-

¹⁾ Opul citat, pag. 78—338.

stantin Diaconovici o poartă în secret prin diecezele Aradului, Timișorii și Vârșetului, îndrăznind a înduplecă preoții, s'o iscălească.

Demândă episcopului, ca pe Țichindeal să-l citeze înaintea Consistorului și să-l ispitească în chestia „instanței”.¹⁾

În urma acestui ordin, episc. Avacumovici invită pe Țichindeal și Diaconovici-Loga în fața Consistorului, pe ziua de 7 iunie 1813, prin următoarea scrisoare:

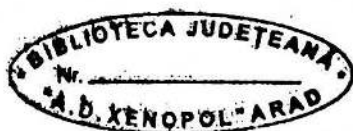
„Binecucernice D. Catiheta, și bineînțeleptule D. Professoru, mie iubiților !

De vreme ce mie asupra Domniilor voastre niscare ponoslu sau datu înainte; Drept aceea, ca să se poată lucrul acela mai bine a înțelege amu voi avă înștiință pe mâne, adecă pe 7-lea zile lunii și anului curgătoriu după vechiul calendariu la 10 ciasuri naintea de amiazăzi la Consistorium amândoi a veni să nu lăsați”.²⁾

Dar Țichindeal și Diaconovici-Loga nu se prezentară și așa fură din nou citați pe 9 iunie, când deasemenea nu se înfățișară, ci adresară episcopului următoarea scrisoare plină de demnitate:

¹⁾ Protocola Consistorialia anni 1813, sessio 9-a (arh. consist.)

²⁾ Scrisoarea e din 6 iunie 1813, Nr. 87 consist, (arh. consist.).

*„Înalt Preosfințite, Înalt Preavrednice D-le
Episcope ;*

Domnule nouă milostive !

Scrisoarea Înalt Preosfinției Voastre, sub 6-lea Iunie 1813 la noi trimisă, prin carea pre noi subscrișii pentru neșce ponosluri asupra noastră aduse pe 7-lea Iunie a. c. la Cinstitul Consistorium a ne chema, bine ai voit. La carea urmează al nostru întru acest chip preaplecat respons:

Adevărat, că de am fi fost noi dela Înalt Preosfinția Voastră pentru vreun folos a bine-lui comun și a neamului nostru, sau pentru vreo mai bonă stare a Institutului acestuia literalicesc, la sfatul cel părintesc chemați; atunci fără de nici o îndoială la Preosfinția Voastră cu aplecăciune a intra și sfatul cel păstoresc întru adâncul inimii mele al primi și al împlini totdeauna gata sântem, așa, ca și până acuma.

Iară de vreme, ce bine ai voit nouă îndrept a ne spune, că pentru nescari ponosluri la Cinstitul Consistorium sântem chemați; drept de ce ating aceste ponosluri de legile canonicești ne rugăm să ni-se deă în scris și vom responde; iară de ce ating de ceale politicești, aceleași pe calea, cea dreaptă a le trimite; că noi altmintrelea în așa lucruri a ne slobozi nu putem, știind întru așa întâmplare, unde și înaintea cui avem a responde? Drept aceea remânem în sfera noastră. Întru altele încre-

dințindu-ne acoperemântului Înalt Preosfinției
Voastre rămânem

A Înalt Preosfinției Voastre

În Aradu vechiu 7^{lea} Iunie 1813.

Preaumiliții slugi

Dimitrie Țichindeal

*Parohul Becicherecului mic, a școalelor
prepar. catihetu.*

Constantin Diaconovici

a institutului literalicesc profesor¹⁾

Consistorul din Arad, care pe acele vremuri se compunea, afară de episcopul președinte, din asesorii: Mihaiu Manuilovici, președintele Consistorului din Oradea-Mare; Moise Manuilovici, egumenului mănăstirii Hodoș; protopopii: Gheorghe Alexici al Aradului, Gheorghe Chirilovici al Șiriei, Teodor Popovici al Chișineului, Grigorie Chituța al Ienopolei; parohii: Ioan Cristici și Gheorghe Petrovici ai Aradului și Vasile Caracioni, din Peșca; Paul Mihoky, notar; Emanuil Pulio, fiscal și Atanasie Boțco, interpret²⁾ — luând în desbatere această scrisoare, hotărăște, ca numiții profesori să răspundă la „niște întrebări din 9 puncturi” în această afacere.³⁾

Țichindeal își înaintează în 16 iunie st. v. răspunsul energic la aceste „întrebări”, care răspuns episc. Avacumovici îl trimite mitro-

¹⁾ Arhiva Consistorului. — Nr. 55/1813.

²⁾ Vezi: Protocola Consistorialia anni 1813.

³⁾ Scrisoarea din 10 iunie 1813, Nr. 87 consist., în care Țichindeal recunoaște primirea a celor 9 întrebări prin parohul locului, Nicolae Dimitrievici.

politului din Carloveț. Acesta, prin rescriptul său din 20 iulie 1813, demândă episcopului Avacumovici, ca pe catihetul Țichindeal, pentru că n'a dat ascultare cuvenită superiorității sale, să-l infrunte și să i se spună, că dacă în viitor va cădea în aceeaș greșală, debunăseamă se va aplică față de dânsul „Censura Ecclesiastica“. ¹⁾

Dar aceste șicane și persecuțiuni nu înfricară pe înflăcăratul luptător. El continuă lupta cu aceeaș îndârjire și râvnă, „nu după voia clerului mai mare sârbesc, de care mie nici cât îmi este frică, *deși el oțel și eu voi fi cremene*“.

În 3 ianuarie 1814 încunoștințează pe patronul său, că „instanția e gata și acuma e în mâna mea, curând va veni la mâna Preosfinției Tale“. Trebuie să se grăbească cu ea, pentru că episcopul Avacumovici e bolnav de picioare și nu poate mânca. Cere sfat, când s'o trimită la locurile mai înalte, deoarece unii dintre preoți sunt de părerea, ca să n'o trimită, până ce-i episcopul încă viu, pentru că înțelegând mitropolitul, va întrebuița toate puterile, ca să împiedece lucrul, ci abia după moartea episcopului, când mitropolitul nu va avea timp să strice cauzei, „iar mai pre urmă așa s'a lăsat să-mi scrii cum vom face, ca să fie mai bine“. ²⁾

Tot în scrisoarea aceasta se plânge contra „speculantului Sava Arsici“ și exclamă:....

¹⁾ Actul de sub Nr. 87/1813. Arhiva Consistorului din Arad.

²⁾ Iosif Vulcan: opul citat, pag. 81—82 și 341—342.

„O de-ar putea cumva, să ne descăţăm de sârbeştii mai marilor noştri!“ Apoi continuă: „Preosfinţite! şi dacă nu te voi fi rugat în lumea aceasta vreodată, acum te rog întrebuiţează mijlociri să cază din directorie cu totului Arsici Moisi director: Caransebeşu, că ce face omul acesta nu e de spus şi acesta e spre mare uciderea noastră Românilor, imposturile sunt vrednice de a fi fost el spânzurat, iar acum încă transferiruescă la Giula de director şi în locul lui pune pe Radovanovici, care nu scie românesce directoru la Români nu sciu ce gândeşte Nestorovici“.

În scrisoarea din 10 ianuarie 1814 roagă din nou pe episcopul Vulcan, ca să 'mpiedece denumirea lui Moisi Arsici de director, că „e un om smintit aş zice la creer, însă îl văd înţelept pentru punga sa. Omul acesta e viclean, prefăcut, făţarnic, scurt — Sârb, de călugări, otrava oamenilor, adăpat, şi este astăzi spre mare stricăciune Românilor“. Şi dacă va ajunge director, se teme, că va face turburare între preoţi, că „iarăşi Sârb loru-şi episcop să ceară, puind înainte, că prin Român se vor face uniţi“, ba a 'nţeles, că mitropolitul din Carloveţ vrea să-l facă arhimandrit, prin ce socoteşte poate, să-l pună episcop la Arad, „apoi atunci ferice de Români“.¹)

La P. S. al acestei scrisori întreabă, că oare fi va bine, ca unii dintre preoţi şi proto-popi să iscălească instanţa către împăratul cu literele obişnuite sârbeşti, fiindcă nu ştiu alt-

¹) Iosif Vulcan: Dîmtrie Tichindeal, pag. 83—84 şi 343—344.

mintrelea, sau alții să le subscrie cu litere latinești?

La scrisoarea lui Țichindeal din 19 decembrie 1813, răspunde episcopul Vulcan la 21 ianuarie 1814. Îl liniștește pe „fiul său“, că el nu dorește altceva, decât ca Românii neuniți să dobândească „acel privilegium din Ardeal al clerului unit din vremi neștiute, iară acelui neunit, când s'a ales acuma mai decurând Episcop Moga, ca prin voturi să alegeți 3 fețe bisericești, pe cari să-i arătați la înalta Curte, ca pre una din acele, să o aleagă Episcop“.¹⁾

Țichindeal arată petiția Românilor („instanția clerului“) și asesorului Vörös, și i-o dădă „ca să-o comendeluiască vicespanilor și aceștia mai încolo“. Despre aceasta încunoștință prin scrisoarea sa din 9 maiu 1814 pe episcopul Vulcan, care în 27 maiu îi răspunde, că nu știe, bine a făcut sau ba, pentrucă nu-l cunoaște și nu știe, ce sentimente nutrește cătră clerul și neamul românesc. Crede, că cererea Românilor va fi cunoscută și clerului sârbesc. Vörös și Szántó n'au fost la el. De vor veni îi va vedeă bucuros „și de mi-ar fi adus cererea clerului despre Episcopul Aradului, și eu aș fi putut grăi și Împăratului și altora pentru lucrul acesta și eu fiind despre partea varmegii aceștia ablegatu la Împăratul după ce se va întoarce la Viena“.

Iar la călcâiul scrisorii adaugă următoarele cuvinte caracteristice pentru vremile acelea: „*Iar nu potu să nu laudu, cumcă pre*

¹⁾ Iosif Vulcan: opul citat, pag. 86 și 346.

Preparânduși îi învățați a scrie cu slove latinești, fiind aceasta începutul culturii“.¹⁾

Fiind Țichindeal un temperament înfocat și neastâmpărat pentru binele neamului său „năcăjit“ — nu putea aștepta moartea ep. Avacumovici, care, deși rău bolnav, muri abia în 1 august 1815,²⁾ ci se grăbi, în conștelegere, fi rește, cu ceilalți tovarăși de luptă, a trimite „instanția“ fără „diputirți“, în care aveă să se desvălească Majestății Sale nemulțămirea și dorința neamului românesc și să-l roage, „ca după moartea lui Pavel Avacumovici Episcopului a Diecezei Aradului, în locul lui Episcop de Neam Român, după mila Voastră să li se dea“.³⁾

Deodată cu sfârșitul lunii maiu 1814, s'a trimis această petiție la Viēna, care, prin conținutul și motivele temeinice și drepte, ce le conțineă, puse temelie solidă evoluțiunilor, ce urmară pentru emanciparea și desrobirea desăvârșită a bisericii române de sub stăpânirea sârbească.

„Șapte săptămâni se petrecură“, scrie Țichindeal, într'o scrisoare din 18 iulie 1814, episcopului Vulcan, „de când cu duo pacheturi, unul mai mic de aicea îndrept, iară altul mai mare preste Oradia-mare, amânduo de o cuprindere, adecă rugăciunea clerului al diece-

¹⁾ Vezi scrisoarea public. de Iosif Vulcan în „D. Țichindeal“ pag. 87-347.

²⁾ Protocola Consist. anni 1815.

³⁾ Vezi „Petițiunea“, publ. în „Foaia Diecezană“ din 1886, Nr. 9.

zei Aradul mai adăogând osebit o rugăciune și pentru mine întru luarea de seamă a strămutării mele din această diregătorie la Vienna în curtea sfin. Varvarii, în mâna Preosfințitei Tale să se deie, am trimis¹⁾ și-i cere totodată sprijinul pentru sine, îndeosebi însă „pentru ridicarea căzutului și de Sârbi sugrumatului neam românesc“.

Acest episcop, apostol al culturii și neamului românesc, adevărat episcop român, pentru care Țichindeal avea o deosebită dragoste fiească, povățui și încurajă pe fruntașii eparhiei Arad, prin sfaturile sale binevoitoare și părintești, și-i sprijini în acțiunea lor de desrobire națională-bisericească prin vaza și influința sa câștigată în afară, îndeosebi la curtea din Viena, deșteptând cele mai bune speranțe și pentru acea parte a neamului său, care gemea sub jugul ierarhiei sârbești. Îndată după moartea episcopului Paul Avacumovici, se interesă și mai mult de soarta acestei eparhii, spre care se îndreptară privirile tuturor, pentru de a-i da un caracter curat românesc, prin dobândirea unui episcop român.

În 17 august 1815 scrie lui Țichindeal, că „de n'ați avut grije până acuma să deputăluți trei preoți și trei mireni, carii în numele Clerului și a neamului din Eparhia Aradului să meargă la Vienna, și să ceară dela Împărăție, ca Arhiepiscopul dela Carlovăț, să nu numească Episcop la Arad și să poruncească ca Clerul să se strângă, și să candidăluască

¹⁾ Vezi scrisoarea, publ. de Vulcan: op. cit. p. 91 și 351.

Împărății preoți vrednici de Episcopie, acum alergați la Protopopi și deputălească¹⁾

Tot în această scrisoare ep. Vulcan le propune totodată și persoanele, cari să se trimită ca deputați: „Eu cred că din Cler s'ar putea deputălu *Protopopul dela Gașa*,²⁾ tu și încă unul, care ar vrea să meargă, iar dintre Mireni ar putea să se trimită *Directorul Püspöky, Nicoară*, și încă altul oare-careva³⁾ Apoi adaugă cuvintele semnificative: „Și aceștia pentru cheltuială să vină pe la mine“. Iar după ce le dă sfatul, ca mandatul deputației să fie înțărît „și dela tisturile varmegii Aradului“, promite cu multă căldură și intervenirea sa la locurile conducătoare și cu influință din Viena: „Eu cu poșta cea mai de curând oi scrie la Rainer prințul, la Lorenț consiliarișul, la Archiepiscopul din Vienna, și la Episcopul Rudnay. Iar încât e pentru cheltuială cereți și dela Egu-menul din Bezdin⁴⁾ și umblați cu grabă, să nu ne taie Sârbii pe dinainte.⁵⁾

Îi îndeamnă, ca să se înțeleagă între sine, că pe cine ar dori de episcop la Arad, căci se poate întâmplă, ca împăratul și regele să nu admită candidarea din partea clerului, ci să denumească el deadreptul pe viitorul episcop.⁶⁾

¹⁾ Vezi scrisoarea, publ. în op. cit. p. 93 și 353.

²⁾ Gheorghe Chirilovici.

³⁾ Aceeaș scrisoare.

⁴⁾ Isaia Mihailovici.

⁵⁾ Acelaș izvor.

⁶⁾ Din scrisoarea ep. Vulcan, din 21 noemvrie 1816, publ. în op. c., putem deduce, că candidatul Românilor a fost Nestor Ioanovici, care abia în 1829 ajunsese de cel dintâiu episcop român al eparhiei Aradului.

Țichindeal și ceilalți frunțași, ascultând sfatul înțelept al episcopului român, care îmbrățișă cu atâta căldură cauza dreaptă, pentru care se luptau, aleseră o deputație de șase membri: 3 din cler și 3 mireni, cari să prezinte Înaltului Tron „umilita rugăciune a nației noastre... ca și nouă după mila Sa fraților noștri: Românilor din Ardeal neuniți, arătată, episcop de neamul nostru a ne da să se milostivească“.¹⁾

Din „Plenipotenția“, datată din 13 sept. 1815 în Arad și întărită prin iscălire de Ioan Kovács, vicecomitele (subprefectul) comitatului și dată deputațiunii, care avea să reprezinte „clerul și poporul diecezei Aradului“, ne convingem, că în această deputațiune au ales „întăiu pre Preacinstitul Domnul *Grigorie Chituța* protoprezbiterul Borosjeneaului, al doilea Preacinstitul D. *Ioan Popovici* paroh și nămeznicul Zarandi; al treilea pre Preacinstitul D. *Dimitrie Țichindeal* parohul Becicherecului mic și a școalelor preparande românești din Aradu-Vechiu slugărit catihetă; iară din rândul mirenesc adecă întâi pre cel de bun neam născutul și înalt învățatul Domnul *Ioan Pöspechi* a școalelor din țircălomul Orăzii-mari crăiesc directoriu, al doilea pre înalt învățatul *Iosif Santou* al slăv. com. Timiș assesor și avocat, al treilea pre înalt învățatul Domnul *Moise Nicoară*, emeritul canțelistul slăv. com. Bichișului“.²⁾

¹⁾ „Plenipotenția“, găsită de S. Secula în biblioteca Academiei Române.

²⁾ Vezi „Plenipotenția“ amintită.

Când s'a dus această deputație la Viena și cu ce promisiuni s'au ales, nu putem ști din documentele, până acum găsite și studiate. Atâta însă știm, că dintre membrii deputației Moise Nicoară stă în Viena timp mai îndelungat, deși episcopul Vulcan i-a scris „în mai multe rânduri“, „să vină dela Viena, că poate să strice“.¹⁾

Vulcan pare a fi descurajat, când zice la sfârșitul acestei scrisori: „...nădejdea, ca să căpătăm Român am perdut-o“.

În toamna anului 1816, Vulcan se află în Viena, deunde s'a reîntors în 31 octomvrie; în 19 a acestei luni a fost în audiență la împăratul, cu care ocazie a intervenit pentru „iubitul său fiu, Dimitrie“, destituit, fără să fie întrebat, din „diregătoria catiheticească“, unde s'a „nevoit a învăța pe învățători bine“, și pentru ca să i se „facă dreptate“ și cu privire la oprirea „Fabulelor, care au fost pentru Români mult folositoare“.

În această audiență interveni Vulcan și în chestia „instanței clerului și neamului românesc“ din eparhia Aradului, și așa se vede, că a primit făgăduinți mulțămitoare „și despre Episcopie, despre care încă putem să așteptăm bine. — Ce am putut, toate le-am făcut“.²⁾

Acî întrerupem firul acestei schițe în nădejdea, că ni se va da puțință, de a-l continua.

* * *

¹⁾ Vezi scrisoarea din 9/21 iunie 1816, publ. de Vulcan, p. 101 și 361.

²⁾ Vezi scrisoarea din 21 noemvrie 1816, adresată lui Țichindeal, publ. de Vulcan, p. 102 - 103 și 352-363.

Am desfășurat în paginile premerse unele momente din trecutul sbuciumat al neamului nostru, plin de suferințe și lupte, fapte și nădejdi.

Prin înființarea preparandiei din Arad, cu un caracter român și ortodox, s'a pus temelie solidă culturii românești în părțile ei mărginașe și mai amenințate. Numai astăzi, când ni s'a dat să vedem progresele multămitoare, ce le-a făcut neamul nostru, prin forțele sale proprii, pe toate terenele vieții sale, putem apreția pedeplin însemnătatea acestui eveniment cultural și în urmările sale atât de binecuvântat.

Ca un izvor cu unde line și răcoritoare, își revarsă, timp de un veac, acest modest focal de cultură „apa sa vie” în păturile largi ale poporului nostru, deșteptând la o viață nouă, deamă de om, făptura aleasă a Dumnezeuirii; un neam, care, desmoștenit prin legile artificiale, ce i le croi sistemul feudal al vremurilor trecătoare, părăsit de lamura elementelor sale conducătoare, robit sufletește și încătușat în manifestarea liberă a legii sale românești și strămoșești, pareă a fi merit pierii, neavând instituțiuni culturale, temelii de existență și viață în fața luminii, ce se ivi după furtuna marilor evenimente dela sfârșitul veac. al XVIII-lea și jumătatea întâiu a veac. al XIX-lea.

Trec înaintea ochilor noștri sufletești unii dintre aleșii neamului nostru: figurile mărețe ale regenerării și deșteptării noastre naționale-bisericești; bărbații, cari, înțelegând rostul vremurilor și simțind trebuințele arzătoare ale

neamului, erau convinși și știau deplin, că fără biserică și școală națională nu poate fi nici cultură națională, prin care se ocrotesc și cultivă sentimentele religioase-naționale și patriotice ale unui neam, fără de cari existența și viața nici unui popor nu pot fi asigurate și îndreptate spre folosul și binele public. Și așa deodată cu întemeierea centrului cultural din Arad, începură o luptă intensivă pe față pentru desrobirea altarelor străbune: „a legii românești” — de stăpânirea unui neam venetic, format prin împrejurări favorabile ca națiune și biserică privilegiată pentru vremi și trebuinți.

Îi vedem pe acești luptători luminați, puțini la număr, dar tari în convingeri și disciplinați în suflet și inimă, ca apostoli credincioși ai programului, zămislit deodată cu formarea noastră de neam pe aceste plaiuri: păstrarea naționalității noastre prin conservarea și desvoltarea atributelor sale esențiale, ale „limbii și legii românești”. Lupta lor, a cărei legitimitate zace în puterea morală și temeiul natural și dumnezeesc al acestor drepturi, a fost asigurarea existenței noastre naționale-bisericești. Acest program de viață al neamului nostru, această luptă îndreptătită, ce ne-o croește situația noastră între neamuri și împrejurările, ce au urmat și vor urma din aceasta, au produs acea intimitate sfântă, acea înrudire a sufletelor, încălzite de acelaș ideal și conduse de acelaș instinct sănătos, care, în fața primejdiilor, nimici granițele artificiale, ce căutau a se furișă și îngredi în sufletul și modul de gândire al fiilor de acelaș neam și sânge.

Ea făcù tovarăși de luptă pe nemuritorul episcop, *Samuil Vulcan*, cel mai strălucit reprezentant al înaltului cler unit depe acele vremuri, care, întocmai ca „treimea muncitoare și înțeleaptă“¹⁾, ascundea în sufletul său nobil adevărul, că „Unirea trebuie să fie un mijloc și nu un scop, un instrument de civilizație și de reabilitare politică, și nu o unealtă de discordie și cuitropire“,²⁾ — cu *Dimitrie Țichindeal*, săracul și năcăjitul paroh al Becicherecului-Mic și prigonitul catihet al preparandiei ortodoxe din Arad. Această luptă ideală, fără de ambiții deșerte și neîndreptățite și scutită de interese personale și neînțelegerile și certele, ce urmează din ciocnirea ambițiilor și a intereselor particulare, făcù martiri din *Paul Iorgovici* și *Moise Nicoară*.

Au fost eroi și vor fi!

¹⁾ Samuil Clain, Gheorghe Șincal și Petru Maior.

²⁾ N. Iorga: Ist. lit. rom. în sec. XVIII. vol. II. pag. 194—195.

Cuprinsul.

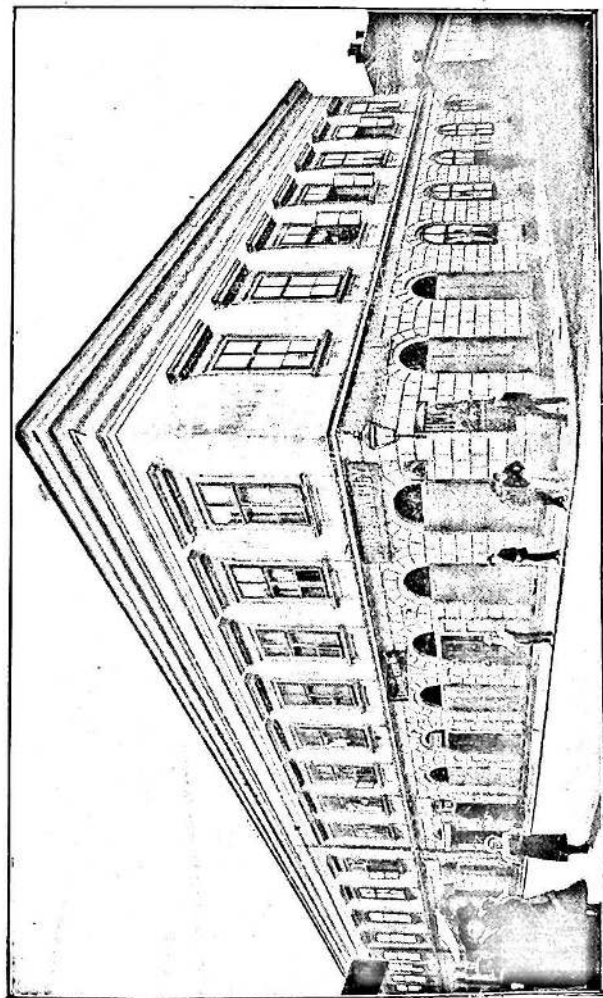
• • •

	Pagina.
Introducere	3— 16
Intemeierea preparandiei	17— 49
Organizarea institutului	50— 57
Mersul învățământului, examenele	57— 78
Educațiunea religioasă-morală și disciplina școlară	79— 88
Salariile profesionale	89— 93
Edificiul școlar	94—100
Întreținerea elevilor, „convictul”	101—111
Începuturile de desrobire națională-biseri- cească	112—147
Încheiere	148—150

[illegible]

Source: *Journal of the American Statistical Association*, 1990, 85, 103-110.

«Casa diecezană din Strada Rákóczy Nr. 20/a, în care s'a împreunat institutul pedagogic cu cel teologic la anul 1875 până la anul 1886.

ARĂTARE^{*)}

DESPRE STAREA ACESTOR NOAO
ÎNTRDUSE SHOLASTICEȘTI

INSTITUTURI

ALE

NAȚIEI ROMÂNEȘTI, SÂRBEȘTI
ȘI GRECEȘTI.

LA BUDA,
CU TIPARIUL CRĂEȘTEI TIPOGRAFII A UNIVERSITATEI
UNGUREȘTI DIN PEȘTA. 1813.

^{*)} Retipărire după textul cirilic.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

CUVÂNT ÎNAINTE.

...

Împrejurări neatârătoare de noi au întrerupt firul lucrărilor începute pentru scrierea monografiei institutului nostru pedagogic, pe termenul de 3/16 Noemvrie 1912, cum eră contemplat să se comemoreze centenarul acestui de Dumnezeu binecuvântat institut. S'a reluat însă firul altor lucrări în proporții mai mari, decât să poată fi terminate în intervalul scurt ce ne mai despărțea de centenar, dela întreruperea lucrării. Ce am pierdut din iluziile de a prezenta pe 3/16 Noemvrie cartea trecutului nostru cultural, vom câștiga în valoarea ei.

Întru amintirea zilei inaugurale, retipăresc aici „Arătarea” lui Dimitrie Țichindeal, care abia se mai află în câteva exemplare ca reliquie în casele bătrânilor noștri. Fie retipărirea aceasta renoirea spiritului marelui dascăl al neamului românesc Dimitrie Țichindeal și a însuflețirii, cu care s'a deschis porțile acestui institut; ca intrarea noastră în secolul al doilea să fie demnă de înaintașii noștri și binecuvântată de Dumnezeu.

Arad, 1 Iunie 1912.

Roman Ciorogariu.

Pentru Shoala Preparandă sau Pedagogicească a Nației Românești.

...

Se vede din experienție, că mulți Români nu numai dintră cei proști, ci și dintră cei mai aleși, covârșirea și folosul acestor de acum noao introduse Shoale din destul al prețui nu știu; această de acum pentru noi aurită epohă, spre folosul său a o întrebuința nu se îngrijesc; și pre lângă atâtea milostive purtări de grije, a preamilostivului Impăratului nostru, ba încă pre lângă părinteasca socotință pentru bună starea și luminarea noastră, nebăgători de seamă se fac. Poate fi că doară pentru aceaia, fiind că despre acest săvârșit și socotință a introducerii Shoalei; și folosului, carele din trânsa fără nici o îndoială va urma, din destul nu sânt încredințați. Pentru aceaia socotesc pre Români prin aceasta din însuși izvorul său luatele documenturi pentru socotința cea adevărată a scopului (sfârșitului) și folosului a toatei Shoalei până acuma introduse mai pre larg ai înștiința.

Introducările dară sânt aceste următoare :

I. Rădicarea Shoalelor Pedagogicești sau Preparande.

II. Introducerea Tasului Sholasticesc în Besearică.

III. Fundația cea de căpetenie a acestor trei Sholi, adică: Românești, Sârbești, și Grecești, carea prin darea de bună voe se va aduna.

IV. Adaojerea zăciuiaiei la plata învățătorilor.

V. Deputația carea va administrui fundația Shoalelor.

VI. Organizația noao a Shoalelor dela locul cel Înalt întărită, carea curând la public se va da.

Noao Introduceri sânt:

I. Shoalele Pedagogicești, sau Preparande.

Așa fealiu de Sholi sânt aceaste, unde adecă Preparanzii, carii se mărginesc spre Educația cea de lipsă tinerimei, și deregătoria Dăscălească asuprăși a priimi voesc, de comun întru toate punerile înainte de îndreptări și morale învățături, ce sânt de lipsă la atare învățături, de săvârșit și mai vartos Practiceaste se pot îndeletnici, și atâte sporiuri au mod loruși a agonisi, cât și ei, după ce vor păși la treapta Invățătoriei (Dăscăliei), pre pruncii cei ce vor fi lor încredințați săi poată cu bun folos îndrepta și povățui. Patriei și Impărăției de folos a fi, carele cu dreptul dela dânșii se și așteaptă.

Așa sholi, a se introduce cu adevărat au fost de mare lipsă, carea vazânduo preamioslostivul nostru Impărat, precum pentru aceasta mare Deregătorie mulți oameni de aceia pre sine oau luato, carii din destul sporiu (din

desclinite stări împrejur și piadece) loruși a căștiga puțințe, ba nici ocazie nau avut.

Și pentru aceeaia tinerimea noastră întru învățăturile ceale de lipsă spre buna Educație nu preamult sporiu face, și starea cea bună a poporului prin aceasta pătimeaște, — de unde și Invățătorii sau Crescătorii pruncilor până întru atâta urăciune pela noi au ajuns, cât pre multe locuri nu mai mult fără numai ca pre crisnicul sau sfătul Besearecii îi socotesc; și cum că aciasta adevărat iaste, fiește carele ne îndoit veade; pentru aceeaia socotim, că această vreadnică de jale stare a Educației (creșterei) pruncilor din lipsa învățătorilor nespornici singură de sine mai multe va cuvânta, de cât ce sar putea aici scrie cu peana, nu e socotința, aici pre cineva a vinovăți, căci întră alte știm, că lipsa aceasta nu o putem altora atâta, cât vremilor celor trecute, țircumstanțiilor (stărilor împrejur), și altor piedeci — prescrie.

Iară Stăpânirii și Monarhii ori căria nui poate fi totdeuna, ca fiii Patriei cei ce vor să fie Cetățeani sau moștenitori, propta, și nădeaideă împărăției, fie cum și fie în ce să se îndeletnicească. Căci de acolo toată buna stare de comun atârnă: de vreame ce mai mare parte a unui trup, sau corpul Politicesc, cu bună socotință trăbue să fie. Pre lângă atâta Înteres al împărăției nu au fost nici cât cu puțință Stăpânitoriului celui bun al nostru nebăgători de seamă să rămână, și pre acest mare la număr și vechiu popor, carele totdeuna cu supunerea și credința cătră Împăratul său sau desclinit, Românesc, Sârbesc și Grecesc, la

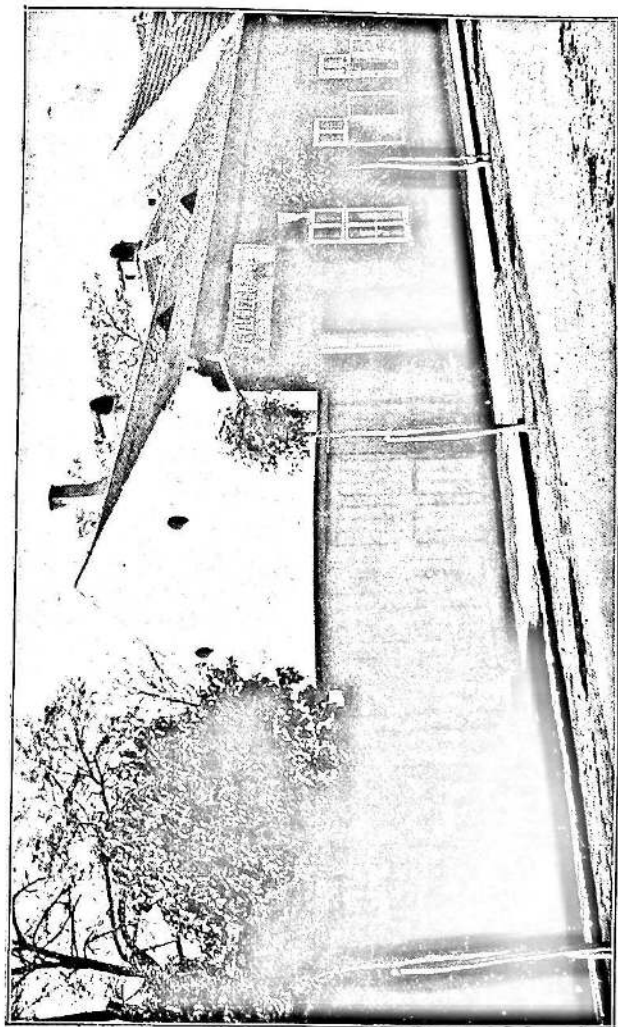
aşa ticăloasă stare săl lase, ca să nui facă mai bună întocmire în Shoalele poporalnice, şi prin mijlocirea acestor mai bună educaţie săi dea.

Deci cu porunca cea prea înaltă a milostivului Împăratului nostru, prin toate locurile, unde se află din neamul nostru popor, în adins să facă cercarea Shoalelor, pre cel de înalt şi bun neam născut Domnul *Uroş Stefan Nestorovici*, al Cesaro-Crăeştei Măririi Consilier (Sfeatnic), şi mai marele a tuturor Shoalelor, ce se află supt Crăimea ţarei Ungureşti, de leage Grecească ne unite Româneşti, Sârbeşti, şi Greceşti Inspector să treacă lau orânduit; Carele cu amăruntul cercând, au aflat, cum că cea mai mare parte a norodului acestuia, în necinste, întru întunearec şi în mare mişelătate zace, mai mult din lipsa educaţiei cei cuviincioase şi bune, de cât din alte oare care pricini. El ca un adevărat iubitoriu de neamul omenesc, şi ca un râvnitoriu al bineului de comun, despre această ticăloasă stare Maiestatei sale credincioasă înştiinţare au făcut, şi lipsa noastră tocma aşa, precum e, o au descoperit. Deci în 9 Fevruarie 1811 Preamilostivul Împăratul nostru au poruncit, ca trei Naţionalnice de Căpetenie Shoale pentru Preparanzi una adecă în Aradu vechiu pentru Români, alta în Sent-Andrieu pentru Sârbi, iară a treia în Peşta pentru Greci săse introducă, şi sau întocmit, ca prin 15 Luni în trei curgeri de 5 luni fieşte carele, care cu sânguinţă va învăţa, întreaga curgere o poate săvârşi, — şi după săvârşirea aceloră prescrise învăţături,

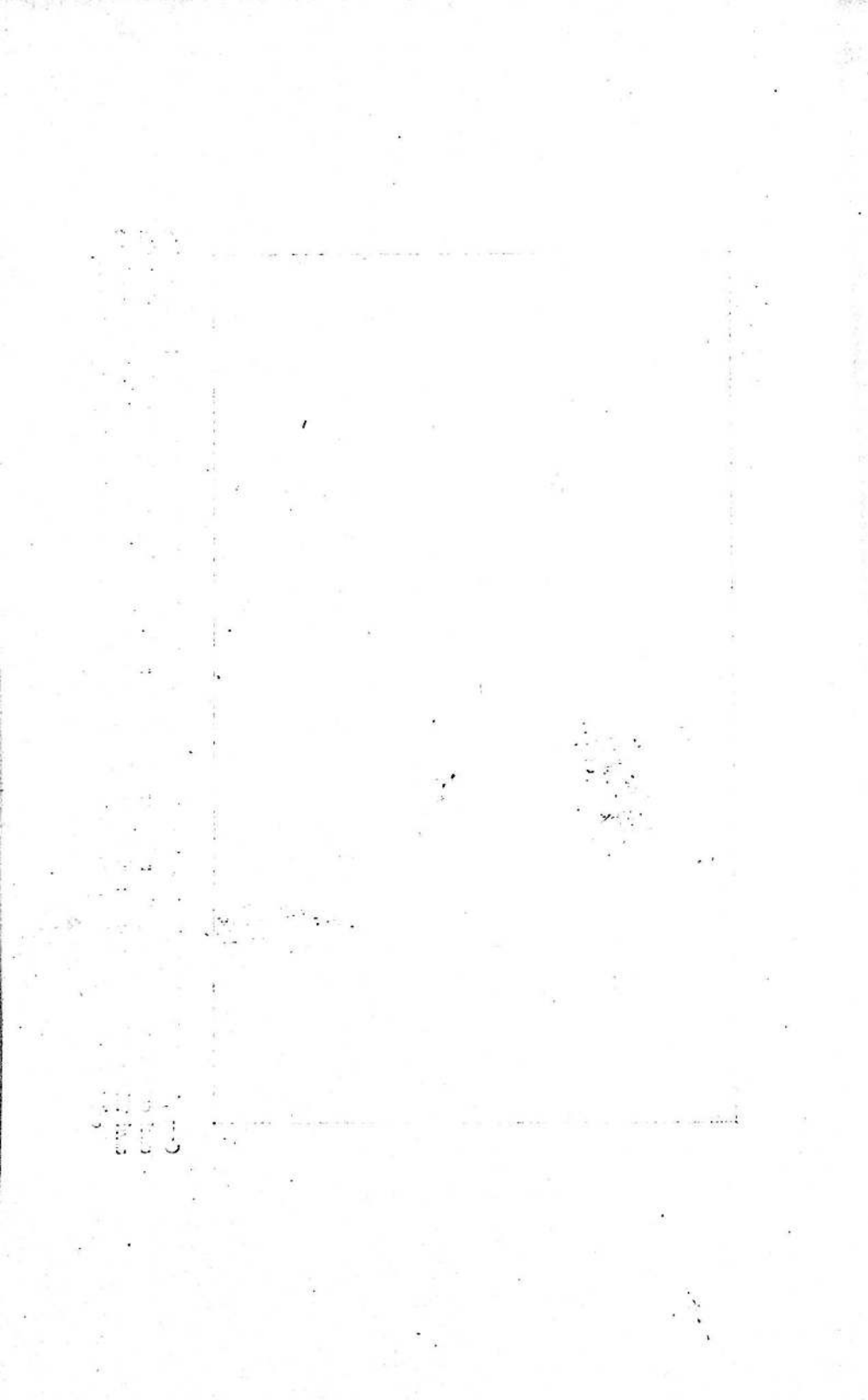
bine știindule, și făcându-se vreadnic de chiema-
rea Dăscăliei, pentru osteneala sa plată va
lua, adecă; Învățătoriu, cu știrea Districtualni-
cului Director, fără de nici o împiedecare va
fi, iară altul nu. — Sau prescris după aceaia
învățături, care în Shoalele Pedagogicești săse
propună. — Au hotărât la fiește carea Shoală
câte trei Profesori, și un Profesor de învăța-
tura Legei, sau Catehetă, cu cuviincioasă plată.

— Și au poruncit mai sus numitului Inspec-
tor al Shoalelor, ca Instrucții (legi) acestor
Shoale să prescrie — punerile înainte de învă-
țături în ciasuri hotărâte să le despartă, ș. c. l.

După această a preamilstivului Împărat
Resoluție, de iznov sau născut lipsă de o casă
pentru shoală, care și cu adevărat întru aceale
strâmte împrejurări era greu, căci fundușul ne
având bani, nu putea cumpăra așa casă; însă
cu ne încetatele îndemnări, și nenumăratele
osteneale ale pomenitului Consiliar, al shoalelor
mai mare luătoriu de samă, bărbatului de
pomenire veacinică vreadnic, al căruia suflet cel
ne iubitoriu de Interesse, și fără de patimă
inimă, cu cea mai curată flacără (văpae) pen-
tru buna stare a norodului arde; și al căruia
numele cel nemuritoriu și strănepoții nostri
din neam în neam cu laude îl vor ferici: și
pre inimile lor ca pre un puitoriu de temeiul
norocirei, veacinice Oltare de mulțemită îi vor
zidi. Cu îndemnul lui, în Aradul vechiu, de
bun neam născutul Domn *Savva Arsici* fiind
atunci Căpitan Orașului, iară acum Burger-
Maister, și Localnic Director pentru trebile
ceale din afară ale Shoalelor Preparande Ro-

Casa „Recopi” (Rehköp), cap de cerb, probabil dela un cap de cerb ce s'a allat până în limbul din urmă pe fața unel case din vecini, de prezent Strada Csernovics Péter Nr. 17). Dela 1812 până la 1875 a servit de școală, iar în anul 1876 s'a stralformat în aluneul diecezan al pedagogilor până la 1886, când aluneul s'a așezat în casele de odinioară ale lui Sava Tökölly din Strada Darányi János Nr. 1, de prezent pendentă de Seminarul diecezan.

mânești, din râvna ce are cătră binele de obște, casa sa, carea se chiamă Recopf pentru shoală pre 15 luni oau dat, întru carea în 3 Noemvrie 1812 cu mare solemnitate înaintea multor feațe Noble și cinstite, sau întrodus, și apoi întru aceiași shoală Preparanzii învățăturile după rânduiala D. mai marelui Shoalelor. în limba Românească au început. Așijderea lăudatul Comunitat al Sent-Andreiului Casa Shoalei zidire foarte frumoasă, cu chieluiala lor rădicată, ca săse areate Credincioși mulțemitori Împăratului, au cinstito în veaci, și de pururea.

Precum și Comunitatea Grecească, a lăudatei Crăieștei Cetăți Peșta spre proponerea D. Consiliar, și mai marelui al Shoalelor luătoriu de seamă, cu împreună înțeleagerea Comunitatei Românești de acolo, la a lor împărătească Crăiască Mărire în semnul supunerii cei credincioase, o parte din Cassa Sholei, care e acolo cunoscută, și ambelor Comunități comună, spre întrebuințarea Sholei Pedagogicești cu mare bucurie, și îndestularea inimei lor au dăruit, care în 10 Noemvrie 1812 cu osebită prăznuire sau deschis.

Cu introducerea acestei Sholi, cu mare râvnă și dragoste aprinsă fiind această Comunitate, 32000 Fl. în Banco-Țidule spre fundația Shoalei lor cei Grecești, iară după întrarea Valutelor (Șainelor) iarăși întru același preț leau înălțat. Și alte 8000 Fl. la fundul Shoalelor Pedagogicești au grăbit ai aduna. O de ar urma și alte Comunități aceștei vreadnice

de laudă Comunitate, mari norociri pentru noi și pentru următorii nostri ar fi.

Învățăturile, care întru aceste Sholi se propun, sânt aceste:

I. *Catehetica*, adică; Învăătura Credinței, cu Împreună tâlcuirea S. Scripturi a legii cei noao și a cei vechi, adăogând și învăătura morală.

II. *Cântarea Besearicei*.

III. *Tipicul*, adică îndreptarea Pravilei, și a ȣeremoniilor Besearicei.

IV. *Pedagogia*, adică învăătura pentru buna educație a pruncilor.

V. *Metodica*, adică modul învățăturai.

VI. *Istoria Țărei Ungurești*.

VII. *Gramatica Românească*.

VIII. *Conȣeptul* adică în limbi de multe fealiuri de scrisori ce sânt de lipsă în viața omenească.

IX. *Matezisul*, adică învăătura carea cearcă suptile Geometricești adevăruri, la aceasta se adaogă îndoită Aritmetica, adică și cea cu numere și cea din cap.

X. *Geografia* ȣării Ungurești, cu producturile naturei, și a Manufacturilor, cătră aceaia Geografia a toatei Europa.

XI. *Limba Nemȣească*.

Toate învățăturile aceste așa sânt orânduie, cât în trei de cinci Luni curgeri, adică în 15 Luni cu iubirea de osteneală, tinărul (Preparandul) ușor leva putea învăța, și săvârși.

Acestor trei Sholi nemijlocit Patron iaste asa Cesaro-Crăiască, și Apostolicească Mărire, Tatăl Patriei *Francisc I.*

Iară Indreptătoriul sau Directorul acestora iaste mai sus numitul, înalt și de bun neam născutul D. Consiliar, și al tuturor Shoalelor de supt Crăimea Ungariei, de leage Grecească ne unite Românești, Sârbești și Grecești Inspector *Uroș Stefan Nestorovici.*

Domnii Professori în Shoala Daco-mănească, Pedagogicească sânt acești următori:

1. Preacinstitul domn *Dimitrie Țichindeal* Parohul Becicherecului mic, Professor de învățătura Legei, sau Cateheta, carele cuvântul lui Dmnezeu precum în shoală, așa și de față în Besearică propoveduiaște.

2. D. *Ioann Mihuț* al Pedagogiei, Metodicei, și al Istoriei țarei Ungurești Professor.

3. D. *Iosif Iorgovici* doctor filosofiei, Matezii și Geografiei Professor.

4. D. *Constantin Diaconovici Loga* al Grammaticiei Românești, Conțeptului Românesc Professor.

Iară în cea Slavenno-Sârbească Pedagogicească Shoală D. D. Professori, împreună cu ceale mai sus numite învățături sânt:

1. Preacinstitul Domn *Pavel Atanașcovici* Preot și Professor legei.

2. D. *Dimitrie Isailovici*, al Pedagogiei, și a Istoriei țarei Ungurești Professor.

3. D. *Cosma Iosici* al Grammaticiei Slaveno-Sârbești Professor.

4. D. *Vasilie Bulici*, Matezii și Geografiei Professor.

Intru cea Grecească Pedagogicească Shoală iaste:

1. Preacinstitul D. *Teodor Georgievici*, Paroh, Peștei, și Nameastnic, Assesor al cinstitului Consistoriu. Professor de astă dată *Hariton de Popovici*.

D. Professori aceștia au deplinită puteare în Consessul lor prin mijlocirea însămnărei Protocolului despre spornicia și nespornicia Preparanzilor, despre slugărirea și remunerația lor, despre călcările Instrucției pedeapse ale hotărâ, după legile ceale prescise judecată a face, și pedeapsa cea judecată sau aflată spre împlinire a o aduce; iară întru întâmplare de multe lucruri de lipsă Protocolul lor spre judecata cea încheiată D. Consiliar mai marelui al Shoalelor Inspector pentru mai bună luare de seamă a trimite se îndeatoresc.

Fiește carele din D. Professori mai sus ziși are asa plată la an 800 de florinți. Iară D. Cateheții unul fiește carele 500 fl. și toți sânt părtași penziei.

II. Introducere iaste Tasul Sholei.

Pentru ca săse poată această Shoală ținea, rădicată iaste din destul fundație fără de nici o greotăte a norodului, și aceasta căutând la constituția moștenirei sau a Patriei noastre, iară despre altă parte spre finanția țircumstanțiilor nu au fost puțină grije; însă pentru buna stare totdeauna grijindu-se cel cu inimă bună Milostivul nostru Impărat au poruncit D. mai marelui luătoriu de seamă a shoalelor, ca pre

lângă aceale izvoară care va afla deputația aceaia de nou introduse, de acum înainte săse câștige, ca prin toate Besearicile noastre al treile tas dea pururea să fie introdus și la toată Comunitatea doao persoane care vor purta de grije, Ctitori, pentru adunarea banilor la fundație săse aleagă, și ei să poarte grija pentru venitul, banii ce se vor aduna într-o lăduță supt trei chiei săse păzească, și după curgerea de trei luni de această dată până se va face altă rânduială, D. Diețezalnicului Episcop dobândind Cvietanție săi predea. Deci banii carii dela norodul de leagea noastră în tasul Sholei se adună, va fi fundația pentru plata Profesorilor Sholei Pedagogicești, dintru carea întâiu D. Profesori plata lor cea de preste an vor dobândi. Al doile: Tinerii cei săraci, însă având osebite daruri sufletești, și carii în adins pentru gătierea cătră diregătoria Dăscălească cu iubirea de osteneală se vor sărgui, și neavând ceale de lipsă spre viețuirea lor, Stipendium (cum era pre vreamea lui *Iosif* împăratul) adegă ajutoriu prin mijlocirea Resoluției mai marelui al Shoalelor Inspector, cât mai îngrabă vor dobândi. Al treile, Cărți morale, adegă: așa feliu de cărți, care vor fi de lipsă cătră luminarea și înfrumșetarea norodului cu cheltuiala fondusului se vor tipări, și alte multe trebuințe din banii aceștei se vor împăca.

Iată aceasta e sfârșitul și socotința a introducerii al doile Tas al Shoalei.

Cu adevărat foarte folositoare cătră po-doaba iubiților următori ai nostri, mult ajutoare, și cătră aceia pe nimeni însărcinând o

introducere ca aceasta! Care cel mai covârșit preț au arătat Ilustrissimul Domnul Baron *Anton Bernatfi* de *Olovaș* Dominiului Boldor și a multor slăvite Comitaturi Asesor, Bărbat cu mare râvnă către folosul și luminarea Nației Românești aprins, carele e pentru multe ale sale împărat și împărați faceri de bine departe vestit, 500 de fl. În Valute (Șaine) în tasul Shoalei au cinstit. Dmnezeu de o mie de ori săi înmulțească, și ani lui spre mărirea tuturor iubitorilor de oameni săi înmulțească, și încă aicea pre pământ bucuria cea veacinică să o simtă. Ceriul săi vearse toate vistieriile sale în sânul cel îndurătoriu al său. Fie numele lui bine vestit de toată Nația Românească.

Rușine cu adevărat ar fi pentru noi Națioliștele, deacă neam arăta noi mai cu puțină râvnă către aceste întocmite rânduiale, de cât acest mare de veacinică pomenire vreadnic îndurătoriu.

III. Introducere iaste cel de Căpetenie a tute trei Națiilor de mărturisirea noastră, adecă; Românesc, Sârbesc. și Grecesc, fundusul Shoalei.

După ce sau hotărât fundusul acestor 3 Naționalnice Shoale, și mijlocirile pentru ținerea lor sau întărit, preamiloștivul *Monarh* au căutat cu ochii săi cei Părintești și spre ceale lalte Poporalnice shoale, Orășenești adecă; și Sătești, care de această dată în Monarhia Austriei (afară de cele Militărești: și părăsite ale Ardealului și ale Bucovinei) Provințialnice 1176 se află, care au fost în patru literalicești Di-

stricturi despărțite; precum: al Temișoarei, Oradiei mari, Sremului și al Bacichei; însă aceste Districturi așa au fost de late, și mare număr de sholi cuprindea, cât districtualnicul Director nau fost în stare întrun an odată săși cerce-teaze Shoalele, și de folosul pruncilor ase încre-dința, deci au fost silit fiește carele spre acest sfârșit loruși Vizitator pentru vreo câteva shoale se țină; și așa multe Comunități oare câți va ani pre Directorul său al vedea nu sau în-vrednicit, și pentru aceasta multe sholi prin sate nebăgate în samă au rămas părăsite, așa cât de voești să știi în sat unde e shoala? nu întreba pre nime, ci dute, apoi vei afla o casă nu departe de Besearică, desgrădită, descoperită, cu ferestrele sparte, și cu hârtie lipite, să știi că aceia e shoala! Această adevericuine o în-tărește Ternit-Hazul (aproape de Timișoara), ca acolo e shoala de vreo câți va ani nu nu-mai desgrădită, deslipită și descoperită, ci e și numai cu trei păreți, iară cel de cătră miază-noapte păreate lipsește, poate fi că pentru aceia, ca să fie pruncilor mai răcoare în shoală, mai vârtos iarna. — Iată și aceasta, dacă în Pa-rohia acestui de acum D. Protopresviter al Temișoarei sau aflat lesne puteți avă închipul'e ce iaste prin alte locuri. — Fraților, în ce star-ticăloasă pătimitoare au fost shoalele noastre până acuma, și așa în inima pruncilor nostri celor iubiți, și nădeajdea împăratului, polomida, și mă răcinile nestiinței au crescut! Știut este, că în multe locuri se adună prunci mulți la shoală, însă șad sânguri în shoală, fiind că Dascălul e dus cu Popa la vreo doao sau trei

pomeni — sau în Casa oraşului de face socoată: sau sau dus la vânat şi acuşi vine. Săracii pruncii! ce fac ei în shoală? se bat, se sudue, îşi rump hainele, iată ce fac dară săracii Părinţii lor, ce socotesc că fac dulci pruncuţii lor! Au doară nu socotesc, că Dumnezeu ştie ce învaţă ei în shoală? şi ce nădeajde zădarnică spre ei zidesc; ba când Dăscăliţa spală cămeşile, pruncii trebuie să poarte apă dela fântână, unde sau întâmplat de sau şi înecat, şi aşa pre prunci spre alte trebi casnice îi întrebuinţează Dascălul şi Dăscăliţa în multe locuri, de acest fealiu de neorândueli şi mai multe alte se află, atâta despre partea Învăţătorilor cât şi despre a Directorilor; că aceasta e de mirare, că pruncii cinci şase ani umblând la Shoală nu ştiu nimica; Deci înştiinţat fiind de aceasta milostivul nostru Împărat, de nou au privit cu ochii săi cei Părinteşti spre toate, şi spre mai multe alte reale întrebuinţeri! au demândat (poruncit), ca shoalele aceaste pustiite şi de nimene în samă băgate iarăşi săse înoiască, sau unde va fi de lipsă de iznov săse zidească, şi de comun toate shoalele în mai multe districturi săse împărţească; şi aşa sau despărţit, din al Temişoarei sau făcut şi al Caransebeşului; al Oradiei Mari, carele cuprinde în sine 500 de shoale încă nui despărţit; al Sremului şi al Bacichei rămâne, iară al Budei Directorat de iznov sau introdus. La fieşte carele District dintru aceaste Districturi, sau pus câte un Director, cu plată de 500 fl. ale căroră nume sânt aceaste:

1. De bun neam născutul și înalt învățatul Domn *Georgie Petrovici* Crăescul Director din Țirculul Budei, precum și la Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești al Cărților Slavono-Sârbești și Românești despre partea ne uniților Revizor.

2. De bun neam născutul și înalt învățatul D. *Luca Chengelaț* în Districtul Temeșoarei Director, și la laudatul Magistrat al Chichindei Senator.

3. De bun neam născutul și înalt învățatul D. *Moisei Arsici*. Crăesc al Caransebeșului Director.

4. Al Oradiei-Mari iară e despărțit, însă numele Directorilor numi sânt cunoscute.

5. De bun neam născutul și prea învățatul D. *Gavriil Baicievici* Crăesc al Bacichei Director.

Însă pentru ca săse poată Directorilor acestora hotărîta plată a lise da, și cu vreamă Penzie să dobîndească, și alte mari ale norodului trebuințe, care mai în jos le vom vedea, fără împiedecare să le aducă întru bună orânduială, au fost mare grije ca alt fundus spre acest sfârșit, însă fără greotatea poporului a află: Pentru aceasta sau îngrijat preamilostivul nostru Împărat și de aceia prin Domnii Episcopi, iar mai pre urmă și prin Politiceasca Iurisdicție pre popor ca în numele său la darea cea de bună voie, adecă fiește care cât poate, și cât voiește la fundusul acesta din avearea sa de bună voie să jertvească, lau cercetat. Și laudă lui D-zeu! că mulți din norod, poate fi, că încă din cei mai săraci mai mult

au dat din avearea sa pre altariul fericirii a norodului de comun, ale căror cinstite nume nu e îndoială că Deputația aceia noao spre pomenire veacinică și mulțămită norodului public, cât de curând va înștiința. Din protivă mulți dintră Boiari, necăutând la folosul neamului (lor li bine că ei sânt învățați, și prin prostia săracilor mult câștigă). Aceaste neprețuite introduceri nesocotindule și timpul acest aurit, în carele se dă noao atâta slobozenie, negrijinduse rămân răci, nebăgători de seamă și împietriți, și numai pentru ale sale în fierbântați! poate fi, că mulți neștiind spre ce slujește și acest al doile de căpetenie fundus al Sholei. Așa dară scoposul și socotința acestei fundații iaste:

1. Ca săse dea Directorilor Shoalelor plata lor cea hotărâtă.

2. Comunitatei (obștei) carea e săracă, și nu poate să plătească învățătorului pruncilor lor, spre acest scop din acest fundus săse plătească.

3. Pentru ca de Comun toți Dascălii, carii osteninduse, mult folos au făcut, plată pentru ostenaele sale să capete din acest fund penzionul cel hotărât. Rânduiala a acestui Penzion e așa: Carele Învățătoriu 10 ani cu bun folos va sluji, și nu va putea mai încolo să fie Dascal, va avea a treia parte din simbria sa plată până va trăi. Iară carele va fi 20 de ani Învățătoriu, și făcând din destul chiemării sale, acela va avea jumătate din plata sa Penzie până va trăi; nefiind Dascăl. Iară carele va fi

30 de ani Invățătoriu, acela va dobândi deplin plata sa penzie.

4. Încă mai iaste hotărât fundusul și spre Stipendiu, adecă cu bani din acest fundu se vor ajutara acei prunci, despre carii va adeveri Districtualnicul Director, că foarte bine învață, și sânt săraci, fără nici o deschlinire a stărei neamului și a rudeniei. De ar voi pruncii cu împreună înțeleagerea părinților mai departe la shoalele ceale mari pentru învățătură să pășească, așa Stipendium ca acesta totdeauna prin mijlocirea Resoluției a celui mai mare Inspector așteptând vor dobândi.

5. Pentru ca săse poate ceale de lipsă, și folositoare măestrii și întră Românii nostri introduce, așa unii pruncii oarfeni (săraci) carii în shoală cu mari talenturi se vor arăta, însă nu vor avea aplecăciune mai departe, a învăța la shoală, ci voesc măestria, carea e de comun folositoare; unora ca aceia ajutoriu în bani ca să poată învăța acel meșteșug, din mai sus numitul fund li se va da.

6. Iară învățând aceia meșteșug, și ca se poată același al înceape spre lucrare a fi Magistru (Maistor) așa cea de trebuință sumă de bani, dând fundația securitat sau ceva zălog, li se va da; adecă împrumut; până ce se vor ajuta.

Încă și spre alte trebuințe a norodului fundația aceasta va sluji, și va fi cu banii întru ajutoriu.

IV. Introducere iaste.

A zeacea proțentualnică plată a Învățătorului, carea se mai adaoge la fundus.

Aceasta nu e alta nemica, fără numai un izvor, din carele săse înmulțească mai sus pomenitul fundus de căpetenie al Nației, aceasta ce se mai adaogă se cuprinde întru aceeaia, fiind că alor Impărătească și Crăiască Mărire cercetează Comunitaturile, ca iale să bine voiască tot la 10 fl. încă un fl. de bună voe să mai adauge cătră plata Dăscălească. Spre Exemplu, un Sat, sau o Comunitate dacă plătește Invățătoriului 100 fl. pe an, așa să mai aibă încă 10 de a mai da la an. Iară de plătește 200 fl. să dea 20 ca să fie 220 fl. și așa mai departe; însă această întrecere sau prisosință nu Invățătoriului ci Directorului localnic al Sholei, iar acesta Districtualnicului Director va da în mână. Carele apoi lăudatei Deputației, care toate Contracturile Invățătorilor le va aveà, va fi deatoriu a trimite. Cași mai bine săse înțeleagă de are Invățătoriul din oraș 100 fl. simbrie pe an, Orașul va mai da 10 fl. și acei 10 fl. nui va lua Invățătoriul, ci Districtualnicu Director, și acela îi va trimite Deputației, carii bani vor veni în fundul acesta. Și această socoată se va ceare după Contractul Orașului, carele îl are Invățătoriul, ca să nu se facă sminteală.

V. Noao Introducere iaste.

*Deputația, carea va administrui amândoa
Fundățiile.*

Deputația aceasta împreună cu Președintele se va cuprinde din 9 Asesori jurați, din trei Nații adunați, adecă: din nația Românească,

din cea Sârbească și din cea Grecească: și cinci din cinul acestor Nații, precum: din cinul Preoțesc, Nemeșesc, Literalicesc, Cetățenesc și Negotitoresc. Numele acestora încă nu sânt știute. Însă toți aceștia fără de nici o plată, numai din râvna cătră milostivul Împărat, și cătră Nație vor sluji. Fără de acestea se mai cuvine încă Deputației un Actuarius Perțeptor, adecă: Cassir-Fiscal al Deputației; și un Canelist, acestea vor dobândi plată.

Deatoriile lăudatei Deputații sânt acestea.

1. Să poarte socoata despre venitul, și chieltuiala Fundației.

2. La toată jumătatea de an socoată la locurile ceale înalte să trimită.

3. Mai vârtos pentru ca să afle mai multe izvoară, cum și după ce mod pomenitul fund a Shoalei mai cu grabă poate creaste ? adecă: pentru plămădirea și înmulțirea Fundațiilor săse grijească, și această vistierie a Națiilor în adins să o păzească.

4. Deputația nemijlocit cu înalt lăudatele locuri, adecă; cu sfatul locului Păzitor Crăiesc Unguresc, întru luarea de seamă a deatoriilor lor Corespondenție va purta; spre aceasta corespondenție și osebită Instrucție va avea: Ședearea lor după porunca cea preainaltă la Buda o vor ținea.

VI. Noao Introducere iaste.

*Cea noao din Iontru și din afară ale Shoalei
Organizației sau întocmiri.*

Însă din afară Organizație întâiu se hotărește și se prescrie deatorințele Districtualni-

cilor și Localnicilor Directori, și covârșirea lor. Deatoriile cu care se va legătui Catehetul și Învățătorul. Al doile, se orânduiesc Simbrii și Deputaturi învățătorilor, și alte întocmiri ce e din afară Sholei, care vor fi de lipsă. Iară în lăuntru se prescriu noao puneri înainte de învățături, fiind că toate ceale bătrâne cărți de shoală prin Alor Mărire sau deșertat, și la o parte sau depus.

Cărți pentru sholi cu grija a celui mai mare luătoriu de samă a shoalelor sânt scrise și gata. De ambe sau amândoaă aceste Organizații mai mult a cuvânta ar fi de prisosit, fiind că cât de curând la lume vor eși, și fiește carele va vedea.

Cu adevărat, iubite cetitoriule! Bărbatul acesta, carele atâtea folositoare introduceri spre luminarea și educația Pruncilor, dintru carea fără de îndoială va eși folos. Acel înalt Tron în stare a mijloci au fost, au trăbuit prin așa credincioasă supunere alease remunerații, și râvnă cătră binele cel de comun la Milostivul nostru Monarh, mai nainte să dobândească crezământ; însă pre lângă toate aceste multe osteneale, care se pot vedea din experiință că au fost cu multe greotăți înjugate, au trăbuit să sufere, până ce au dat în laturi toate protivniciile și împiedecările, de au putut acest lucru cu norocire al săvârși. Acum dară până e vremea, până avem toți lumină să lucrăm, soția cu sloagă și la olaltă toate poate face: și să nu cruțăm nice cât din avearea noastră pentru moștenirea cea bogată de fericire a fiilor nostri. Destul de avuți îi vom lăsa dacă îi vom

lăsa bine creșcuți: căci fiului nebun moștenirea bogată de averi iaste cheltuială înzadar, stricăciunea trupului și omorârea sufletului. Care scârnave exemple nu numai aceaste vremi ne încredințează, ci și S. Scriptură așa zice: „Fiului celui nebun nui va ajuta bogății, de nu va căuta luiși înțelepciune“.

Patronii.

Cei ce dintru o nespusă poftă și dragoste cătră luminarea și îmbunătățirea inimei acestui de acum și aceluia următoriu Popor Românesc, bine au voit Institutului cestui nou Pedagogicesc din Aradul vechiu al Nației Românești introdus, inimesci daruri și ajutoare pârintește a da; și cel mai cuvârșit preț al arăta.

Deci pentru ca să nu fie numele lor zăuitat (păcat ar și fi), ci în veac cu bucurie să se răcorească, și pre tablele inimei următorilor spre veacina pomenire tipărite se rămână, aice sau însemnat.

Feațele Beserecești.

1. Preacinstitul D. *Augustin Petrovici* Arhimandritul S. Monastirei Bezdinului, și al Cinstitului Consistoriu al Temeșoarei Assessor 20 fl. în Valute pre hârtie pre sama Preparanzilor celor oarfeni (săraci) au cinstit.

2. Preacinstitul D. *Mihail Emanuilovi* Protopresviterul Oradiei mari, și al aceluiași Consistorium Presses. Precum și la lăudatul Consistoriul din Arad Assessor un Pentecostarion Românesc, și 2 Acoave de vin la maialesul Preparanzilor a cinsti bine au voit.

3. Preacinstitul D. *Issaia Mihailovici*. Igumenul S. Mănăstirei a Bezdinului, și la C. Cons. al Eparhiei Temișoarei Assessor o cămpană (clopot) de 50 q. doao sfeșnice pentru Con-ses, doao Risuri de hârtie, 10 părechi de că-lămăre la începutul Shoalei. Și ce e mai mult la examentul cel din tâiu fiind de față, și incre-dinținduse despre sporiul Preparanzilor întru învățătură, unui spornic și cu mari daruri su-fletești împodobit Preparand anume Petru Scaișanu un rând de haine, adecă: Pălărie, cizme, ianchel, prusluc, nădragi de postav, părinteaște ai cinsti bine au voit.

4. Preacinstitul D. *Moisei Emmanuilovici* Igumenul S. Mănăstiri a Hodoșului, și a C. Cons. al Eparhiei Aradului Assessor, un Dolaf (Armariu) pentru Arhivul Consesului.

5. Preacinstitul D. *Georgie Chirilovici* Protopresviterul Vilagoșului, și a C. Cons. al Eparhiei Aradului Assessor, Cărți Besericești, adeva: Liturgie: Ciasoslov, Psaltire, Octoih, un Mineiu mare, Mappa țarei Ungurești, doao risuri de hârtie, și Predicele de preste an.

6. Preacinstitul D. *Ioann Tomici* Protoprezviterul Caransebeșului, și al C. Cons. al Verșetului Assessor 21 de Octoice mici.

7. Preacinstitul D. *Ioann Popovici* Protopresviterul Butenilor 50 fl. în Valute bani gata pre scaune au plătit.

Feațele Mirenești.

1. Illustrissimul grof *Ludovic Redai* Ad-ministrador în locul Fispanului al lăudatului Comitat al Bihariei, aicia în Arad fiind la Co-

misie, în rândul mutărei Aradului la alt loc, au mijlocit la toți patru D. Professori ai Institutului Cvartiruri libere (slobode) pentru care Orașul la fiește carele D. Professor de chilin câte 80 fl. pre an de bună voe plătește.

2. De bun neam născutul și înalt învățatul D. *Stefan Hatvani* Crăesc Professor, Directorul Academiei Oradiei mari iarăși întru această orânduială, până ce sau adus întru împlinire, osteneala sa au deșertat.

3. De bun neam născutul D. *Savva Ar-sici* Burgermaistorul Aradului, și localnic Director, carele de și la început casa sa pentru shoale numai pre 15 luni o făgăduise, însă după sfârșitul examentului din tâiu de 5 Luni, văzând sporiul Preparanzilor celor iubitori de osteneală, căsile sale Reekopf în veaci leau cinstit, ba încă în declaratie, îndată după examen sau legat, că va zidi sholi de iznov, după planul ce iseva pune înainte dela locurile ceale înalte.

4. De bun neam născutul D. *Stefan Georgievici* Capitanul lăudatului Magistrat al Temișoarei 50 de Bucvare Nemțești și ungurești pre sama Preparanzilor celor oarfeni (săraci) au cinstit.

5. Înalt învățatul D. *Pavel Ioannovici* Bur-găr și Advocat public, o Mappă mare a Europei, doao Risuri de hârtie, și doao tuțete de țeruse.

6. Jupânul și marele Negoțitoriu *Naum Dera* Burgărul lăudatei Cetăți Peștei 12 Minee mari Românești cu mare dragoste leau trimis Institutului.

7. Jupânul *Atanasie Cristian* Negotioriu din Arad pre un preparand dintră cei mai aleși cu mâncare în cinste cu milă părintească la masa sa îl hrănește; încă cătră aceasta doao risuri de hârtie Preparanzilor celor săraci au cinstit.

8. Jupânul *Dimitrie Marcovici* Negoțioriu din Arad așijderea cu mâncare și cu conac în cinste preste toată vreamea curgerii shoalelor pre un Preparand sărac îl grijaște.

9. Jupânul *Iosif Berciea* Judele (Chinezul sau Birăul) satului Monoștur un Ciasoslov și patru miei la Maialesul Preparanzilor au cinstit.

10. Jupâneasa *Staca* soața pomenitului D. Savva Arsici Catera, doao table, linii mari și scaune în shoala cea din tâiu cu chieltuiala ei au făcut.

11. Jupâneasa *Marta Țințitoaia* 100 fl. bani gata pre scaunele din adoao shoală au cinstit. Precum și pre un Preparand preste toată curgeria shoalei cu mâncare și conac grijaște.

I. Observație.

De laudă vreadnică Comunitatea Aradului vechiu încă din vreamea întroducerei Institutului aicea, nu numai că pre toți Preparanzii părințește iau cuprins, ci și de atuncea în coace, pre cum de mâncare, vestminte, încălțăminte, și alte trebuincioase cu cuvios preț împăstrează, întră carii jupânul *Georgie Gruicii* vânzătoriu de cărțile Tipografiei Crăești a Universității Ungurești din Peșta, întru vinderea unor ca acestor cărți cu foarte lesne preț sau arătat.

Aşijdere au arătat buna voinţă asa şi D. Professori la fieşte carele 80 fl. în nume de Cvar-tiruri slobode a da bine au voit.

II. Observaţie.

Văzând mai sus pomenitul pentru buna stare a Institutului, precum pentru cel Sârbesc aşijderea şi pentru cel Românesc purtătorul de grije Crăescul Consiliar şi directorul Shoa-lelor Pedagogiceşti *Stefan Uroş Nestorovici*, că mulţi dintră Preparanzi se află la minte ageri (aceaia înăscută iaste Românilor), şi au mare aplecăciune şi voe ca să înveaşe, însă fiind săraci, unii ca aceştia să nu se lase dintru aceiaşi pricină fără învăţatură, pentru acestea se osteneaşte acuma să rădice în ambe (amân-doao) Instituturile *Convict*, adecă: unde Prepa-ranzii cei săraci înzadar de mâncare vor că-păta; şi spre acest sfârşit înştiinţare făcând, îndată iubitorii de oameni D. Protopresviteri, la carli au şi scris, au început fără nici o greotate a dajnicilor a roga, cine ce va voi să se îndure a da.

Şi așa acuma, fiind numai începutul, la Oradea mare cu îndemnul preacinstului D. Protopresviter al locului, de laudă vreadnici Ne-gojitori din Oradia mare 200 fl. au cinstit, şi din zi în zi tot mai creaşte această sfântă şi aurită milostenie! Precum şi prin sfatul şi îndemnul păstoresc a răvnitoriului D. Protopre-sviter al Vilagoşului, lăcuioriu în Vilagoş 200 fl. bani gata au pus.

Aşijderea preacinstul D. Igumenul S. Mănăstiri a Bezdinului *Isaia Mihailovici* 50 fl.

la acest Convict, iară ceia lalți frați ai S. Mă-năstiri Părinți; precum: C. Părinte *Iosif Gavrilovici*, C. *Gedeon Popovici*, C. Părinte *Porfirie Iașici*, C. Părintele *Pavel Bozitovaț* toți din preună, alții 50 fl. au cinstit.

Aseamene urmând Illustrisimul Domnul Baron, Possesorul Dominiului Boldor, și al multor mărite Comitaturi Assessor Anton Bernatfi 50 fl. Institutului întru ajutorarea acestui Capitulum ai cinsti bine au voit.

J. Ciapa marele Negoțoriu din Buda 50 fl. Convictului Românesc au cinstit.

De și mulțimea și întru toate rodurile pământului lipsa a anului acestuia pre toți iau strâmtorat, totuși e nădeajde că se vor afla (numai până ce vor înțeleage) îndurători și făcători de bine, carii la această fundație vor da ; că e sădit în inimile oamenilor buni, să ajutoreaze săracii, aducânduși aminte, că în grija lor sânt lăsați săracii, căroră ei să le stea întru ajutoriu, mai vârtos celor ce vor să înveațe!

Cu adevărat și vreadnic e, ca nu numai acuma, ci și în cel venitoriu tâmp numele aceloră ce vor ajutura ori în ce mod Institutului, spre veacinica pomenire a strănepoților nației Românești în tipariu la lume săse dea.

Osebiții Patroni.

Carii au îndemnat Poporul Românesc să rădice Fundațiile Shoalelor Preparande, și a Directorilor. Ba încă cu o nespusă osteneală sau nevoit purtând mare grije a aduce aceasta a milostivului Monarh orânduială întru împli-

nire, adecă: Ladă cu trei chei, Epitrop anu-mind, Protoçoale revideruind, banii primindu-i iau păzit, Cvietanții despre ei dând, prin frig, ploae, năcaz, și nevoi ei singuri în personă la Dietesalnicii Episcopi aducându-i; la aceaste pentru iubita mlădiță a neamului Românesc faceri de bine, nu va gândi cineva că sau văr-sat mică osteneală, aceia știu mai bine, carii lucrează; lor laudă și mărire.

Pentru aceia să vadă, precum Trandafirii, mlădițele ceaste de acum fără de răotate, care nu despre alta fără numai săse joace, să mănânce, să doarmă, și iarăși săse joace gân-desc! și aceia, carii în brațele maicei lor ca pre scaune împărătești îmbrățeșind și sărutând acele doao izvoară de nectar. Ba și aceia, carii purtarea de grije Dmnezeiască au înce-iat, târziu, târziu la sute și mii de ani să în-tre întru această lume.

Toți, zic, să vadă, cine au fost aceia, carii atâta și atâta pentru binele lor sau îngrijat, având și ei îndemn a se arăta vreadnici mul-țemitori de așa faceri de bine dela moșii săi; înputernicindu-se și ei pentru binele nepoților, și strenepoților săi mai departe.

Și cine ar fi alții, de cât mai bătrânii Preo-ților? adecă Domnii Protopresviteri.

Ai Eparhiei Timișoarei.

1. Preacinstitul D. Protopresviter al Lipo-vei *Dimitrie Mihailovici*.

2. Preacinstitul D. Protopresviter al Jebe-lului *Emmanil Atanasievici*.

3. Preacinstitul D. Protopresviter al Belindului *Ioann Petrovici*.

4. Preacinstitul D. Protopresviter al Fagețului *Filipp Ioannovici*.

Ai Eparhiei Verșetului.

1. Preacinstitul D. Protopresviter al Orașului *Petru Iorgovici*.

2. Preacinstitul D. Protopres; al Căransebeșului *Ioann Tomici*.

3. Preacinstitul D. Protopres; al Logoșului *Stefan de Atanasievici*.

Ai Eparhiei Aradului vechiu.

1. Preacinstitul D. Protopresviter al Aradului *Georgie Alexici*.

2. Preacinstitul D. Protopresviter al Vilașului *Georgie Chirilovici*.

3. Preacinstitul D. Protopres; al Chiș-Ineazrandului *Teodor Popovici*.

4. Preacinstitul D. Protopres; al Boroș-Ineaului *Grigorie Chituța*.

5. Preacinstitul D. Protopres; al Buteanului *Ioann Popovici*.

6. Preacinstitul D. Protopres; al Totvărădiei *Constantin Protici*.

Și cei ce se cunosc către Consistoriul Orădiei mari.

1. Cinstitul Părintele Teodor Drimbo Nameasnic pre Protopresviteratul Luncei.

2. Cinstitul Părinte Nicolae Popovici din Câmpeni Nameasnic pre Protopresviteratu Păpmezului.

3. Cinstitul Părintele Teodor Balint Parohul Mieziaşului, Nameasnic pre Protopresviteratul Beiuşului.

4. Cinstitul Părintele Teodor Balint Administrator Protopresviteratului a Meziadului.

5. Cinstitul Părinte Constantin Popovici Parohul Chertişului, Administrator Protopresviteratului Beliului.

Cine poate mulţemi
Pentru ostenealele voastre,
Cât sânt de iubiţi a grăi,
Inimilor noastre
Voi protopresviteri.

Ori în ce am voi cu inima,
Se vă arătăm a noastre necunoştinţe.
Înse nu ştim Voao cum cântă,
Cântări de biruinţe
lăudându-vă.

Numai unul Dmnezeu,
La toţi să vă plătească,
Nu vă fie nici un rău,
Binele să vil dăruiască;
Că mult vă osteniţi.

Acei Părinţi sânteţi Voi
Care va şti multe veacuri,
Că văm mărit noi
În ale noastre timpuri,
Căci sânteţi vreadnici.

Când noi, carii acum trăim,
Praf şi cenuşe vom fi,

Carea trăbue să gândim,
 Că moartea pre toți va răpi,
 Nici unul nu va scăpa.

Nostri Strănepoții
 Faptele Voastre vor măsura
 Pre cumpăna dreptății,
 Cu cununi de flori vă vor încunună,
 Că aceia aț slugărit.

Aceia acum nu ceareți,
 Ca lucrul bun de e și pierdut,
 Tot deuna are preț,
 De nime necunoscut,
 Tot nu se poate zăuita.

Aurul și în gunoiu de e aruncat,
 Multă vreamă cotropit,
 De picioare mult călcat,
 Prețul nu sau prăpădit,
 Că iaste aur.

Urmează dară, ca numai voi Românilor
 mlădițe Noble ale vechilor Romani, din Bănat,
 țeara Ungurească, și ori unde vă aflați, și ori
 în ce deregătorie, Boiari, Stăpâni, Magistrii: Să-
 teani, Păstori și servi sau slugi, carii locuiți în
 case Domnești, și mai proaste, care sânt cu
 trestie, cu fân, și pae acoperite, în câmp supt
 Ceriu; iată stă înaintea voastră norocirea
 de comun a toatei nației Românești ai voastră
 cea văzută ! că buzele uscate de atâta amă-
 răciune a neștiinței cu ochii în sus la ceriu,
 de atâta asupreală a credinței deșerte rădicați,

și la toți strigă; înmulțiți, puneți, grămădiți toți de toate laturile această vistierie sfântă și veacinică, care cât, și ce puteți, și ce de bună voe vă îndurați a da, aceia dați, bani, grâu, cucuruz, vin, rachiu, poame, că toate acestea vor ajunge cu bună vreamă, și se vor preface în bani, și așa vor fi toate norociri mari. — Și veți ști că nu alții, carii se bucura de întuneacul, în care ședeam noi, de carele au avut ei dobândă, ci chiar fiii vostri vor gusta din mila voastră aceste bunătăți și daruri date.

* * *

Nostru milostiv împărat,
 Mare, bun și mult lădat,
 Foarte bine au văzut,
 În adins au cunoscut,
 Că Românii nemic se ajutoresc,
 De nevoi reale nu se mai izbăvesc.
 Că aceia — cărora de demult
 Pre Romani iau încrezut,
 Săi îndreapte, și înveațe,
 Până la bătrânețe.
 Creștini adevărați să-i facă,
 Ca ei lui Dmnezeu să placă,
 Credincioși Împăratului său,
 Precum poruncește Dmnezeu.
 Patriei cu viața să slujească,
 Ca binele de comun săi ferească.
 Puțin să nevoesc,
 Numai de ale sale se grijesc,
 Ca, și în adins moduri au întrebuințat,
 Lumina a o vedea leau împiedecat.

Aşa fu soarta Românului
 Dela bătrânii — învăţătorii lui.
 Împărăţia sau ostenit,
 Aspru au poruncit,
 Şi aşa în loc porunci să 'nflorască,
 Milostiva rânduială să rodească.
 Din aceste toate
 Puţin sau grijat ei foarte,
 Numai carnea, — laptele au mâncat,
 Pentru turmă nemic nau lucrat.
 Prefăcând nădejdea împărăţiei,
 În soarta ticăloşiei.
 Văzând nostru Împărat,
 Carele noao e dela Dumnezeu dat,
 Că Românii nemic se ajutoresc,
 De nevoi, reale, nu se mai mântuesc.
 Toată grija pre sine au luat,
 Preste sholi putaere altuia au dat.
 Prin carele porunceşte,
 Shoalele noastre întăreşte,
 Întru care Românul să se înveaşe
 Bine — din ale sale tinereaşte.
 Întru învăţături să crească, înflorască,
 Ca bine şi formos el să trăiască.
 Acesta Românul dela împăratul dobândeaşte,
 Şi cu toată inima îi mulţemeaşte.
 Strigând cu glas înalt
 Milostivului Împărat,
 Mulţi ani *Franţisc I-iul* să trăiască.
 Casa Austriei să se mărească.
 Să poată pre ceale lalte toate
 Credincioase noroadе,
 Împreună pre Românii toţi,
 Şi pre ai lor nepoţi,

Să-i împărătească,
Ca săi fericească.

Dela tine Române se ceare
Ce voești — să dai cu plăcere
Că cu aceaia nuvei sărăci casa,
Nici ți se va usca masa,
A da nu ești silit
Să zici că ești sărăcit.

Să dai de voe bună,
Să vedem că se adună
O grămadă cât de mare,
Carea va face folos tare,
Vor deschide ochii pruncii tăi,
Și se vor izbăvi de rău ei.

Unii și alții nui va călca;
Că se vor ei lumină.
Am nădejde, că nu cer îndeșert,
Nici cu aceaia ceva pierd,
Că Românul va ascultă,
Și ce va putea el va da.

Că la mulți Români dau,
Dela carii puțin folos au,
Dar în așa sfântă fundație;
Carea va fi cu siguranție,
Din inimă va ajuta,
Cu mână întinsă el va da.

Numai să vadă el odată,
Ce el de mult așteaptă
Preoții, și Dascălii luminați,
Și pruncii săraci ajutorați.
Ca să aibă mai mari preoți.

Adecă Preoților stăpân mai mare ;
 La carele se închină norodul tare,
 Din alor neam și viță,
 Cu el de o viță și semință.
 Nu streinu săi tălmăcească,
 Ci Româneaste cu el să vorbească.
 Să înțeleagă Doctorul,
 Ce iau spus bolnavul,
 Săi știe da tămăduire,
 Să nul lase la perire.

Până sânteți vii nu încetați,
 Până aveți lumină lucrați,
 Ne sfătuiaste îngerească
 Înțelepciunea cea Cerească.
 Toți împreună să lucrează,
 Pentru binele neamului nime săși prejețează.
 Lucrați, îndemnați, îmbărbătați
 Cât puteți, că mâne a muri aveți,
 Că holda Tatălui cêresc e lată,
 Și via lui e mare toată.
 Iaste acel lucru pentru fie care,
 De cel mic ca și de cel mare.
 Care e acel, care la așa milostiv Părinte
 Nu ar lucra cu inimă fierbinte.
 Că el primeaste pre cel ce au venit,
 Și la ciasul al unsprezeacele au sosit.
 Pre cei mici nu numai că nui treace cu vedeare,
 Ci porunceaste celor mari, caril au puteare :
 În lipse să le ajute,
 Și cu ce pot săi împrumute.
 De am primit un talant, să nul îngropăm.
 Ci negoțitoriului să-l dăm.
 Pentru căci când va veni Dmnul să ne socotească.
 Cu dobândă al său să primească.

Să ne laude și fericiească,
 Cu bucurie să ne stăpânească.
 Că cel cu un talant nu va fi osândit,
 Pentru că puțin au dobândit.
 Ci pentru ce lau ascuns și îngropat,
 Și la negoțitoriu nu lau arătat.
 Cel înțelept în faptă bună să ne întărească.
 Ca binele de comun a Nației să crească.
 Cel învățat să ne lătasă științele,
 Și să ne lumineaze mințile.
 Cel bun să ne înbunătățească,
 Cei tari, să ne facă oameni mari.
 Celui bogat, Dumnezeu bogăția iau dat.
 Tipografilor să plătească, că și ei vor să
 [trăiască.
 Cărți să ne tipărească, norocirea să înmulțască.
 Și așa dând fiește care ce poate,
 Binele de comun va crește foarte..
 Toți vor fi norocoși,
 Din întunearec afară scoși
 Că nu e drept orbi să vedem,
 Și lângă izvorul cu apă se însotoșem.
 Că soarele au strălucit,
 Norii negrii au fugit,
 Să ne apropiem de cea prea frumoasă
 A înțeleptului Solomon mireasă (adecă în-
 [țelepciunea.)
 Pre carea el o iubea,
 Și cu ia se sfătuia,
 De aur, și de schiptru atâta nui era,
 Căci cu gând tare se mângăia.

Însă ceva se mai zic,
 Și la proști se strig:
 Ce voi proștilor ați adormit,
 Și ce vam zis nu ați urzit,

Din somn sculațivă,
 Și odată deșteptativă.
 Poate că nu de mult dormiți ?
 Din știință năcăjiți,
 De pre ochii vostri lăpădați negura,
 Că acuma au sosit zioa.
 Au nu milostivul împărat,
 Shoală Pedagogicească au rădicat,
 Carea e în vechiul Arad așezată,
 Românilor să se înveațe e dată.
 Multe veacuri au trecut,
 Și încă așa Shoală Românii nu au avut.
 De aci vor eși oameni slăviți,
 Cu bune năravuri împodobiți.
 Vor cunoaște legea lui Dumnezeu ;
 Și vor fi credincioși împăratului său,
 Crescători buni pruncilor ei vor fi
 .. Mulți din trânșii se vor și preoți.
 De un Seminarium încă trebuie gândit,
 Și pre lângă el un mare Convict,
 Ba și de o Academie,
 Carea trăbue să și fie,
 Unde Românii se vor învăța,
 Pre Franțisc I-iul vor lăuda,
 Dmnezeu săl trăiască,
 La mulți ani săl fericească.
 Vezi așa Române frate,
 Măncă și de aceaste bucate, —
 De care și alte noroadă sau săturat,
 Și tare s'au luminat.
 Duhul lui Dmnezeu să învie în voi,
 Să vadă și alte noroadă, că Dmnezeu
 [iaste cu noi.

Iubiților Cetitori!

Am nădeajde, că din ceale ce am zis, la unul una, la altul alta, iar la mai mulți va plăcea, și așa mă bucur, că fac la mulți pe voie, aicea spre veacینica pomenire am lăudat pe acela, care au ajutorat ori în ce mod au putut Institutului Românesc, și singuri fundației dând, au îndemnat și pre alții să dea, și vedem că iubiții Români dau, fiind că vedem, că din zi în zi crește această dare de daruri, ah! ce n'ar da Români, ca prin această dare, cei ce sau nau știut, sau n'au vrut să se îndeamine a ajutama, și și ei a dà, se lase pizma, și să caute la Interesul Publicului nostru Românesc, au nu suntem noi Români acești neuniți mai vreadnici de jale, de cât a ne pizmui cineva, — Care cunoaște cum se cade starea noastră, îmi va da drept! Că soarta noastră e ticăloasă, așa, cât încă nu cutezăm să spunem tot năcazul nostru la lume, las să mărturisească lacrimile și suspinurile starea noastră, — și aceia încă nu ar fi atâta de lipsă, căci înțelepții bine văd, și știu ce voiu să zic eu aici. Ba încă îi rugăm, pentru dragostea luminării, carea o au dela strămoșii noștri, încât pot, să nu ne pizmuiască, ci să ne ajute, că prin aceia pre sine și pre pruncii lor vor ajuta; Că cei ce au ajutorat, și de acum înainte vor ajutama Institutul Shoalei Românești, și acestei fundații, pentru pildă: sânt doao milioane, ba și mai multe capete, de Români, de ar da tot capu în doi ani 30 de cr. ce Capital ar fi aci, au nu s'ar putea rădica numai din ca-

măta banilor Seminarium, Convict și alte sholi mari, și s'ar ținea în veaci fără de nici o greotăte a poporului, Dascăli Preoți și prunci săraci, pre cum vedem și la alte neamuri luminate, la număr mici, dar mari fundații având.

Cei ce vor da la fundusul Shoalelor ori cât vor putea, aceia, să știe că rămâne pe tablele inimilor acestor de acum, și acelor viitori nepoți și strănepoți cu slovele văpăei dragostei scrise. Și așa făcătorilor de bine să fiți încredințați, că încă și atuncea, când se va preface trupul vostru cel muritoriu întru ființa din care e făcut, — următorii vostri sufletelor voastre celor nemuritoare cu flori de Dafne neveștejite, cununi de laudă și de mulțemită vor aduce. Și când va răsuna trâmbița îngerească înviitoare de morți, veți vedea faptele voastre ceale bune împrejurul vostru, care vă vor duce pentru facerile de bine la fericirea veacinică. Amin.

